

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΤΡΙΤΟΣ ΚΟΣΜΟΣ-

ΜΑΘΗΜΑ ΠΡΩΤΟ:

ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στις τελευταίες δεκαετίες του 20ου αιώνα και στις αρχές του 21ου η κυρίαρχη λέξη η οποία προσδιορίζει τις διεθνείς οικονομικές δραστηριότητες και αποτελεί το κυρίαρχο στοιχείο της πολιτικής τόσο των κρατών, όσο και των διεθνών οργανώσεων και των διεθνών ιδρυμάτων είναι η «**ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ**». Είναι χαρακτηριστικό ότι τόσο οι υπερασπιστές, όσο και οι αμφισβητίες της παγκοσμιοποίησης έχουν αναπτύξει πλήθος από επιχειρήματα που αντικρούονται μεταξύ τους. Οι υπερασπιστές τους πιστεύουν ότι η επικράτηση της θα ευεργετήσει την ανθρωπότητα στο μέλλον, ενώ οι αντίπαλοι της έχουν αναπτύξει τις σκοτεινές πλευρές που θα δημιουργήσει η παγκοσμιοποίηση.

Από τις αρχές της δεκαετίας του '80 καλλιεργείται έντονα η αντίληψη για το ξεπέρασμα των εθνικών κρατών, για τη μείωση των δημόσιου τομέα και κυρίως για τη διαμόρφωση μίας παγκόσμιας αγοράς που θα αποτελεί ένα παγκόσμιο ενοποιημένο σύνολο. Σ' αυτό συνέτεινε και η εμφάνιση των νέων τεχνολογιών, κυρίως στον τομέα των επικοινωνιών, αλλά και η κίνηση των διεθνών κεφαλαίων στις χρηματιστηριακές αγορές. Δημιουργείται η εντύπωση ότι διαμορφώνεται ένα πεδίο παγκόσμιας σύγκλισης της οικονομίας, με ένα συγκεκριμένο πρότυπο κοινωνίας και, παράλληλα, μία ομογενοποίηση των αξιών και του πολιτισμού, σε διεθνή κλίμακα, που θα έθετε στο περιθώριο είτε τα κράτη, είτε τους ανθρώπους ή τις κοινωνικές ομάδες που δεν θα προσαρμόζονταν σ' αυτό.

Γίνεται μία προσπάθεια για να κατανοηθεί το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης και να αναζητηθούν οι ρίζες της εμφάνισης του. Διατυπώνονται ορισμένες αντιλήψεις και εκφράζονται ορισμένες σκέψεις και κατευθύνσεις για το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης. Οι κυριότερες κατευθύνσεις και τάσεις που θα εξετάσουμε πιο κάτω είναι οι ακόλουθες:

1. Την αναζήτηση των αξιών της στη δεκαετία του '60.
2. Τις αντικειμενικές αιτίες της εμφάνισης του.
3. Ο ρόλος του νεοφιλελευθερισμού στην επικράτηση της παγκοσμιοποίησης.
4. Η σημασία της παγκόσμιας αγοράς για τη λειτουργία της κίνησης του διεθνούς κεφαλαίου.
5. Η σημασία του Τρίτου Κόσμου στην εποχή της παγκοσμιοποίησης και ιδίως στις αρχές του 21^{ου} αιώνα.

ΠΡΩΤΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ

Για την κατανόηση της πορείας της παγκοσμιοποίησης απαιτείται ένα επιστημολογικό υπόβαθρο ικανό να λύσει ορισμένες απορίες για κάποιες τάσεις που διαμορφώθηκαν στη λογική εκείνων που επέλεξαν την εφαρμογή της. Η υπέρβαση των εθνικών συνόρων, ο περιορισμός του κράτους και των κρατικών λειτουργιών, η διαμόρφωση μίας ιδιότυπης αντιεξουσιαστικής λογικής εναντίον του κράτους και όχι εναντίον του κεφαλαίου που το δημιούργησε και ακόμη η ελεύθερη διακίνηση του διεθνούς κεφαλαίου, με κύρια αιχμή το χρηματιστικό κεφάλαιο και τη διεθνοποίηση των χρηματαγορών.

Σημαντικό ρόλο σ' αυτή την εξέλιξη έπαιξαν οι νέες τεχνολογίες, η επανάσταση στο χώρο της πληροφορικής, η τεράστια σημασία των επικοινωνιών και η συμβολή των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης σ' αυτή την κατεύθυνση και, τέλος, η ταχύτητα της διακίνησης της πληροφορίας και κυρίως με τον τρόπο που διοχετεύεται στην κοινωνία και το είδος της επεξεργασίας της. Η δύναμη των ανωτέρω είναι τέτοια που οδηγεί σε μία ομογενοποίηση του παγκόσμιου χωριού στον τομέα των ανθρώπινων δραστηριοτήτων και της κουλτούρας και εξωθεί εκείνους που αρνούνται να συμμορφωθούν, όπως ήδη αναφέραμε πιο πάνω, στο περιθώριο.

Πολλοί θεωρούν ότι η αφετηρία όλων αυτών των στοιχείων ήταν τα νεανικά κινήματα που διαμορφώθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του '60. Το βασικό χαρακτηριστικό των κινήματων στη δεκαετία του '60 ήταν η αναζήτηση ενός τρόπου ζωής που θα σεβόταν την ιδιαιτερότητα των ανθρώπων, με σεβασμό στα ατομικά δικαιώματα. Τα νεανικά κινήματα αμφισβητούσαν τον συγκεκριμένο τρόπο ζωής, τον υπερβολικό κρατισμό και την αποπνικτική παρουσία του σε κάθε βήμα της ζωής των ανθρώπων και αναζητούσαν μία φιλοσοφία ζωής που συμπυκνώνονταν στην φράση **«ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ ΝΑ ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΙΣ»**. Αναζητώντας ένα κοινό σημείο σύγκρισης ανάμεσα σε εκείνη την εποχή και τη δεκαετία του '90, οι υποστηρικτές αυτής της αντίληψης πιστεύουν ότι αυτό το σημείο είναι η δυσφήμιση του κράτους και του κρατισμού και αποτελεί απόρροια της υπερβολικής παρέμβασης του κρατικού μηχανισμού στις ιδιωτικές δραστηριότητες των ανθρώπων και ιδιαίτερα στις οικονομικές. Παράλληλα προτείνεται σαν ιδεατή κατάσταση μία κοινωνία των πολιτών και, επιπλέον, το ιδιαίτερο δικαίωμα της προβολής της προσωπικότητας του ανθρώπου. Όλα αυτά αποτελούν χαρακτηριστικά στοιχεία της σύγχρονου συστήματος της οικονομίας της αγοράς και του διαρκούς εξωραϊσμού του κοινοβουλευτικού συστήματος και της αστικής δημοκρατίας.

Όμως στην προσπάθεια που γίνεται για την ελεύθερη διακίνηση των ιδεών, στη συγκεκριμένη περίπτωση που αυτή πραγματοποιείται θεωρείται το αυτονόητο δικαίωμα του πολίτη, και της ιδιωτικής πρωτοβουλίας των ανθρώπων, όμως εκείνο που κυρίως προάγεται είναι η ελεύθερη διακίνηση κεφαλαίων και εκείνο που ασφαλίζεται είναι ο περιορισμός των εμποδίων για την κίνηση των κεφαλαίων στις διεθνείς αγορές και στα διεθνή χρηματιστήρια, γεγονός που δεν μπορεί να ταυτιστεί κατ' ανάγκη με τα ατομικά δικαιώματα όλων των ανθρώπων. Στην περίπτωση που υπάρχουν κοινά αντιεξουσιαστικά στοιχεία που θυμίζουν τις ελευθεριακές εξεγέρσεις της δεκαετίας του '60, θα πρέπει να εντοπιστούν όλα εκείνα τα αντικονφορμιστικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν τους νέους εκείνης της εποχής και αποτελούσαν το θεμέλιο λίθο για το ριζοσπαστικό πνεύμα της εποχής. Επομένως, από την στιγμή που τα κυρίαρχα στοιχεία του αντικονφορμιστικού κινήματος ήταν ο ριζοσπαστισμός και η κριτική απόρριψη του κοινωνικού κατεστημένου, θα

πρέπει να δούμε σε ποιο βαθμό ισχύουν και στη σημερινή εποχή και συμβαδίζει με το πνεύμα της.

Στη δεκαετία του '60 τα βασικά αιτήματα ήταν ο περιορισμός της παραγωγής και της κατανάλωσης, η αμφισβήτηση της καταναλωτικής κοινωνίας και των παραγώγων της. Αντίθετα το πνεύμα της εποχής που διανύουμε είναι ο παραγωγισμός και η κατανάλωση, χαρακτηριστικό που επιβλήθηκε από τον καπιταλισμό της συγκεκριμένης φάσης και συγκεκριμένα αποτελεί προϊόν της νεοφιλελεύθερης πολιτικής που ακολουθούν τα κράτη. Είναι σημαντικό να θυμηθούμε ότι οι νέοι της εποχής της δεκαετίας '60 δεν έριξαν τα βάρη για την παραγωγή και την κατανάλωση στο κράτος και στην πολιτική του κρατισμού, αλλά στην διαβρωτική επιρροή του χρήματος, στο κεφάλαιο, στις πολυεθνικές επιχειρήσεις οι οποίες εκείνη την περίοδο άρχισαν να παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της οικονομίας της αγοράς και στα μονοπώλια. Επομένως η λογική ενάντια στο κράτος και στον κρατισμό έχει διαφορετική αφετηρία στις δύο περιόδους και διαφαίνεται ότι η αντίθεση ήταν ανάμεσα στους νέους και στις πολυεθνικές επιχειρήσεις και στα μονοπώλια, τα οποία θεωρήθηκαν υπεύθυνα για την φτώχεια σημαντικών λαϊκών στρωμάτων και λειτουργούσαν κυνικά εναντίον των συμφερόντων των λαών.

Σήμερα, όπως μπορεί να διαπιστωθεί, τον κυρίαρχο ρόλο τον παίζουν οι πολυεθνικές επιχειρήσεις με την απεριόριστη ελευθερία της διακίνησης των κεφαλαίων τους και παράλληλα με τον περιορισμό της παρουσίας στα κοινά δρώμενα του ανθρώπου και του ελεύθερου πολίτη. Η μεν ελευθερία έχει υποστεί αρκετά πλήγματα στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και ιδιαίτερα μετά το τρομοκρατικό κτύπημα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου του 2001, με τη δημιουργία αντιτρομοκρατικών νόμων και κυρίως, με την οικειοθελή παραχώρηση δικαιωμάτων από την πλευρά του αμερικανικού λαού στην κυβέρνηση των ΗΠΑ και στον κρατικό μηχανισμό, υπό την επίφαση της εξάρθρωσης της τρομοκρατίας (θα πρέπει να σημειωθεί ότι συμφωνούμε ότι η τρομοκρατία δεν συμβάλλει στην εξέλιξη της ανθρώπινης κοινωνίας). Παράλληλα η οικονομική πολιτική των κρατών και η στρατηγική των πολυεθνικών επιχειρήσεων έχει κάνει ασύδοτη την κυκλοφορία των κεφαλαίων, έχει οδηγήσει κοινωνικά στρώματα στην ανεργία, στον κοινωνικό αποκλεισμό και στην όξυνση των κοινωνικών ανισοτήτων που γεννά νέες κοινωνικές αντιθέσεις. Από την άλλη διαμορφώνεται ένα πλαίσιο

αποδιάρθρωσης της συνοχής των κοινωνιών, ενώ έχει κυριαρχήσει το ιδεολόγημα του θριάμβου της κοινωνίας πέρα από τα στενά όρια που θέτει το κράτος.

Έτσι ενώ με την παραδοσιακή κεϋνσιανή σοσιαλδημοκρατική εκδοχή το κράτος έπαιξε το ρόλο του στυλοβάτη για τον περιορισμό της αυθαιρεσίας των ισχυρών και επιπλέον έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αναδιανομή του κοινωνικού πλούτου δια μέσου του κράτους κοινωνικής πρόνοιας, τώρα στην εποχή της παγκοσμιοποίησης και της κυριαρχίας του νεοφιλελευθερισμού τα συγκεκριμένα στοιχεία έχουν εξαλειφθεί και οι κοινωνίες αποτελούν έρμαιο της ελεύθερης διακίνησης των κεφαλαίων, του περιορισμού του κράτους με την ιδιωτικοποίηση του δημόσιου τομέα και το ψαλίδισμα; των κοινωνικών παροχών και, τέλος, των ανοικτών οικονομιών.

Αυτές οι αντιλήψεις διατυπώθηκαν από εκπροσώπους με διαφορετικές αντιλήψεις, οι οποίοι εκπροσωπούν διαφορετικά ρεύματα κοινωνικών αντιλήψεων, όπως ο Βεργόπουλος, ο Φωτόπουλος κ.λ.π. οι οποίοι ανήκουν στον λεγόμενο ευρύτερο προοδευτικό χώρο.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ

Η μεταπολεμική περίοδος του κεϋνσιανού-φορντιστικού κράτους ταυτίστηκε με τη σοσιαλδημοκρατία η οποία δεν ήταν απλά ένα συγκυριακό φαινόμενο της μεταπολεμικής φάσης της οικονομίας και συγκεκριμένα μετά το 1945, αλλά μία δομική κατασκευή, η οποία είχε σημαντικές επιπτώσεις στο οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό, αλλά και στο πολιτισμικό, ιδεολογικό και θεωρητικό υπόβαθρο της διαμόρφωσης της νέας φάσης του καπιταλιστικού συστήματος.

Πιο συγκεκριμένα: Ο οικονομικός ρόλος του κράτους συνετέλεσε αποφασιστικά στη διαμόρφωση της οικονομικής δραστηριότητας και της διεύρυνσης της αγοράς, της εντατικής συσσώρευσης κεφαλαίου, μέσω της δημοσιονομικής πολιτικής, των εθνικοποιημένων επιχειρήσεων και των δημόσιων επενδύσεων.

Γίνεται φανερό από τα ανωτέρω ότι η δυνατότητα για την εφαρμογή μίας εθνικής οικονομικής πολιτικής ήταν πιο πολύ πιο εύκολη αναλογικά με σήμερα και λειτουργούσε στο πλαίσιο της εθνικής κοινωνικής πρόνοιας.

Παρόλα αυτά η περίοδος της σοσιαλδημοκρατίας και της κυριαρχίας της έλαβε τέλος με την κρίση του '73. Είναι σημαντικό ότι η διεθνοποίηση της αγοράς όπως διαμορφώθηκε μεταπολεμικά ήταν προϊόν αντικειμενικών παραγόντων. Οι χώρες που συνέβαλλαν αποφασιστικά στην διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς ήταν οι προηγμένες καπιταλιστικές χώρες, από το φόβο της επέκτασης των χωρών του πρώην «υπαρκτού σοσιαλισμού» και της δημιουργίας των απελευθερωτικών κινημάτων στον Τρίτο Κόσμο. Πέρα απ' αυτό όμως στη διεθνοποίηση της οικονομίας συνέβαλλαν και άλλοι αντικειμενικοί παράγοντες, όπως για παράδειγμα οι δραστηριότητες των πολυεθνικών επιχειρήσεων, ενώ ταυτόχρονα αναπτύχθηκε η αγορά του ευρώδολαρίου.

Οι διάφοροι διεθνείς οργανισμοί που δημιουργήθηκαν, όπως η GATT, το ΔΝΤ κ.λ.π., στην ουσία αποτέλεσαν το θεσμικό πλαίσιο στήριξης για τη δημιουργηθείσα κατάσταση της μεταπολεμικής περιόδου. Παρατηρούμε ότι και στο νέο πλαίσιο έχουμε μία διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς με τη διεύρυνση της παγκόσμιας αγοράς, πολύ πέρα από τα στενά πλαίσια της εγχώριας αγοράς, γεγονός που από τη φύση της από ένα σημείο και μετά περιορίζει τις αρμοδιότητες του εθνικού κράτους και τις δυνατότητες παρέμβασης του, όχι φυσικά στο πλαίσιο που έχει διαμορφωθεί σήμερα. Πάντως κατά την περίοδο της σοσιαλδημοκρατικής κυριαρχίας η καπιταλιστική οικονομική ανάπτυξη στηριζόταν στην αύξηση της εγχώριας ζήτησης, η οποία αναλογούσε στο 80 με 90% της συνολικής ζήτησης των προηγμένων καπιταλιστικών χωρών. Γίνεται κατανοητό ότι είναι το σημείο στο οποίο ο ρόλος του κεϋνσιανού κράτους ήταν ο έλεγχος της ανεξέλεγκτης μεγέθυνσης της αγοράς, με οδηγό τη ρύθμιση της συνολικής ενεργούς ζήτησης. Τα βασικά μακροοικονομικά κριτήρια ήταν οι δημόσιες δαπάνες κατανάλωσης και οι δημόσιες επενδύσεις.

Γίνεται κατανοητό ότι όταν η τάση της διεθνοποίησης της παγκόσμιας αγοράς γίνεται περισσότερη έντονη μέσα από την επεκτατική πολιτική των πολυεθνικών επιχειρήσεων και το διεθνές εμπόριο έχει ανάγκη τη διακίνηση των κεφαλαίων, η αγορά όπως αυτή διαμορφώνεται δια μέσου του κρατικού ελέγχου παρουσιάζει ατέλειες. Από την άλλη μεριά οι συνδικαλιστικές οργανώσεις οι οποίες έπαιξαν σημαντικό ρόλο στο πλαίσιο του κεϋνσιανού κράτους, κατάφεραν με τις πιέσεις τους να αυξήσουν τους μισθούς και στις

αρχές της δεκαετίας του '70 οι αυξήσεις των μισθών υπερέβαιναν την αύξηση στην παραγωγικότητα. Γίνεται σαφές ο κρατικός παρεμβατισμός δεν άφηνε την ελεύθερη διαμόρφωση των μισθών και της απασχόλησης, όπως θα την απαιτούσαν οι δυνάμεις της αγοράς. Παράλληλα έρχεται και η ενεργειακή κρίση του '73 και οδηγεί το όλο σύστημα σε αδιέξοδο. Επιπλέον πρέπει να γίνει κατανοητό ότι ο στασιμοπληθωρισμός ήταν και η ταφόπετρα του κεϋνσιανού υποδείγματος ανάπτυξης της οικονομίας. Από την άλλη, σύμφωνα με την άποψη των μαρξιστών, υπάρχει και η κρίση υπερσυσσώρευσης κεφαλαίου, σύμφωνα με την οποία δεν καταναλώνονται από τους καταναλωτές τα προϊόντα που παράγονται από τις επιχειρήσεις. Ακριβώς εκείνη την περίοδο έχουμε την εμφάνιση του νεοφιλελεύθερου κύματος, το οποίο μέχρι τότε ήταν περιθωριοποιημένο στα πανεπιστήμια του Σικάγο, κ.λ.π. Η ανάγκη για την ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων και τη διαμόρφωση ενός διεθνικού περιβάλλοντος που να ευνοεί τις κινήσεις και την επέκταση των πολυεθνικών επιχειρήσεων χωρίς όρια, βρίσκει έκφραση στην φιλελεύθερη σκέψη.

Ενώ τις τελευταίες δεκαετίες η παγκόσμια οικονομία βρίσκεται σε μία τροχιά αυξανόμενης ολοκλήρωσης και από την οικονομική και από την τεχνολογική σκοπιά, παρατηρούμε ότι είναι εξακολουθεί να είναι διαιρεμένος σε κράτη, τα οποία πολλάκις βρίσκονται σε αντίθεση μεταξύ τους από τη στιγμή που το καθένα επιδιώκει τα ιδιαίτερα συμφέροντα του. Από αυτή την περίοδο και μετά αρχίζουν να κυριαρχούν οι δυνάμεις της οικονομικής παγκοσμιοποίησης και συγκεκριμένα το εμπόριο, οι δραστηριότητες των πολυεθνικών επιχειρήσεων σε γεωγραφικά μέρη που οι ίδιες επιθυμούν και οι χρηματοοικονομικές ροές, γεγονός που μαζί με τον όλο και εξασθενημένο ρόλο του κράτους δημιουργούνται οι συνθήκες για μια παγκόσμια οικονομία με την πιο μεγάλη αλληλοεπίδραση και αλληλοεξάρτηση.

Ιδιαίτερα στη δεκαετία του '90 και μετά την κατάρρευση του συστήματος της Ανατολικής Ευρώπης, η κυριαρχία της Δύσης και του καπιταλισμού φαίνεται να είναι θριαμβευτική. Ορισμένοι θεωρητικοί (Gilpin), θεωρούν ότι διανύουμε τον μεγαλύτερο πολιτικό και οικονομικό μετασχηματισμό μετά τον 17^ο και 18^ο αιώνα. Σ' αυτή τη δεκαετία γίνονται εμφανείς οι μεταβολές που ξεκίνησαν τις προηγούμενες δεκαετίες και αφορούν κυρίως τη τεχνολογική επανάσταση, κυρίως τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές την τεχνολογία της πληροφορίας και

ακόμη την εμφάνιση του INTERNET, που άλλαξε τα δεδομένα της νέας της παγκόσμιας κοινωνίας.

Παρατηρούμε από τα ανωτέρω, ότι η πορεία προς μία διεθνή οικονομία με τα σημερινή κατάληξη και κυρίως με την κυριαρχία της νεοφιλελεύθερης σκέψης έχουν ένα αντικειμενικό υπόβαθρο. Η κρίση και η πορεία προς την πορεία της κυριαρχίας της νεοφιλελεύθερης σκέψης προκύπτει και από την εσωτερική δυναμική του συστήματος, ανεξάρτητα από τις προθέσεις των υποκειμένων και κυρίως της κυρίαρχης αστικής τάξης, όπως εκφράζεται από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις και τις ανάγκες που παρουσιάζουν οι συγκεκριμένες σε παγκόσμιο επίπεδο. Επομένως γίνεται κατανοητό ότι εκφράζεται και η αντίθετη άποψη, που λέει ότι η παγκοσμιοποίηση δεν προέκυψε από την εσωτερική λογική του συστήματος αλλά από τις επιλογές εκείνων που μπορούν να επηρεάσουν τα πράγματα και έχουν ένα καθαρά υποκειμενικό χαρακτήρα. Από εδώ προκύπτει η τάση να κατηγορείται η νεοφιλελεύθερη σκέψη και η νεοφιλελεύθερη οικονομική δραστηριότητα για συνωμοσία ή ακόμη ότι η παγκοσμιοποίηση είναι ένας μύθος ή μία χίμαιρα. Εκείνο το οποίο θα πρέπει να διαπιστώσουμε είναι σε ποιο βαθμό αλληλοεπηρεάζονται οι αντικειμενικοί με τους υποκειμενικούς παράγοντες και ποιος από τους δύο παράγοντες είναι ο πρωτεύων και ποιος ο δευτερεύων και ακόμη αν η παρουσία τους έχουν την ίδια σημασία. Ακόμη γίνεται πλέον σαφές ότι η παγκοσμιοποίηση βρίσκει έκφραση στην **οικονομική παγκοσμιοποίηση**, μέσω της διακίνησης κεφαλαίων στις χρηματοπιστωτικές αγορές, ενώ από την άλλη βρίσκεται μακριά από την λεγόμενη «ομογενοποίηση» της κοινωνίας και των πολιτιστικών της προτύπων, αν και η ταχύτητα της πληροφορίας και η διαχείριση της επιδρούν σε ευρεία κλίμακα σε ολόκληρο τον πλανήτη.

ΤΡΙΤΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ

Στη θέση για το ποιος είναι ο ρόλος της νεοφιλελεύθερης σκέψης στη διαμόρφωση της παγκοσμιοποίησης, υπάρχουν αντικρουόμενες απόψεις. Υπάρχει η πτέρυγα της σοσιαλδημοκρατικής αριστεράς η οποία πιστεύει ότι ο νεοφιλελευθερισμός και η παγκοσμιοποίηση είναι ουτοπίες, άρα δεν αντιστοιχούν στην σύγχρονη διεθνή πραγματικότητα. Προσπαθούν να την επιβάλλουν οι διεθνείς ελίτ, οι οποίες προσπαθούν να διαμορφώσουν εκείνο

το πλαίσιο στο οποίο θα μπορέσουν να βρουν έδαφος για να υλοποιηθούν οι νεοφιλελεύθερες θεωρίες (P. Bourdieu, "The essence of liberalism, 1988").

Οι αναζητήσεις ξεκινούν από την προσπάθεια να εκφραστούν οι αντιτιθέμενες απόψεις, δηλαδή αν η παγκοσμιοποίηση είναι συνέπεια και αναγκαία εξέλιξη του καπιταλιστικού συστήματος ή αν πρόκειται για μία παρέμβαση της διεθνούς ελίτ και επομένως παίρνει τις διαστάσεις της συνωμοσίας ή ακόμη ότι η παγκοσμιοποίηση αποτελεί μία χίμαιρα (Δελιβάνη, Βεργόπουλος, Thompson, Hirst).

Επομένως οι οικονομικές δομές της εποχής του 21^{ου} αιώνα, όπως διαμορφώνονται σήμερα, δηλώνουν μία επιστροφή στο παρελθόν και στην αυθεντική εποχή του καπιταλισμού και της οικονομίας της αγοράς όπως είχε διαμορφωθεί τον 19^ο αιώνα και στις αρχές του 20^{ου}, μέχρι και την κρίση του 1929-30 που άλλαξε ριζικά η πολιτική του κράτους και έγινε πλέον πολιτική κρατικής παρέμβασης στην οικονομική ανάπτυξη. Μετά την κρίση του 1973 και την πτώση του ανατολικού μπλόκ άρχισε να περιορίζεται η ρυθμιστική παρέμβαση του κράτους και του κοινωνικού ελέγχου και να κυριαρχεί το αόρατο χέρι που απορυθμίζει τις αγορές. Επομένως η σημερινή μορφή του οικονομικού συστήματος μπορεί να θεωρηθεί και «νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση» (Crotty), μία άποψη η οποία δεν απέχει και πολύ από τις πιο παραπάνω και στις οποίες ήδη αναφερθήκαμε. Η νεοφιλελεύθερη επανάσταση ξεκίνησε από τις αρχές της δεκαετίας του '80 και μπορεί πλέον να γίνει μία αποτίμηση για την μέχρι τώρα πορεία της

Η νεοφιλελεύθερη σκέψη, στη σημερινή της έκφραση, σχηματίστηκε αρχικά από τους οικονομολόγους της σχολής του Σικάγο, με κύριο εκφραστή τον Hayek τον οποίο οι οπαδοί του οικονομικού φιλελευθερισμού τον θυμήθηκαν ξανά μετά από αρκετά χρόνια. Επεκτάθηκε στην πορεία και στην πρακτική των επαγγελματιών πολιτικών και ιδίως στη Μεγάλη Βρετανία και στις ΗΠΑ και αποτέλεσε τελικά το θεωρητικό και ιδεολογικό οπλοστάσιο ενάντια στο κεϋνσιανό-φορντιστικό κράτος. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι νεοφιλελεύθεροι θεωρητικοί επιτέθηκαν όχι μόνο στον κρατισμό, αλλά και στην υπερβολική δημοκρατία την οποία τελικά θεώρησαν και ως υπεύθυνη και για τις οικονομικές κρίσεις που ακολούθησαν. Είναι χαρακτηριστικό ότι ορισμένοι νεοφιλελεύθεροι θεωρητικοί και επικριτές της σοσιαλδημοκρατίας, όπως για παράδειγμα, S. Huntington, J. Buchanan, D. Bell, (Φωτόπουλος),

κατηγορήσαν την υπερβολική δημοκρατική συμμετοχή, δηλαδή την υπερβολική συμμετοχή των κρατικών θεσμών στην αγορά και στο διεθνές εμπόριο, όπως αυτή σ' όλη τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου, επίσης το υπερβολικό κράτος πρόνοιας, το οποίο κατά τη γνώμη τους εμπόδιζε μία πολύ μεγαλύτερη καπιταλιστική ανάπτυξη. Για τον Huntington, η ανεξέλεγκτη δημοκρατική συμμετοχή οδήγησαν σε μια πολύ μεγάλη αύξηση των δημόσιων δαπανών και στην δημοσιονομική κρίση, που στην ουσία περιορίζει τις δυνατότητες της καπιταλιστικής ανάπτυξης (Φωτόπουλος).

Με την επικράτηση του οικονομικού νεοφιλελευθερισμού και της οικονομικής παγκοσμιοποίησης τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα και με βάση τα στοιχεία που υπάρχουν διαμορφώνουν, στο πλαίσιο της αποτίμησης της, μία αντικειμενική κατάσταση για τους επικριτές της. Καταρχήν, οι υπερασπιστές της υποσχέθηκαν οφέλη τα οποία έως τώρα δεν έγιναν εμφανή στο σύνολο του πληθυσμού πάνω στη γη. Παρατηρούμε, με βάση τα ίδια στοιχεία, ότι η αύξηση του παγκόσμιου εισοδήματος έχει επιβραδυνθεί και η αύξηση του αντίστοιχου παγκόσμιου ΑΕΠ στην τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αιώνα ήταν η πλέον αργή συγκρινόμενη με όλες τις δεκαετίες που ακολούθησαν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Το ίδιο και ο ρυθμός συσσώρευσης κεφαλαίου. Η αύξηση της παραγωγικότητας, που αποτελεί πανάκεια για την ανάπτυξη του οικονομικού συστήματος, μειώθηκε και οι κοινωνικές ανισότητες τόσο στις διάφορες χώρες, όσο και μεταξύ των χωρών στις διάφορες γεωγραφικές περιοχές αυξήθηκαν. Οι οικονομικές κρίσεις και κυρίως οι χρηματοοικονομικές, όπως στην Ιαπωνία αλλά και σε άλλες χώρες, έγιναν πιο συχνές, το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε, τα επιτόκια αυξήθηκαν και αυτά και τελικά η απόσταση που χώριζε τις αναπτυσσόμενες χώρες με τις λιγότερο αναπτυσσόμενες χώρες (εκτός από εκείνες που βρίσκονται στη ΝΑ Ασία) αυξήθηκε και αυτή.

Υπήρχε η άποψη, ότι παρόλο που η πορεία του νεοφιλελευθερισμού υπήρξε απογοητευτική στις περισσότερες αναπτυσσόμενες χώρες του κόσμου, τουλάχιστον στις ΗΠΑ, που ακολουθήθηκε πιστά το σύγχρονο νεοφιλελεύθερο πρότυπο, αναπτύχθηκαν βιομηχανικά και οικονομικά συγκροτήματα που κυριάρχησαν στις παγκόσμιες αγορές τα οποία δημιούργησαν νέες θέσεις εργασίας, με αποτέλεσμα η ανεργία να είναι

χαμηλή. Η άνθηση όμως που παρατηρήθηκε στις ΗΠΑ στην περίοδο 1995-2000 οδήγησε στην ύφεση μετά το 2000.

Αλλά, ακόμη και μετά τις αναθεωρήσεις, σύμφωνα με τα στοιχεία της αμερικάνικης στατιστικής υπηρεσίας, οι οικονομικοί δείκτες που έδειχναν υψηλοί σε όλη την περίοδο μετά το 1978, ήταν τελικά διογκωμένοι. Έτσι η αύξηση του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος στην Αμερική ήταν κατά μέσο όρο 4,2% ετησίως στην εποχή της μεγάλης ανάπτυξης (1959-73), αλλά μόνο 2,9% στα έτη που επικράτησε η νεοφιλελεύθερη πρακτική, δηλαδή την περίοδο 1979-2000. Ακόμη και στην περίοδο της μεγάλης άνθησης, όπως για παράδειγμα 1999-2000 η ανάπτυξη ήταν 3% ετησίως (Crotty).

Το μέσο ποσοστό ανεργίας που ήταν στην περίοδο 1950-1993, έφθασε την περίοδο 1979-2000 στο 6,4%. Επίσης η μέση ετήσια ανάπτυξη της παραγωγικότητας της εργασίας, ενώ ήταν 2,9% την περίοδο 1959-1973 έφθασε στο 1,6% την περίοδο 1979-2000. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι την περίοδο 1995-2000 είχαμε μία πολύ μεγάλη αύξηση μεγέθυνσης εξαιτίας της κυριαρχίας και της δυναμικής της νέας τεχνολογίας. Σ' αυτήν την περίοδο η αύξηση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος των ΗΠΑ, που ήταν πράγματι πολύ καλή, ήταν 3,9% κατά μέσο όρο. Θα πρέπει όμως να σημειωθεί ότι την περίοδο 1975-79 η ανάπτυξη ήταν 4,5%, ενώ την εποχή μεταξύ 1959-73, όπως ήδη αναφερθήκαμε ήταν 4,2%.

Από την άλλη στη δεκαετία του '90 που είχαμε την επανάσταση της νέας τεχνολογίας είχαμε μία αύξηση της παραγωγικότητας αλλά όχι και ιδιαίτερα εντυπωσιακή. Στην ίδια περίοδο η αύξηση της παραγωγικότητας ήταν 2,2%, η οποία ήταν σαφώς σημαντικότερη της περιόδου 1979-94, αλλά λιγότερο σημαντική από την περίοδο 1959-73. Από την άλλη ενώ όμως το πραγματικό μέσο εισόδημα των εργαζομένων που ήταν ή που μειωνόταν για πολύ καιρό σ' εκείνη παρουσίασε σταθερή αύξηση.

Όπως ήδη προαναφέραμε, η μεγάλη αισιοδοξία για την μεγάλη ανάκαμψη της παγκόσμιας αγοράς και την απομάκρυνση του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος από την οριστική κρίση δεν επαληθεύτηκε. Μετά τον Σεπτέμβριο του 2001 η παγκόσμια οικονομία και κυρίως εκείνη των ΗΠΑ έχει εισέλθει σε μια περίοδο στασιμότητας και σοβαρής ύφεσης. Ο ρυθμός αύξησης του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος των ΗΠΑ έφθασε στο 1,3% στο 2001. Η συμμετοχή της αύξησης της κατανάλωσης στην αύξηση του ΑΕΠ

διπλασιάστηκε μετά το 1995. Γίνεται σαφές ότι σε ένα βαθμό η περίφημη οικονομική έκρηξη βασίστηκε και στην τεράστια αύξηση του χρέους του ιδιωτικού τομέα. Το συνολικό ιδιωτικό χρέος στο 2000 έφθασε στο 132% του ΑΕΠ (Economist, Ιανουάριος 2000).

ΤΕΤΑΡΤΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ

Το νέο παγκόσμιο σύστημα το οποίο ταυτίζεται με μία παγκόσμια αγορά, που σημαίνει ένα άνοιγμα των εθνικών οικονομιών σε σχέση με το παρελθόν, αποτελεί το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό στις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Τα κυρίαρχα στοιχεία που επικρατούν είναι: η φιλελευθεροποίηση και η απορύθμιση των αγορών και τέλος, η πορεία προς την παγκοσμιοποίηση. Παράλληλα με αυτά ήδη έχει ξεκινήσει μία τεράστια προσπάθεια η οποία αντιτίθεται προς τον εθνικό καπιταλισμό, μία προσπάθεια που έχει ως αντικειμενική αιτία τις πολυεθνικές επιχειρήσεις που δεν γνωρίζουν περιορισμούς στην ανάπτυξη τους και χαρακτηρίζονται από μία μερίδα μαρξιστών ως υπερεθνικές επιχειρήσεις, που διαμορφώνουν την υπερεθνική καπιταλιστική τάξη (Sklair: The Transnational Capitalist Class).

Αυτή η τάση έχει ως βάση δύο βασικές υποθέσεις: **Η πρώτη υπόθεση** βασίζεται από τον βαθμό εξάρτησης της οικονομίας της ανάπτυξης από την επέκταση των εξαγωγών όπως αυτή διαμορφώθηκε τουλάχιστον μετά το 1970. **Η δεύτερη υπόθεση** συσχετίζεται με την απεριόριστη κίνηση των κεφαλαίων στα διεθνή χρηματιστήρια και γενικότερα τη διακίνηση ελεύθερου συναλλάγματος, γεγονός που απαιτεί μία περιορισμένη παρέμβαση του κρατικού μηχανισμού και γενικότερα του κράτους.

Όσον αφορά την πρώτη υπόθεση, στις αναπτυσσόμενες καπιταλιστικές χώρες ο μέσος ετήσιος ρυθμός των εξαγωγών ήταν 1,6 φορές υψηλότερος από τον αντίστοιχο του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος στη διάρκεια της περιόδου 1960-1970, ενώ αντίστοιχα την περίοδο 1990-97 ήταν μεγαλύτερος 3,2 φορές. Ενώ στους άλλους τομείς όπως ήδη παρατηρήσαμε η σύγκριση είναι αρνητική για τις τελευταίες δύο δεκαετίες. Από τα παραπάνω παρατηρούμε ότι ο λόγος των παγκόσμιων εξαγωγών προς το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν έχει αυξηθεί κατά 57% και πιο συγκεκριμένα: ενώ το 1970 ήταν 14%, το 1995 έφθασε σε 22% και το κυριότερο στις ΗΠΑ οι οποίες

θεωρούνται σαν η μεγαλύτερη οικονομία του κόσμου ο ανωτέρω λόγος έχει διπλασιαστεί και συγκεκριμένα από 6% που ήταν το 1970, σε 11% το 1995 (Φωτόπουλος: Περιεκτική .Δημοκρατία).

Από την άλλη όσον αφορά τη **δεύτερη υπόθεση**, δηλαδή την αγορά κεφαλαίου, έχουμε την κατάργηση των συναλλαγματικών ελέγχων και των συνακόλουθων περιορισμών, δείγμα της υπερίσχυσης της νεοφιλελεύθερης σκέψης αλλά και πρακτικής, που επηρέασε τελικά σε μεγάλο βαθμό στη διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς. Το στοιχείο που κυριαρχεί είναι η έμφαση στη επέκταση του χρηματιστικού κεφαλαίου σε παγκόσμια κλίμακα, ενώ η ουσιαστική οικονομική ανάπτυξη που βασίζεται στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων παραμένει στάσιμη. Βρισκόμαστε σε μία φάση που στη δεκαετία του '90 τα συμφέροντα του χρηματιστικού κεφαλαίου κυριαρχούν έναντι των συμφερόντων του βιομηχανικού κεφαλαίου.

Για να γίνει κατανοητή η ανωτέρω υπόθεση θα αναφερθούμε σε ορισμένα παραδείγματα. Η χρηματαγορά δεκατετραπλασιάστηκε από το 1973 μέχρι το 1995 και έφθασε τελικά σε ένα τζίρο 1,2 τρις δολάρια ημερησίως, ενώ αντίστοιχα οι εμπορικές συναλλαγές έφθαναν στο 2 με 3% αυτού του ποσού (Καθημερινή 22/3/1998). Το αποτέλεσμα όλης αυτής της ανεξέλεγκτης κίνησης κεφαλαίων έγινε κατανοητή με τις αλληπάλληλες κρίσεις σε έλη τη δεκαετία και στην Ιαπωνία και στη ΝΑ Ασία και στη Ρωσία και στο Μεξικό και πρόσφατα με την Αργεντινή που αποτελεί ένα ιδιαίτερη περίπτωση, εξαιτίας του γεγονότος ότι θεωρείται θύμα του ΔΝΤ. Ιδιαίτερα στην περίοδο 1997 έχουμε μία τρομακτική κίνηση κεφαλαίων με αποτέλεσμα να διαφύγουν 12 δισεκ. δολάρια και να καταστραφούν οικονομίες αλλά και νομίσματα. Έχουμε να κάνουμε με ένα παρασιτικό τρόπο πλουτισμού ο οποίος απέχει αρκετά με τον παραγωγικό πλούτο που συνδέεται με τη δημιουργία θέσεων εργασίας και δεν έχει ως αυτοσκοπό την κερδοσκοπία.

ΠΕΜΠΤΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ

Είναι σαφές ότι στην πορεία προς την παγκοσμιοποίηση, η κυριαρχία του κόσμου ανήκει στους τρεις βασικούς οικονομικούς συνασπισμούς: Ευρωπαϊκή Ένωση, Ιαπωνία και ΝΑ Ασία, και τέλος η Βόρειος Αμερική. Με την εξέλιξη των διεθνών οικονομικών σχέσεων το μοντέλο της παγκόσμιας οικονομίας

γίνεται όλο και πιο διαφορετικό σε σχέση με το παρελθόν, ενώ παράλληλα πολλά από τα στοιχεία του παρελθόντος, όπως η άνιση κατανομή του κοινωνικού πλούτου και τα ζητήματα εξάρτησης εξακολουθούν να υπάρχουν και να δυσχεραίνουν ακόμη περισσότερο την πορεία των αναπτυσσόμενων χωρών. Θα πρέπει να τονιστεί ότι οι υπέρμαχοι της οικονομικής παγκοσμιοποίησης είναι ιδιαίτερα αισιόδοξοι για την πορεία του αναπτυσσόμενου κόσμου.

Οι ίδιοι πιστεύουν ότι θα υπάρξει μεγάλη ανάπτυξη, με βάση τους όρους που οι ίδιοι προσδοκούν, σε μεγάλα τμήματα του αναπτυσσόμενου κόσμου και συνήθως αναφέρονται στην Ανατολική και Νότιο Ασία και ακόμη στη Λατινική Αμερική και φαίνεται ότι αγνοούν και την κρίση του 1997 στη ΝΑ Ασία και ακόμη την γενικότερη κρίση σε όλη τη σφαίρα της Λατινικής Αμερικής (Βραζιλία, Αργεντινή, Παραγουάη). Τα υψηλά ποσοστά ανάπτυξης έχουν τη δυνατότητα να μεταβάλλουν το μερίδιο της παγκόσμιας παραγωγής και του διεθνούς εμπορίου για μεγάλες αναπτυσσόμενες χώρες όπως είναι η Ινδία, η Κίνα, η Βόρειος Κορέα και η Ινδονησία. Υπήρχαν οι προβλέψεις του διεθνούς και έγκυρου περιοδικού «Economist, 1 Οκτωβρίου 1994», σύμφωνα με το οποίο εάν οι τάσεις ανάπτυξης της Κίνας εκείνης της περιόδου συνεχιστούν, τότε η Κίνα θα καταφέρει να μετατραπεί το 2020 στην μεγαλύτερη οικονομική δύναμη του κόσμου ξεπερνώντας ακόμη και τις ίδιες τις ΗΠΑ. Ακόμη οι λεγόμενες αναπτυσσόμενες χώρες θα κατέχουν ένα ποσοστό που θα αντιστοιχεί στο 60% της παγκόσμιας παραγωγής, ενώ το ποσοστό για τις αναπτυγμένες χώρες θα φθάσει μόλις το 40%.

Οι αισιόδοξοι υπερασπιστές της παγκοσμιοποίησης θεωρούν ότι η ανάπτυξη θα προσφέρει οφέλη σε όλες τις χώρες που έχουν την πρόθεση να αναπτυχθούν ή που αναπτύσσονται, δηλαδή και για τις αναπτυγμένες και για τις αναπτυσσόμενες. Επειδή το εισόδημα του Τρίτου Κόσμου διαρκώς θα αυξάνεται, αυτό θα συμβάλλει στη διαμόρφωση νέων επιπέδων παραγωγής και τη σταθερότητα της απασχόλησης στον Πρώτο Κόσμο και υπ' αυτήν την οι υπερασπιστές της παγκοσμιοποίησης πιστεύουν ότι θα δημιουργηθεί μία παγκόσμια οικονομία. Πιστεύουν δε, ότι τα ιδιαίτερα μέτρα προστατευτισμού δεν θα έχουν λόγο ύπαρξης για τις αναπτυγμένες χώρες και ακόμη θα μειωθεί ο κρατικός παρεμβατισμός που μπορεί να αλλάξει τις οικονομικές δομές μίας κοινωνίας και θα αποτραπεί αφού πλέον δεν θα είναι αναγκαίο η κατεύθυνση

κεφαλαίου προς τις αναπτυσσόμενες χώρες. Αυτές είναι σε γενικές γραμμές οι απόψεις των νεοφιλελεύθερων θεωρητικών.

Από την άλλη πλευρά υπάρχει και η άποψη των απαισιόδοξων θεωρητικών της παγκοσμιοποίησης οι οποίοι θεωρούν ότι η ελεύθερη διακίνηση του κεφαλαίου και το ελεύθερο διεθνές εμπόριο θα δημιουργήσουν εκείνες τις προϋποθέσεις για μία σταθερή μετατόπιση της επένδυσης στη βιομηχανική παραγωγή από τις αναπτυγμένες βιομηχανικές χώρες με τους υψηλούς μισθούς προς τις αναπτυσσόμενες βιομηχανικές χώρες οι οποίες έχουν και ως συγκριτικό πλεονέκτημα και τους χαμηλούς μισθούς, από τη στιγμή που η εργασία θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους συντελεστές παραγωγής (Williams, 1995). Μία τέτοια προοπτική θα δημιουργήσει τεράστια προβλήματα στις αναπτυγμένες χώρες και θα οδηγήσουν σε μία διαδικασία αποβιομηχάνισης, χωρίς ανάλογα οφέλη για σύνολο της οικονομίας των συγκεκριμένων χωρών, ενώ από την άλλη δεν θα υπάρξει και η ανάλογη ευημερία και στους εργαζόμενους των αναπτυσσόμενων χωρών. Πρόκειται κυρίως για απόψεις των σοσιαλδημοκρατών και των ριζοσπαστών αριστερών κεϋνσιανών.

Επομένως, παρατηρούμε ότι έχουμε να κάνουμε με διαφορετικούς τύπους επιχειρημάτων, τα οποία αντιμετωπίζουν την παγκοσμιοποίηση με διαφορετικό τρόπο. Έχουμε να κάνουμε με δύο ομάδες χωρών που για να κατανοηθεί η πορεία τους απαιτείται ιδιαίτερη μελέτη. Η μακροπρόθεσμη τάση των δύο συνόλων είναι η καθοδική πορεία των ποσοστών αύξησης του ΑΕΠ από το 1961 και μετά (Hirst-Thompson). Οι ίδιοι παρατηρούν ένα κυκλικό χαρακτήρα της ανάπτυξης των αναπτυσσόμενων χωρών. Παρουσίασε ευρείες διακυμάνσεις κατά την περίοδο την οποία και τις εξετάζουμε.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό στοιχείο είναι ότι τα επιχειρήματα και των δύο πλευρών δέχονται την προϋπόθεση, ότι για να διατηρηθεί η μακροπρόθεσμη ανάπτυξη πρέπει οι αναπτυσσόμενες χώρες να διατηρήσουν το προσανατολισμό στις εξαγωγές βιομηχανοποίησης και η συγκεκριμένη προσπάθεια χρειάζεται πάνω απ' όλα πολιτική σταθερότητα. Επομένως, προκύπτει ότι οι νεοφιλελεύθεροι θεωρητικοί δέχονται ότι οι αναπτυσσόμενες χώρες να διατηρήσουν στρατηγικές προσανατολισμένες στην αγορά και σε μια ανοικτή παγκόσμια οικονομία και για γίνει απαιτείται μία σταθερή κυβέρνηση, που μπορεί να είναι δημοκρατική, αλλά αν χρειαστεί και ένα

απολυταρχικό καθεστώς θα βοηθούσε αποφασιστικά για την επίτευξη των στόχων. Στο ίδιο τεύχος του περιοδικού “Economist”, επισημαίνεται σαφώς ότι: «Όσο όμως οι περισσότερες αναπτυσσόμενες χώρες εμμένουν στις μεταρρυθμίσεις τους και αποφεύγουν τις πολιτικές αναταραχές, ένα μεγάλο μέρος του Τρίτου Κόσμου θα χρειαστεί στην καλύτερη περίπτωση δεκαετίες για επιτύχει μία διατηρήσιμη ανάπτυξη».

ΜΑΘΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟ:

ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε τη σημασία, την ιστορική διάσταση της παγκοσμιοποίησης, αλλά και να συνάγουμε συμπεράσματα για τη σημερινή φάση και το είδος της παγκοσμιοποίησης, εάν αυτή πραγματικά συνίσταται, θα πρέπει να ανατρέξουμε στο παρελθόν και να κατανοήσουμε το φάσμα της διεθνούς οικονομίας στην εξέλιξη του, το οποίο έχει καταγωγή μερικούς αιώνες πριν. Η πιο συνηθισμένη άποψη αναφέρει ότι η έναρξη του διεθνούς χαρακτήρα της οικονομίας έχει τις βάσεις της τον 16^ο και τον 17^ο αιώνα (Wallerstein, Braudel). Σύμφωνα με ορισμένους θεωρητικούς οι διεθνείς εμπορευματικές δραστηριότητες και ιδιαίτερα διασυννοριακές συναλλαγές, με άξονα τις ιδιωτικές επιχειρήσεις, ξεκίνησαν από τον 13^ο αιώνα (Dunning: Multinational Enterprises and the Global Economy, 1995).

Τον 14^ο αιώνα διαμορφώνεται μία ομάδα από εμπόρους η οποία συμβάλλει αποφασιστικά στη διεξαγωγή του εμπορίου της Δυτικής Ευρώπης και της Ανατολικής Μεσογείου. Βασικά χαρακτηριστικά του εμπορίου εκείνης της εποχής ήταν η παραγωγή και πώληση αγροτικών προϊόντων, η χύτευση σιδήρου και ακόμη η παραγωγή και πώληση βιομηχανικών προϊόντων. Παράλληλα με αυτές τις δραστηριότητες στη Βόρειο Ευρώπη και συγκεκριμένα στη Μεγάλη Βρετανία διάφοροι έμποροι της εποχής είχαν οργανώσει την αγορά για την πώληση μαλλιού και υφασμάτων που παράγονταν στη Μεγάλη Βρετανία και στις Κάτω Χώρες. Ακόμη και στην Ιταλία υπήρχαν ιταλικές εταιρείες εμπορικών συναλλαγών και τραπεζικών εργασιών και είχαν σημαντική θέση στη διεθνή σκηνή της εμπορικής δραστηριότητας στην εποχή της αναγέννησης. Είναι χαρακτηριστικό, όπως αναφέρει ο ίδιος συγγραφέας, ότι μέχρι το τέλος του 14^{ου} αιώνα 150 ιταλικές εταιρείες τραπεζικών εργασιών λειτουργούσαν πλέον καθαρά σε πολυεθνικό επίπεδο.

Παρατηρούμε ήδη από τα ανωτέρω ότι ήδη η οικονομική διεθνοποίηση ξεκινά σχεδόν ταυτόχρονα με την εμφάνιση του καπιταλισμού και παίζει σημαντικό ρόλο σε όλη την πορεία της εξέλιξης του. Πρόκειται για τη συσσώρευση

κεφαλαίου και μία τέτοια κεφαλαιακή σχέση έχει ένα διαρκή εξελικτικό χαρακτήρα, μία αξία που διαρκώς αυτοαναπτύσσεται στο πλαίσιο της διαλεκτικής εξέλιξης του καπιταλιστικού συστήματος. Το κεφάλαιο ασφυκτιά στον περιορισμό των ορίων του σχήματος «αξίας-χρήσης», αναζητά την παραπέρα επέκταση του αφού αυτή είναι η φύση του και επιδιώκει τον περαιτέρω διεθνή καταμερισμό της εργασίας στο πλαίσιο της παγκόσμιας αγοράς.

Η φύση του καπιταλισμού είναι τέτοια που αναπτύσσεται μόνο από την επέκταση του και την εκμετάλλευση πόρων ξένων χωρών και εδαφών. Σχηματίζεται ως εθνικό κράτος για τις ανάγκες του αναπτυσσόμενου κεφαλαίου και της ανερχόμενης αστικής τάξης και ο πρώτος σχηματισμός κράτους γίνεται με τη μορφή της απολυταρχίας. Το βασικό χαρακτηριστικό του από τη αρχή είναι ο διεθνής καταμερισμός εργασίας και παράλληλα διαμορφώνεται ένα πλαίσιο ανταγωνισμού και συναλλαγών για τα κράτη, ενώ παράλληλα αναπτύσσονται σχέσεις εξάρτησης, υποταγής και κυριαρχίας.

Τον 17^ο και 18^ο αιώνα διαμορφώθηκε το διεθνές σύστημα του κρατικού φαβοριτισμού και δημιουργήθηκαν οι μεγάλες αποικιακές εμπορικές εταιρείες χονδρικού εμπορίου. Αυτές οι εταιρείες ήταν η Dutch Company, η British East India Company, η Muscovy Company, η Royal Africa Company, και η Hudson Bay Company. Όλες οι συγκεκριμένες εταιρείες αναπτύχθηκαν σε αποικιακές περιοχές που γίνονταν όλες οι χονδρεμπορικές συναλλαγές.

Όμως η πιο σημαντική στιγμή του καπιταλισμού, εκτός από τη σημερινή εποχή, ήταν η Βιομηχανική Επανάσταση η οποία συνετέλεσε αποφασιστικά στην ανάπτυξη της διεθνούς βιομηχανικής παραγωγής και αποτέλεσε το σημαντικότερο πρόδρομο της σύγχρονης πολυεθνικής επιχείρησης και ιδιαίτερα των βρετανικών πολυεθνικών. Στο πλαίσιο της επέκτασης των πολυεθνικών επιχειρήσεων η Βόρειος και η Νότιος Αμερική αντιμετωπίστηκαν σαν σημαντικές περιοχές για επενδύσεις, ενώ λίγο αργότερα σημαντικές περιοχές για επενδυτικές ευκαιρίες έγιναν η Ωκεανία και η Αφρική. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι οι συγκεκριμένες επενδύσεις δεν έχουν με τη σύγχρονη φιλοσοφία των άμεσων ξένων επενδύσεων, στις οποίες θα επεκταθούμε σε ειδικό κεφάλαιο, είναι άγνωστο αν θα πρέπει να θεωρηθούν ακόμη και ως πρόδρομος. Ο Dunning (κεφ. 5) αναφέρει ότι οι τεχνικές και οργανωτικές εξελίξεις μετά τη δεκαετία του 1870, η βιομηχανική επανάσταση έγινε στα

μέσα του 18^{ου} αιώνα, βοήθησαν την εξωτερική και εσωτερική παραγωγή μιας ομάδας όμοιων προϊόντων από την ίδια επιχείρηση. Παράλληλα η ανάπτυξη και η εκμετάλλευση μεταλλευμάτων, όπως και άλλων προϊόντων που ήταν πρώτες ύλες προσέλκυσαν μεγάλες ποσότητες από άμεσες ξένες επενδύσεις. Θα πρέπει όμως να υπογραμμίσουμε για αποφυγή οποιασδήποτε σύγχυσης ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις βιομηχανικής παραγωγής εμφανίστηκαν στην παγκόσμια οικονομία μετά το 1950. Οι ίδιες καθιερώθηκαν μετά το τέλος του 1^{ου} Παγκόσμιου Πολέμου και στη δεκαετία του '20 είχαμε τις πρώτες ολοκληρωμένες ΠΕΕ, οι οποίες γνώρισαν μία ύφεση στη δεκαετία του '30 και αργότερα γνώρισαν τη μεγάλη ανάπτυξη μετά το 1950.

Από τα ανωτέρω μπορούμε να συμπεράνουμε ότι όσο προχωρούσε ο 19ος αιώνας οι επιχειρήσεις στηριζόντουσαν όλο και περισσότερο σε ένα εξωτερικό περιβάλλον και λιγότερο στη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς και στο στενό περιβάλλον του εθνικού κράτους και αναπτύσσουν οργανώσεις οι οποίες βασιζόντουσαν στην επιθετικότητα, η οποία ήταν αναγκαία προκειμένου να κατακτήσουν τις νέες περιοχές που ήταν σημαντικές για την παραγωγή, για την εποχή τους, υψηλής ποιότητας προϊόντων με το αντίστοιχο χαμηλό κόστος. Ο βασικός μοχλός για την ανάπτυξη των πολυεθνικών επιχειρήσεων ήταν οι πόροι και κυρίως το απόθεμα φθηνής, ειδικευμένης και καλά πειθαρχημένης εργασίας, η οποία είναι απαραίτητη προκειμένου οι καπιταλιστές να μεγιστοποιήσουν τα κέρδη τους. Εξάλλου, σύμφωνα με τον A. Smith, οι εξωτερικές επενδύσεις και η επέκταση των καπιταλιστικών επιχειρήσεων σε διάφορα μέρη του πλανήτη, ήταν απόρροια του ποσοστού κέρδους στη χώρα καταγωγής τους, πράγμα που υποχρέωνε τις μεγάλες επιχειρήσεις να βρίσκουν διεξόδους σε λιγότερο αναπτυγμένες χώρες που τις αξιοποιούσαν ώστε να χρησιμεύσουν σαν πλεόνασμα κεφαλαίου.

Για να γίνει κατανοητή στο σύνολο της η παγκόσμια οικονομία και να συναγάγουμε το αποτέλεσμα για τη σημερινή παγκοσμιοποίηση και το είδος της παγκοσμιοποίησης που κυριαρχεί, θα χωρίσουμε τη συνολική πορεία του καπιταλισμού σε τέσσερις βασικές περιόδους:

1. **Η πρώτη περίοδος** ταυτίζεται με την πρώτη περίοδο της διεθνοποίησης του εμπορίου και ανήκει στον 18^ο αιώνα και χαρακτηρίζεται **ως φιλελεύθερη περίοδος**. Πρόκειται για τη φιλελεύθερη περίοδο του διεθνούς εμπορίου που το βασικό της στοιχείο και ουσία της είναι η έναρξη της

αποικιοκρατίας. Η μεγάλη δύναμη της εποχής η Μεγάλη Βρετανία δημιουργεί τις προϋποθέσεις για τη πρώτη βιομηχανική επανάσταση και να ακολουθήσει κατόπιν η Γαλλία. Η βασική αναγκαιότητα της εποχής είναι η επέκταση του εμπορίου, η οποία διαμορφώνει τις εξελίξεις της αγοράς και ακόμη δημιουργεί τα κίνητρα για μεγάλα κέρδη που δημιουργούνται από το διεθνές εμπόριο των μαύρων από την Αφρική, οι οποίοι ανταλλάσσονταν με βαμβάκι και μαλλί, αλλά ακόμη και προϊόντα μεταλλουργίας (Δελιβάνη, εισαγωγή). Εκείνο το στοιχείο που χαρακτηρίζει εκείνη την εποχή ήταν ότι οι πλοιοκτήτες έκαναν εμπόριο δούλων και συγκεκριμένα μαύρων και τα κέρδη που αποκόμισαν οι αγγλικές πόλεις, όπως συγκεκριμένα, το Μπρίστολ, το Λίβερπουλ και ακόμη οι γαλλικές πόλεις, όπως η Νάντ, ήταν πολύ σημαντικά και γι' αυτό έγιναν επενδύσεις σ' αυτή την κατεύθυνση (Gaston, Martin, 1931). Από τα ανωτέρω μπορεί να γίνει κατανοητό ότι το εμπόριο των δούλων απέφερε τεράστια κέρδη σε εκείνες τις επιχειρήσεις που οι δραστηριότητες τους είχαν εξειδικευτεί σ' αυτή την κατεύθυνση.

2. **Η δεύτερη περίοδος** χαρακτηρίζεται από το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα και ξεκινάει από το 1850 και ολοκληρώνεται με τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, δηλαδή το 1914. Τα σημαντικότερα στοιχεία της συγκεκριμένης περιόδου είναι οι νέες τεχνολογικές εφευρέσεις που συμβάλλουν στην ανάπτυξη των μεταφορών και κυρίως των σιδηροδρόμων, επίσης χαρακτηριστικό στοιχείο είναι η επέκταση της Μεγάλης Βρετανίας στην Ινδία και η παράλληλη δημιουργία του εθνικού σιδηροδρομικού δικτύου, έχουμε την ανάπτυξη των νέων βιομηχανιών, όπως για παράδειγμα την κλωστοϋφαντουργία, ενώ παράλληλα έχουμε την εφεύρεση της ατμομηχανής και μ' αυτόν τον τρόπο τα ατμοκίνητα πλοία συμβάλλουν αποφασιστικά στη διεύρυνση του εμπορίου, και τέλος τα έργα υποδομής παίζουν σημαντικό ρόλο για την ανάπτυξη των εθνικών οικονομιών. Η χημική και η ηλεκτρική βιομηχανία επιταχύνουν τη διαδικασία της διεθνοποίησης και ο κανόνας του χρυσού με την πρωτοκαθεδρία της αγγλικής στερλίνας συμβάλλουν αποφασιστικά στην επέκταση των συναλλαγών. Τεράστιο ρόλο έχει παίξει και η Διώρυγα του Σουέζ και οι τηλεγράφοι, με αποτέλεσμα η πρώτη φάση της παγκοσμιοποίησης, με την έννοια που εννοείται σήμερα, γίνεται πραγματικότητα. Παρ' όλα αυτά εκείνο που χαρακτηρίζει εκείνη την εποχή

είναι η δημιουργία μιας διεθνούς οικονομίας και ακόμη μία μεγαλύτερη διευκόλυνση των συναλλαγών και του διεθνούς εμπορίου.

Το χαρακτηριστικό στοιχείο της συγκεκριμένης περιόδου είναι ότι η Μεγάλη Βρετανία εξακολουθεί να κυριαρχεί και γι' αυτό, καταρχήν, γίνεται η πρώτη που εκβιομηχανίζεται. Σε όλη την περίοδο κάνουν δειλά-δειλά τα βήματα τους και οι ΗΠΑ. Για να έχουμε μία εικόνα από την οικονομική κατάσταση εκείνης της εποχής, θα παραθέσουμε ορισμένα στοιχεία που θα μας διευκολύνουν να κατανοήσουμε την εξέλιξη της διεθνούς οικονομίας και ακόμη να κατανοήσουμε το μέγεθος της σύγχρονης παγκοσμιοποίησης.

Έτσι παρατηρούμε ότι την περίοδο 1842-1873 ο όγκος των αγγλικών εξαγωγών αυξήθηκε περίπου τέσσερις φορές. Οι μεταβολές του όγκου του παγκόσμιου εμπορίου στην περίοδο 1850-1880 ήταν θετικές κατά 27% και την περίοδο 1880-1913 ήταν 17% (Nurkse). Το σύνολο των αγγλικών κεφαλαίων από το ποσό των 520 εκατ. στερλινών που ήταν το 1867, έφθασε στις 4.000 στερλίνες το 1912 (Μελάς). Η ανάπτυξη του σιδηροδρομικού δικτύου χαρακτηρίζει την επέκταση του κεφαλαίου και την ανάπτυξη του καπιταλιστικού συστήματος σε όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα. Με βάση τα στοιχεία της Luxemburg, ενώ το 1840 η Ευρώπη είχε 2.295 χιλιόμετρα, το 1880 έφθασε στα 168.983 χιλιόμετρα και το 1910 έφθασε στα 333.848 χιλιόμετρα. Στην Αμερική την ίδια περίοδο από 4.754 χιλιόμετρα και 174.666 έφθασε στα 526.382 (Μελάς). Από τα ανωτέρω προκύπτει ακόμη ότι η κινητικότητα κεφαλαίου γίνεται ιδιαίτερα σημαντική τη δεκαετία 1900-1910.

Στην περίοδο της έναρξης του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου το 1914, η Μεγάλη Βρετανία αποτελούσε με τη μεγαλύτερη παρουσία ξένων επενδύσεων στο εξωτερικό και ακολουθούσαν οι ΗΠΑ. Στο σύνολο η Μεγάλη Βρετανία έχει επενδύσει περισσότερα από όσα έχουν επενδύσει μαζί οι ΗΠΑ, η Γερμανία, η Γαλλία, οι Κάτω Χώρες, γεγονός που αποδεικνύει την επεκτατική πολιτική που ακολουθεί η Μεγάλη Βρετανία και η αποικιοκρατική λογική που είναι συνυφασμένη με τη φύση του οικονομικού συστήματος που δημιούργησε (Hirst- Thompson). Από την άλλη οι βιομηχανικές εξαγωγές το 1913 ήταν για τη Μεγάλη Βρετανία 1.928 εκατ. δολάρια, για τη Γερμανία 1.824 εκατ. δολάρια, τις ΗΠΑ 896 εκατ. δολάρια και τη Γαλλία 813 εκατ. δολάρια (Lewis). Επομένως η Μεγάλη Βρετανία και η Γερμανία ήταν οι μεγαλύτεροι εξαγωγείς βιομηχανικών προϊόντων πριν κηρυχτεί ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Με άλλα

στοιχεία στα κεφάλαια που ήταν τοποθετημένα στο εξωτερικό κυριαρχούσε η Μεγάλη Βρετανία και βρίσκονταν σε απόσταση η Γερμανία και η Γαλλία. Συγκεκριμένα το 1914 η Μεγάλη Βρετανία είχε τοποθετήσει 75 με 100 δισεκ. γαλλικά φράγκα, η Γερμανία 44 δισεκ. φράγκα και η Γαλλία 60 δισεκ. φράγκα (Λένιν, Hobson, Riesser).

Επίσης χαρακτηριστικό στοιχείο είναι ότι η αξία των βιομηχανικών εξαγωγών ήταν πολύ μικρότερη από τα αποθέματα των ξένων επενδύσεων. Επομένως, σε μία περίοδο που το βασικό χαρακτηριστικό ήταν ο οικονομικός φιλελευθερισμός και η εντύπωση που κυριαρχούσε ήταν ότι οι κοινωνίες περνούσαν μία περίοδο εκτεταμένης ειρήνης, ο ανταγωνισμός των πολυεθνικών επιχειρήσεων και των κρατών που τις εκπροσωπούσαν οδήγησαν στο Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Από την άλλη εξαιτίας της ανάγκης των κρατών για αποικιακή πολιτική, υποχρέωσαν τις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες σε μία επεκτατική εδαφική πολιτική και αυτό ήταν συνακόλουθο των περαιτέρω συγκρούσεων. Η συγκεκριμένη περίοδος θα πρέπει να αναλυθεί και να συγκριθεί με τη σημερινή και να διαπιστωθεί η φύση των πολυεθνικών επιχειρήσεων και της σχέσης τους με τις σύγχρονες ανεπτυγμένες χώρες και τις κυβερνήσεις τους.

Η περίοδος που ακολουθεί και συγκεκριμένα **από το 1919 έως και το 1939** είναι **η περίοδος του μεσοπολέμου** και χαρακτηρίζεται από μία οικονομική ανάπτυξη, η οποία οδήγησε στη μεγαλύτερη κρίση στην ιστορία του καπιταλιστικού συστήματος και συγκεκριμένα στην περίοδο 1929-1932, η οποία ταυτίστηκε με την κρίση του χρηματιστηρίου της Νέας Υόρκης. Η συγκεκριμένη κρίση εξαπλώθηκε σε ολόκληρο τον πλανήτη, γεγονός που αποδεικνύει τα βασικά χαρακτηριστικά του καπιταλιστικού συστήματος που είναι: Η διεθνοποίηση της καπιταλιστικής οικονομίας και η λειτουργία του διεθνούς εμπορίου, μαζί με το άνοιγμα των διεθνών αγορών και τη λειτουργία των χρηματιστηρίων για τη διακίνηση των κεφαλαίων. Η έναρξη της μεσοπολεμικής περιόδου χαρακτηρίζεται από μία ανάκαμψη των αγορών και της καπιταλιστικής οικονομίας, κυρίως στις ΗΠΑ, που διακόπτεται απότομα με την κρίση του Οκτώβρη του 1929. Η προσπάθεια να βρεθεί λύση στη συνδιάσκεψη του Λονδίνου απέτυχε και όλα οδηγήθηκαν σε αδιέξοδο. Το αποτέλεσμα ήταν να κλείσουν πολλές επιχειρήσεις, ενώ η ανεργία εξαπλώθηκε με πολύ μεγάλη ταχύτητα σε ολόκληρο τον πλανήτη. Οι

κυβερνήσεις των εθνικών κρατών προσπαθούν να εξάγουν την ανεργία, προκειμένου να ανακουφίσουν τους εργαζόμενους της χώρας τους, με διάφορα προστατευτικά μέτρα. Παρ' όλα αυτά το μόνο που προέκυψε από όλη αυτή την κατάσταση, ήταν η ανατροφοδότηση της ύφεσης και ο περιορισμός του διεθνούς εμπορίου στο ελάχιστο. Οι χώρες που προσπάθησαν να πάρουν ήταν οι ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες και ειδικά οι ΗΠΑ. Οι ΗΠΑ εκείνη την περίοδο είχαν σημαντική θέση στην παγκόσμια οικονομία και το 1929 που ξέσπασε η κρίση η βιομηχανική παραγωγή των ΗΠΑ αντιπροσώπευε το 40% της παγκόσμιας βιομηχανικής παραγωγής, ενώ οι εισαγωγές και οι εξαγωγές τους αντιπροσώπευαν αντίστοιχα το 12,4% και 15,8% των παγκόσμιων εισαγωγών και εξαγωγών (Niveau, Μελάς).

Για να κατανοηθεί το εύρος της κρίσης της καπιταλιστικής οικονομίας, θα πρέπει να πούμε ότι η αμερικανική οικονομία ήταν μία οικονομία η οποία μεγεθύνονταν από τους εσωτερικούς της παράγοντες περισσότερο και λιγότερο από τους εξωτερικούς. Για να γίνει κατανοητό το ανωτέρω, θα αναφέρουμε ότι οι εξαγωγές των ΗΠΑ το 1929 αντιστοιχούσαν μόνο στο 6% του εθνικού τους εισοδήματος, ενώ από τη σκοπιά της Μεγάλης Βρετανίας, οι εξαγωγές της το 1907 αντιπροσώπευαν το 20% του εθνικού της εισοδήματος.

3. Η Τρίτη σημαντική περίοδος αρχίζει με τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου **το 1945 και ολοκληρώνεται με τις δύο κρίσεις της πετρελαϊκής ενέργειας το 1973 και το 1979.** Το βασικό στοιχείο της συγκεκριμένης περιόδου είναι η ανάπτυξη του κράτους της κοινωνικής πρόνοιας ή όπως διαφορετικά αποκαλέστηκε **κεϋνσιανό ή φορντιστικό κράτος.** Η συγκεκριμένη κοινωνικοοικονομική δομή οδήγησε σε μία πολύ μεγάλη οικονομική ανάπτυξη. Με την έναρξη της μεταπολεμικής περιόδου ξεκινά η οικονομική ανάπτυξη των ευρωπαϊκών χωρών με έμφαση στον κρατικό τομέα και στη λειτουργία δημόσιων επιχειρήσεων. Η συγκεκριμένη πολιτική αποτελεί συνέχεια της εφαρμοσμένης οικονομικής πολιτικής που ήδη ξεκίνησε στις ΗΠΑ στα μέσα της δεκαετίας του '30. Στο πλαίσιο της απειλής της εμφάνισης του κομμουνιστικού συστήματος, οι προηγμένες χώρες, πέρα από τις ΗΠΑ, και στην Ευρώπη έδωσαν έμφαση στο κράτος και στην ανάπτυξη των εθνικών τους οικονομιών. Ήταν απόρροια του ανταγωνισμού των δύο κοινωνικών συστημάτων, της εμπειρίας της κρίσης της φιλελεύθερης

οικονομίας στη διάρκεια του μεσοπολέμου και ενός κοινωνικοταξικού συμβιβασμού και συνεργασίας των συνδικάτων και των εθνικών κυβερνήσεων. **Το πρώτο βασικό χαρακτηριστικό** της νέας περιόδου είναι η δημιουργία του νομισματικού συστήματος του Bretton Woods (1944). Στο πλαίσιο της νέας κατάστασης το δολάριο ως νόμισμα γίνεται παγκόσμιο μέσο κυκλοφορίας, εξαιτίας της δυνατότητας του να μετατρέπεται σε χρυσό.

Έτσι οι ΗΠΑ έγιναν η παγκόσμια ηγεμονική δύναμη της μεταπολεμικής περιόδου, δηλαδή κάτι ανάλογο με τη Μεγάλη Βρετανία τον 19^ο αιώνα. Έτσι οι παγκόσμιες συναλλαγές και η παγκόσμια κυκλοφορία του χρήματος, πρωτογενές στοιχείο της ανάπτυξης του καπιταλιστικού συστήματος, πραγματοποιούνται με το νόμισμα της παγκόσμιας ηγεμονικής δύναμης, δηλαδή των ΗΠΑ, κάτι ανάλογο που είχε συμβεί και με τη στερλίνα τον 19^ο αιώνα που ήταν το νόμισμα της Μεγάλης Βρετανίας. Ο βασικός λόγος που έγινε αυτό ήταν επειδή οι ΗΠΑ δεν είχαν καταστραφεί από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και ήταν η μόνη χώρα που διέθετε εξοπλισμό προκειμένου να συμβάλει στην αποκατάσταση των κατεστραμμένων οικονομιών και ιδιαίτερα των οικονομιών της Δυτικής Ευρώπης. Η εφαρμογή του σχεδίου Μάρσαλ, το οποίο ξεκίνησε το 1948, βοήθησε τα μέγιστα για να ανορθωθούν οι εθνικές οικονομίες των δυτικοευρωπαϊκών χωρών. Τα κίνητρα των ΗΠΑ βασιζόνταν κυρίως στον φόβο τους για τον κομμουνισμό. Συνολικά το σχέδιο Μάρσαλ ήταν ο κινητήρας εκκίνησης της GATT και του Bretton Woods και θεωρήθηκε η ατμομηχανή της μεταπολεμικής ανάπτυξης της οικονομίας της αγοράς και της διεθνούς καπιταλιστικής ανασυγκρότησης. Με τη GATT (Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου) είχαμε την εξέλιξη μιας διεθνούς οικονομικής πολιτικής η οποία ήταν προσανατολισμένη στη φιλελευθεροποίηση του διεθνούς εμπορίου. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, να μετακινηθούν τα αμερικανικά κεφάλαια προς τις οικονομίες των χωρών της Δυτικής Ευρώπης και ακόμη προς την Ιαπωνία. Τα ανωτέρω θεωρούνται σημαντικά για να κατανοηθεί η ύπαρξη της διεθνούς καπιταλιστικής οικονομίας και ότι το χαρακτηριστικό στοιχείο ήταν η επέκταση των κεφαλαίων σε όλα εκείνα τα μέρη της γης που οι καπιταλιστικές επιχειρήσεις θεωρούσαν αναγκαίο.

Έτσι παρόλο που το κυρίαρχο στοιχείο της νέας καπιταλιστικής οικονομίας ήταν η εθνική οικονομία, το βασικό χαρακτηριστικό ήταν η επέκταση των

αγορών και το σταδιακό άνοιγμα του διεθνούς εμπορίου, αν και δεν έφθασε ποτέ στα επίπεδα του 1913. Αυτό σημαίνει ότι οι λόγοι του εμπορίου προς το ΑΕΠ ήταν υψηλότεροι το 1913 σε σχέση με το 1973. Πάντως οι λόγοι του εμπορίου προς το ΑΕΠ ήταν υψηλότεροι το 1973 σε σχέση με το 1950 (Maddisson). Αν υπολογιστεί το μέτρο ισοτιμίας των αγοραστικών δυνάμεων παρατηρείται μία σταθερή αύξηση του ανοίγματος του ανεπτυγμένου και αναπτυσσόμενου κόσμου, με ιδιαίτερη έμφαση στις χώρες της Ανατολικής Ασίας (Hirst-Thompson). Πάντως τα στοιχεία αποδεικνύουν ότι το άνοιγμα των κεφαλαιακών ροών της περιόδου πριν από Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν συγκριτικά μεγαλύτερο σε σχέση με τις τελευταίες δεκαετίες, με βάση τον ακόλουθο πίνακα.

Πίνακας: Λόγος συνολικών κεφαλαιακών ροών προς το ΑΕΠ

	Βρετανία	Γαλλία	Σουηδία
1905-14	6,61	-	2,01
1965-75	1,17	1,59	1,02
1982-86	1,10	0,99	1,48

Πηγή: Tomlison 1988, πίνακας 2.

Ο Grassman το 1980, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το χρηματοοικονομικό άνοιγμα με βάση το λόγο του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών προς το ΑΕΠ, δεν διαπιστώνει καμία αύξηση του ανοίγματος στο διάστημα 1875-1975. Υπήρξε μείωση της κίνησης των κεφαλαίων για τις έξι μεγάλες καπιταλιστικές χώρες, δηλαδή τη Μεγάλη Βρετανία, την Ιταλία, τη Σουηδία, τη Δανία, τη Νορβηγία και τις ΗΠΑ. Αυτή η τάση συνεχίζεται και μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και κατόπιν εμφανίζεται μία τάση για αύξηση του ανοίγματος από τα μέσα της δεκαετίας του '70 και μετά (Hirst-Thompson). Θα πρέπει να επισημανθεί ότι η συγκεκριμένη τάση του ανοίγματος δεν ισχύει για όλες τις χώρες.

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι σημαντικό ρόλο για τη συγκεκριμένη μορφή επέκτασης της διεθνούς οικονομίας, στην περίοδο που εξετάζουμε, έπαιξε και η μεγάλη στρατιωτική ισχύς των ΗΠΑ, η οποία είχε καταλυτικό ρόλο για τις

μεταπολεμικές συνθήκες κεφαλαιακής συσσώρευσης, απαραίτητη για την επέκταση των επενδύσεων και το άνοιγμα της διεθνούς οικονομίας. Παράλληλα οι ΗΠΑ έπαιξαν πολύ μεγάλο ρόλο και στη συνοχή του λεγόμενου δυτικού κόσμου. Υπάρχουν ακόμη και σημαντικές αλλαγές στη δομή της καπιταλιστικής κοινωνίας και αγοράς. Τα νέα βιομηχανικά προϊόντα υψηλής τεχνολογίας δημιουργούν, επίσης, νέες προϋποθέσεις για ένα νέο καταμερισμό της εργασίας ανάμεσα στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες. Έχουμε ήδη αναφέρει ότι από τα συστατικά στοιχεία για τη λειτουργία μίας παγκόσμιας ή και διεθνούς οικονομίας παίζει ρόλο η ομογενοποίηση των πολιτιστικών στοιχείων, η ομογενοποίηση της πληροφόρησης και η δημιουργία μίας ενιαίας πολιτιστικής κουλτούρας για τις ανάγκες της λειτουργίας του διεθνούς καπιταλιστικού συστήματος. Υπ' αυτήν την έννοια το βασικό χαρακτηριστικό για τη λειτουργία του διεθνούς καπιταλιστικού συστήματος είναι η ανάγκη για τη συγκρότηση μίας αναγκαίας ιδεολογίας για τη συνοχή του δυτικού κόσμου. Αυτό το σκοπό έρχεται να επιτελέσει ο λεγόμενος αμερικάνικος τρόπος ζωής. Έτσι αυτός μεταφέρεται διάχυτα στις δυτικές κοινωνίες δια μέσου των ΜΜΕ, του κινηματογράφου, των διαφόρων προϊόντων μαζικής κατανάλωσης και της μαζικής κουλτούρας που είναι εύπεπτη για τις ευρύτερες λαϊκές μάζες. Εκείνο που χαρακτηρίζει όλη αυτή την περίοδο είναι ότι η αμερικάνικη κοινωνία αποτελεί το πρότυπο ζωής και αυτό σημαίνει υψηλό βιοτικό επίπεδο και ακόμη κανόνες ελευθερίας, όπως και τυπικής δημοκρατικής ζωής. Φυσικά η προπαγάνδα αποτελεί βασικό μοχλό για τη συγκεκριμένη εξέλιξη και καλλιεργείται με ένα έξυπνο και πολύ έντονο τρόπο.

Πέρα όμως από τη λειτουργία της οικονομίας στο εσωτερικό των ΗΠΑ και το ρόλο που έπαιξαν για την ανασυγκρότηση της παγκόσμιας οικονομίας, έχουμε και την ανάπτυξη της εσωτερικής οικονομίας των υπολοίπων ανεπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών. Με αυτό εννοούμε ότι αναπτύσσεται μια παραγωγή προϊόντων μαζικής κατανάλωσης και αντιστοίχων υπηρεσιών, οι οποίες προορίζονται για το νέο τύπο καταναλωτικού ανθρώπου που διαμορφώνεται στις δυτικές κοινωνίες, όπου κατ' ουσίαν πρόκειται για τη μεταμόρφωση του εργαζόμενου ανθρώπου ο οποίος τελικά, γίνεται ο αποδέκτης της μαζικής κατανάλωσης. Από την άλλη, οι παλιές μορφές καταμερισμού της εργασίας ξεπερνιούνται και στη θέση τους εμφανίζονται

νέες μορφές καταμερισμού της εργασίας, στις οποίες το βασικό χαρακτηριστικό είναι η αύξηση της παραγωγής και της παραγωγικότητας και παράλληλα η αύξηση των κερδών, αλλά και η αύξηση των εργατικών μισθών που είναι το κατόρθωμα του κεϋνσιανού-φορντικού. Ένα άλλο χαρακτηριστικό της μεταπολεμικής περιόδου είναι η διαρκής αύξηση των πολυεθνικών εταιρειών οι οποίες αποτελούν και το κύτταρο της διεθνούς παραγωγής και της επέκτασης των άμεσων ξένων επενδύσεων και δημιουργούν τις προϋποθέσεις για τη σταθεροποίηση του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος. Όπως ήδη αναφέραμε, η εσωτερική αγορά δεν επαρκεί για να καλύψει τις ανάγκες της επιχείρησης και ακόμη περισσότερο της πολυεθνικής επιχείρησης, εξαιτίας του γεγονότος ότι η σταθερότητα της εσωτερικής αγοράς οδηγεί στη μείωση του ποσοστού κέρδους των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Αυτό τις εξαναγκάζει στην εξαγωγή κεφαλαίου και στην επέκταση τους σε άλλα μέρη του πλανήτη, προκειμένου να ικανοποιήσουν την αδήριτη ανάγκη τους που είναι η μεγέθυνση τους και η αύξηση των κερδών, στοιχείο ιδιαίτερα χαρακτηριστικό για τις πολυεθνικές των ΗΠΑ. Κυρίαρχο στοιχείο αυτής της κατηγορίας είναι η ίδρυση θυγατρικών εταιρειών, οι οποίες έχουν μερίδιο συμμετοχής στο διοικητικό συμβούλιο των διοικήσεων και τη δυνατότητα ελέγχου των τοπικών εταιρειών και αυτή η εξέλιξη αποτελεί το νέο κυρίαρχο στοιχείο των καπιταλιστικών επιχειρήσεων, γεγονός που αποδεικνύει τη νέα φάση που διανύει η διεθνής οικονομία και κυρίως η νέα τάση που παρατηρείται για την ενοποίηση της παγκόσμιας αγοράς.

Η βασική ρύθμιση την οποία επεδίωξαν οι εθνικές κυβερνήσεις ήταν ένα καλό επίπεδο διαβίωσης η οποία θα τόνωνε την εσωτερική ζήτηση, η οποία με τη σειρά της, θα τόνωνε την παραγωγή και δια μέσου αυτής την απασχόληση και τη μείωση της ανεργίας, ενώ παράλληλα το ενδιαφέρον των εθνικών κυβερνήσεων εξακολουθούσε να παραμένει η δημιουργία διεθνών αγορών και η ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου με τη συμμετοχή των εθνικών κρατών, με τρόπο που να προωθείται η διεθνής οικονομία. Σε ένα πολύ μεγάλο βαθμό τα εθνικά κράτη έπαιζαν σημαντικό ρόλο στην εξαγωγική δραστηριότητα με ποικίλα μέτρα που βοηθούσαν την προσπάθεια πολλών χωρών να ξεπεράσουν τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα άλλων ανταγωνιστριών και ίσως πιο ισχυρών οικονομικών χωρών, όπως τα φορολογικά μέτρα, οι

δασμοί, διάφορες επιδοτήσεις και παράλληλα εμφανίζονται σιγά-σιγά οι πρώτες περιφερειακές ενώσεις και αγορές.

Εκείνο που έθεσε τέλος σ' αυτή την περίοδο ήταν οι δύο πετρελαϊκές κρίσεις και συγκεκριμένα το 1973 και το 1979, οι οποίες έθεσαν τέλος στην αναπτυξιακή προσπάθεια εκείνης της περιόδου και οδήγησε σε μία νέα περίοδο.

4. **Η νέα περίοδος εμφανίζεται μετά το 1980** και χαρακτηρίζεται από τη φάση του μεταφορντικού και μετακεϋνσιανού κράτους. Το βασικό χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου είναι κατάρρευση του συστήματος του Bretton Woods. Πολλοί θεωρούν ότι υπάρχει πτωτική πορεία της παραγωγικής δραστηριότητας, επίσης ότι υπάρχει μία φάση στην οποία κυριαρχεί η μικρή επιχείρηση, που οδηγεί στην παραγωγική διαδικασία της ευέλικτης εξειδίκευσης που είναι προϊόν των κρίσεων του 1973 και του 1979, όπου σημαντικό ρόλο στη μετακίνηση των κεφαλαίων παίζουν τα χρηματιστήρια. Το χαρακτηριστικό στοιχείο αυτής της φάσης, που κατά τη γνώμη μας είναι και η τέταρτη, είναι και η αυτονόμηση του χρηματιστηριακού και του νομισματικού κεφαλαίου, το οποίο λειτουργεί συμπληρωματικά στην παραγωγή νέων αγαθών και υπηρεσιών και αυτή η πορεία εμφανίζεται ως διαδικασία για την εξέλιξη και κυρίως για τη διεθνοποίηση της παραγωγής.

Αν πραγματοποιήσουμε μία σύγκριση ανάμεσα στην περίοδο του Χρυσού Κανόνα και συγκεκριμένα πριν από το 1914 και στην περίοδο της δεκαετίας του '80, μπορεί κάποιος να κατανοήσει ότι ο μη ισοζυγισμός των τρεχουσών συναλλαγών και των κεφαλαιακών ροών, όταν μετρώνται σε σχέση με το ΑΕΠ, ήταν πολύ μεγαλύτερα πριν από το 1914 σε σχέση με εκείνα που έχουμε στην περίοδο της δεκαετίας του '80 (Hirst-Thompson). Σύμφωνα με τα ίδια στοιχεία, εάν χρησιμοποιήσουμε τα ακαθάριστα ποσοστά για τους λόγους του εμπορίου και των κεφαλαιακών ροών σε σχέση με την παραγωγή, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι το άνοιγμα ήταν σαφώς μεγαλύτερο κατά τη διάρκεια της περιόδου του Χρυσού Κανόνα από ότι στην αντίστοιχη περίοδο της δεκαετίας του '80. Ακολουθώντας τη πορεία των ίδιων στοιχείων μπορούμε να κατανοήσουμε και το ρόλο που έπαιξε το κράτος σε όλη τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου. Η σύνθεση της παραγωγής είναι εξαιρετικά σημαντική για την αξιολόγηση του βαθμού αλληλεξάρτησης. Το συνολικό ποσοστό της «μη-εμπορεύσιμης» παραγωγής αυξήθηκε σε

συνολικό ΑΕΠ μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και αυτό οφείλεται κυρίως στην αύξηση του δημόσιου τομέα και, με τη σειρά του, αυτό το γεγονός οδηγεί στην προσδοκία της μείωσης του λόγου του εμπορίου προς το ΑΕΠ. Εκείνο που αξίζει να σημειωθεί είναι ότι ο Χρυσός Κανόνας αντιπροσώπευε την ουσία του συστήματος των σταθερών τιμών συναλλάγματος, ενώ η δεκαετία του '80 και μετά χαρακτηρίζεται από την κυμαινόμενη ισοτιμία συναλλάγματος. Η διαφορά ανάμεσα στις περιόδους βρίσκεται στις μεταβολές των επιτοκίων και αυτό σημαίνει ότι όταν υπάρχει σταθερό καθεστώς συναλλάγματος, οι βραχυπρόθεσμες κεφαλαιακές ροές έχουν μεγάλη ελαστικότητα επιτοκίων με μικρές μεταβολές και δημιουργούν σημαντικές μεταφορές κεφαλαίων.

Το βασικό στοιχείο που χαρακτηρίζει τη συγκεκριμένη περίοδο είναι οι τάσεις που υπάρχουν στη διεθνή μετανάστευση. Πρόκειται για μία κατάσταση που οφείλεται στην ανάλυση αγοράς εργασίας και της κυβερνητικής πολιτικής (Hirst-Thompson). Ενώ για τα και τις υπηρεσίες, εξαιτίας της ελαστικότητας τους, υπάρχει μία παγκόσμια αγορά στο πλαίσιο της οποίας τα συγκεκριμένα είδη μετακινούνται, δεν συμβαίνει κάτι ανάλογο και για τη εργασία. Ακόμη και σήμερα παρατηρείται το φαινόμενο ότι οι περισσότερες αγορές εργασίας ρυθμίζονται σε ένα εθνικό πλαίσιο και η επαφή τους με τον υπόλοιπο κόσμο να βρίσκεται σε οριακή κατάσταση, και αυτό συμβαίνει είτε οι μετανάστες είναι νόμιμοι, είτε είναι παράνομοι, ακόμη και όταν μιλάμε για επαγγελματίες εργάτες που είναι απαραίτητοι. Από εδώ μπορεί να συναχθεί ένα συμπέρασμα ότι η μετακίνηση των αγαθών και των υπηρεσιών είναι πολύ πιο εύκολη από εκείνη της εργασίας. Ακόμη και στις περιόδους του παρελθόντος που χαρακτηρίστηκε από μία σαφή επέκταση της παγκόσμιας οικονομίας, ήταν πολύ δύσκολη η μαζική μετακίνηση του εργατικού δυναμικού στους νέους τόπους εργασίας. Σήμερα που έχουν διαμορφωθεί οικονομικές περιφέρειες, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση ή η NAFTA, ακόμη και περιφερειακές συμφωνίες που έγιναν για την τόνωση του ελεύθερου εμπορίου, η μετακίνηση εργασίας εξακολουθεί να παραμένει σε ένα πολύ σημαντικό βαθμό περιορισμένη (Hirst-Thompson). Για παράδειγμα η ΒΑΖΕΣ δεν επιτρέπει την ελεύθερη μετακίνηση των ατόμων, παρόλο που στην προκειμένη περίπτωση υπάρχει ελευθερία ανάμεσα στον Καναδά και στις ΗΠΑ και οι ροές ανάμεσα στο Μεξικό και τις ΗΠΑ είναι τεράστιες και παράνομες. Ένα επίσης ιδιαίτερο χαρακτηριστικό είναι και η εξωπεριφερειακή μετανάστευση, η οποία

πραγματοποιείται για διάφορους λόγους, αποτελεί ένα πολύ μικρό ποσοστό για την παγκόσμια μετακίνηση της εργασίας. Τον 19^ο αιώνα είχαμε την περίπτωση της μαζικής μετανάστευσης του εργατικού δυναμικού προς τις πηγές κεφαλαίου, γεγονός που σήμερα δεν ισχύει, εκτός και αν αποτελεί προσωρινό υποκατάστατο (Hirst-Thompson). Σήμερα η παγκόσμια μετανάστευση, για την κάλυψη θέσεων εργασίας, έχει περιοριστεί στις χώρες του Κόλπου, στην Δυτική Ευρώπη και στις ΗΠΑ. Το 1990 όλη αυτή η κατηγορία μεταναστών έφθασε στα 30 εκατομμύρια, ενώ μετά τον πόλεμο του Κόλπου άρχισε η επιστροφή των μετακινούμενων εργατών του Τρίτου Κόσμου στις χώρες καταγωγής τους.

ΜΑΘΗΜΑ ΤΡΙΤΟ:

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ Ή ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

Τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρούμε την επανάσταση της νέας τεχνολογίας, η οποία είχε σημαντική επίδραση στις μεταφορές, στις τηλεπικοινωνίες, στις επικοινωνίες όπως αυτές εκφράζονται δια μέσου των ΜΜΕ και του Internet και γενικότερα μέσω της χρήσης των ηλεκτρονικών υπολογιστών. Η χρησιμοποίηση των νέων τεχνολογιών ενώ συνέβαλλε αποφασιστικά στην περαιτέρω φιλελευθεροποίηση του εμπορίου, δεν κατάφερε να εξαλείψει το φαινόμενο του εθνικού κράτους και μ' αυτόν τον τρόπο οι εθνικές οικονομίες παραμένουν απομονωμένες η μία από την άλλη και ακολουθούν τη δική τους ανεξάρτητη πολιτική. Επειδή πολλές φορές δεν λαμβάνουμε υπόψη τις πραγματικές διαστάσεις του ρόλου του σύγχρονου κράτους και τις λειτουργίες που πλέον επιτελεί ώστε να το κρίνουμε μέσα από την πορεία του, παρατηρούμε ότι εξαιτίας της απομόνωσης που εξακολουθεί να έχει στο πλαίσιο των πρωτοβουλιών του, έχει οδηγήσει ορισμένους μεγάλους οικονομολόγους όπως ο Paul Krugman, να πιστεύουν ότι οι περισσότερες κυβερνήσεις των ανεπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών διατηρούν την ανεξαρτησία τους και δεν δεσμεύονται από την οικονομική παγκοσμιοποίηση. Έχουν ένα κράτος κοινωνικής πρόνοιας και διαχειρίζονται την οικονομική τους πολιτική στο πλαίσιο των θεσμών του κράτους δικαίου και της κοινωνικής πρόνοιας.

Επομένως αν πάρουμε υπόψη τα ανωτέρω, η θέση για το αν υπάρχει ή όχι παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και ακόμη ποια είναι τα όρια αυτής, σήμερα έχουν αναπτυχθεί διάφορες απόψεις. Έτσι υπάρχει η κατηγορία εκείνη όπου πιστεύουν ότι οι εγχώριες οικονομίες δεν έχουν συγχωνευθεί σε ένα ενιαίο παγκόσμιο οικονομικό σύνολο και παράλληλα σε μία παγκόσμια αγορά. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του εμπορίου ανάμεσα σε δύο

ανεπτυγμένες χώρες όπως οι ΗΠΑ και ο Καναδάς. Είναι γεγονός ότι το εμπόριο ανάμεσα στις ΗΠΑ και στον Καναδά θεωρείται από τα πλέον ελεύθερα και τα πλέον σημαντικά στον πλανήτη, για το λόγο ότι τα κόστη, οι μεταφορές και οι επικοινωνίες δεν μπορούν να εμποδίσουν την ύπαρξη και τη συνέχιση του εμπορίου (Rodrik). Μία έρευνα όμως ενός канаδού οικονομολόγου του John McCallum, που έγινε με βάση τις εμπορικές διασυνδέσεις ανάμεσα σε μια канаδική επαρχία και μία σε αμερικανική πολιτεία, αυτό που άλλα λόγια ονομάζεται διακρατικό εμπόριο είναι κατά μέσο όρο 20 φορές μικρότερο από το εμπόριο ανάμεσα σε δύο канаδικές επαρχίες, που είναι και το ενδοκρατικό εμπόριο (Rodrik). Γίνεται φανερό με το παραπάνω ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες και ο Καναδάς παραμένουν στην ουσία ασύνδετες μεταξύ τους.

Ακόμη υπάρχει και η άποψη του Hirst, ο οποίος αντιπροσωπεύει την ριζοσπαστική σοσιαλδημοκρατική πτέρυγα, η οποία είναι ακόμη πιο ξεκάθαρη, σύμφωνα με την οποία η σημερινή οικονομία είναι διεθνής και σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί ως παγκόσμια. Αυτό αποδεικνύεται από τις συναλλαγές που πραγματοποιούνται και στις οποίες κυριαρχούν οι συναλλαγές που πραγματοποιούνται ανάμεσα στις πλούσιες χώρες του ΟΟΣΑ. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία του ΟΗΕ για την ανάπτυξη την περίοδο 1999, οι χώρες του ΟΟΣΑ ανήκουν στην ανώτερη κατηγορία των κρατών και αντιπροσωπεύουν το 20% των εθνών. Παρόλα αυτά όμως αντιπροσωπεύουν το 86% του παγκόσμιου ΑΕΠ, το 82% των εξαγωγών σε προϊόντα και υπηρεσίες και ακόμη το 68% των άμεσων ξένων επενδύσεων.

Είναι χαρακτηριστικό ότι οι ροές που αφορούν το διεθνές εμπόριο συγκεντρώνονται σε τρεις βασικές περιοχές. Αυτές αφορούν τη Ευρωπαϊκή Ένωση, την ΝΑ Ασία και τέλος τις ΗΠΑ μαζί με τον Καναδά και τη NAFTA. Είναι τέτοια η ισχύς αυτού του εμπορίου που φαίνεται πολύ δύσκολο να αλλάξει μελλοντικά. Υπ' αυτήν την έννοια η διεθνής οικονομία δεν είναι παγκόσμια.

Όταν μιλάμε για παγκοσμιοποίηση συνήθως αναφερόμαστε στην περίπτωση μιας παγκόσμιας οικονομίας η οποία έχει καταργήσει τα εθνικά σύνορα, ο οικονομικός εθνικισμός έχει ξεπεραστεί και η ίδια η παραγωγή έχει διεθνοποιηθεί, υιοθετώντας την άποψη ότι οι μεγάλες πολυεθνικές επιχειρήσεις έχουν μετατραπεί σε μεγάλα υπερεθνικά ή μη-κρατικά σώματα

που διαμορφώνουν ένα παγκόσμιο καταμερισμό της εργασίας και καλύπτει το σύνολο του πλανήτη.

Η διεθνοποίηση της οικονομίας αναφέρεται στις περιπτώσεις που οι αγορές, στο πλαίσιο των ανοικτών συνόρων, έχουν διεθνοποιηθεί και υπάρχει ελεύθερη μετακίνηση κεφαλαίου αλλά και εμπορευμάτων, με την παράλληλη ύπαρξη των κρατών που μοιράζονται με τις πολυεθνικές επιχειρήσεις την εξουσία, με μία προοπτική μείωσης του ρόλου του κράτους και η οποία θα εξασφαλίζει ένα σταθερό πλαίσιο για τη λειτουργία της αγοράς (Φωτόπουλος, Παγκοσμιοποίηση Αριστερά και Περιεκτική Δημοκρατία).

Στο πλαίσιο που η οικονομία της αγοράς έχει διεθνοποιηθεί, οι πολιτικές που ακολουθούν οι εθνικές κυβερνήσεις, καθώς και η πολιτική της οικονομικής ανάπτυξης καθορίζονται από τη διακρατική διακίνηση των εμπορευμάτων και του κεφαλαίου, ενώ οι αντίστοιχοι διεθνείς που υπάρχουν όπως είναι το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, Παγκόσμια Τράπεζα και ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου ενώ φαίνεται ότι καθοδηγούνται από τα εθνικά κράτη, στην ουσία ελέγχονται από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις οι οποίες παίζουν ένα σημαντικό ρόλο στο πλαίσιο της εκλογής των εθνικών πολιτικών κυβερνήσεων. Υπ' αυτήν την έννοια δεν έχουμε να κάνουμε ακόμη με μία παγκόσμια οικονομία, από τη στιγμή που με βάση τα ανωτέρω η παγκοσμιοποίηση δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί.

Από την άλλη υπάρχει και η άποψη των υποστηρικτών της παγκοσμιοποίησης, σύμφωνα με την οποία συγκαταλέγονται οι περισσότεροι ορθόδοξοι οικονομολόγοι, τα συντηρητικά κόμματα και οι βασικοί οικονομικοί θεσμοί που αναφέραμε ανωτέρω, οι οποίοι όμως όλοι τους μία θετική στάση απέναντι στην παγκοσμιοποίηση. Οι νεοφιλελεύθεροι οικονομολόγοι πιστεύουν ότι οι τεχνολογικές καινοτομίες και οι σημαντικές οικονομικές αλλαγές που συνόδευσαν αυτές οδήγησαν αναγκαστικά στο υποχρεωτικό άνοιγμα των αγορών, στο ελεύθερο εμπόριο, στην ελεύθερη διακίνηση του κεφαλαίου, (εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι σε αντιδιαστολή με τη διακίνηση του κεφαλαίου δεν υπάρχει επαρκής απάντηση από τους νεοφιλελεύθερους οικονομολόγους για ποιο λόγο δεν γίνεται το ίδιο και για τον άλλο βασικό συντελεστή της παραγωγικής διαδικασίας που είναι η εργασία), γεγονός που περιορίζουν αποτελεσματικά το κοινωνικό κράτος και ειδικότερα οποιαδήποτε κρατική παρέμβαση στην οικονομία. Οι θεωρητικοί της νεοφιλελεύθερης

σκέψης πιστεύουν ότι η παγκοσμιοποίηση θα είναι ευεργετική για όλους, θα επιτρέψει την ανάπτυξη ενός υγιούς ανταγωνισμού και στο τέλος θα ωφελήσει και το ίδιο το περιβάλλον.

ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΥΝΑΛΛΑΓΕΣ, ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑΚΗ **ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ Ο ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΟΣ ΚΟΣΜΟΣ**

Αναφέραμε πιο πάνω ότι οι ροές που γίνονται στο πλαίσιο του διεθνούς εμπορίου και οι επενδύσεις συγκεντρώνονται κυρίως στα τρία μεγάλα εμπορικά και βιομηχανικά μπλόκ και συγκεκριμένα: Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, την Ιαπωνία και τη ΝΑ Ασία και τέλος τις ΗΠΑ με τον Καναδά και τη NAFTA. Αυτή η διαίρεση δεν συμβάλλει στη βελτίωση των συνθηκών ζωής του Τρίτου Κόσμου. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα, αν εξαιρέσουμε ορισμένες χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου που καταφέρνουν να εκσυγχρονίζονται, ο κόσμος πάνω στον πλανήτη να χωρίζεται στο 20% που είναι και το πλέον φτωχό και παράγει μόλις το 1% του παγκόσμιου ΑΕΠ, το οποίο έχει αποκλεισθεί από κάθε προοπτική του εμπορίου και από κάθε μορφής επένδυση, υπάρχει επίσης το 60% του παγκόσμιου πληθυσμού που θεωρείται μεσαίου επιπέδου και έχει το 13% του παγκόσμιου ΑΕΠ και το οποίο προσπαθεί για την επίτευξη όρων ανταγωνισμού εξαιτίας της πίεσης που δέχεται από το προαναφερθέν, σε παραπάνω παράγραφο, 20% (Ετήσια Έκθεση του ΟΗΕ για το 1999). Οι αναπτυσσόμενες χώρες όπως μπορεί να γίνει κατανοητό παρουσιάζει τεράστια προβλήματα στο επίπεδο της κοινωνικής ανισότητας και τελικά όλη αυτή η κατάσταση λειτουργεί σε βάρος της ανάπτυξης του αναπτυσσόμενου κόσμου.

Για να κατανοήσουμε τη σημασία της ύπαρξης ή όχι της παγκοσμιοποίησης θα πρέπει να αναφερθούμε και στα εξής: Οι λόγοι των εμπορικών συναλλαγών προς ΑΕΠ στις μεγάλες ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες είναι αρκετά χαμηλοί. Αυτό σημαίνει καταρχήν ότι η παγκόσμια οικονομία κυριαρχείται από τις συναλλαγές του μπλόκ των τριών περιφερειών και των χωρών που συνεργάζονται με αυτές και λειτουργούν ως δορυφόροι, ενώ οι λόγοι του εμπορίου των βιομηχανικών προϊόντων προς το αντίστοιχο ΑΕΠ

είναι πολύ χαμηλοί. Για την ακρίβεια το 1998, οι ΗΠΑ εξήγαγαν το 2% του ΑΕΠ στη Δυτική Ευρώπη και το 0,7% το εξήγαγαν στην Ιαπωνία. Από την πλευρά της η Δυτική Ευρώπη εξήγαγε το 2,3% προς τις ΗΠΑ και το 0,4% στην Ιαπωνία. Από την πλευρά της η Ιαπωνία εξήγαγε το 3,3% στις **ΗΠΑ και το 2% στην Δυτική Ευρώπη (πρόκειται για την ετήσια έκθεση του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου το έτος 1999)**. Όλα τα ανωτέρω στοιχεία αποδεικνύουν ότι οι τρεις περιφέρειες εμπορεύονται μεταξύ τους, αλλά σε ένα οριακό βαθμό, που σημαίνει δεν θα μπορούσαν να υπονομεύσουν τους τοπικούς οικονομικούς παράγοντες, τους οποίους θεωρούν πολύ σημαντικούς για τη βελτίωση των χωρών τους. Τα στοιχεία που αναφέρθηκαν παραπάνω δείχνουν ότι πιθανότατα να υπάρχει ευρεία μετακίνηση των παραγωγικών τομέων επίσης θέσεων εργασίας, αλλά και εμπορίου από τοις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες προς τις λιγότερο ανεπτυγμένες. Αυτό μπορεί να εξακριβωθεί από το γεγονός ότι το εμπορικό ισοζύγιο των βιομηχανικών προϊόντων εξακολουθεί να ευνοεί τις ανεπτυγμένες χώρες.

Με κάποια άλλα στοιχεία που αναφέρονται από τον **Cassen** («η **ψευτο-πανάκεια της εμπορικής επέκτασης**»), είναι αφιέρωμα της Le Monde Diplomatique και στην ελληνική έκδοση «**σενάριο για την παγκοσμιοποίηση**» **Φεβρουάριος τεύχος 13**), παρατηρούμε ότι οι τρεις προαναφερθέντες περιοχές είναι σχετικά κλειστές σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες. Για παράδειγμα η Ευρώπη παράγει το 90% των αγαθών και των υπηρεσιών που καταναλώνει. Ένα άλλο στοιχείο εξαιρετικά σημαντικό μας δείχνει ότι το καθένα από τα 15 μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πραγματοποιούν τα $\frac{3}{4}$ των συναλλαγών τους με τους υπόλοιπους εταίρους στην Ένωση και τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες που συνδέονται με την Ένωση με συμφωνίες εμπορίου που μπορεί να είναι ολικές ή μερικές. Ακόμη και στην περίπτωση που οι κυβερνητικές αποφάσεις δεν έχουν την ίδια ισχύ με το παρελθόν, δεν σημαίνει ότι ο βαθμός ανεξαρτησίας της κάθε χώρας ξεχωριστά έχει εξαφανιστεί εντελώς, αλλά απλώς έχουν μεταφερθεί στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Θα πρέπει να αναφερθεί ότι τα $\frac{3}{5}$ των άμεσων ξένων επενδύσεων πραγματοποιούνται στις ανεπτυγμένες χώρες και το υπόλοιπο $\frac{2}{3}$ πραγματοποιείται στις αναπτυσσόμενες. Ανάμεσα στα έτη 1980-1998 οι

άμεσες ξένες επενδύσεις που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο των τριών περιφερειών ανήλθαν από 142 δις. δολάρια σε 410 δις. δολάρια. Αντίστοιχα το απόθεμα των τριών περιφερειών σε άμεσες ξένες επενδύσεις αυξήθηκε σε 9% και συγκεκριμένα από 30% που ήταν το παγκόσμιο απόθεμα το 1980 σε 39% που ήταν το 1988.

Από μία άλλη άποψη, όπως του Hirst (επιστημονικό άρθρο του συγγραφέα έχει δημοσιευθεί στον Ταχυδρόμο 8 Δεκεμβρίου 2001, όπου επίσης η προσέγγιση δεν απέχει και παρά πολύ από την προηγούμενη), οι ροές των άμεσων ξένων επενδύσεων εξακολουθούν να παραμένουν σε υψηλό βαθμό συγκεντρωμένες στο εσωτερικό της τριάδας, η οποία το διάστημα 1991-1996 απορρόφησε το 60% των άμεσων ξένων επενδύσεων. Το ποσοστό ήταν μικρότερο από το 75% που διέθετε η τριάδα την περίοδο 1980-1991 και η υποχώρηση οφείλεται στην ταχεία άνοδο των αναδυόμενων αγορών στις αρχές της δεκαετίας του '90, μια τάση που έχει αντιστραφεί μετά τη ασιατικής κρίση. Με βάση τα ίδια στοιχεία, οι κεφαλαιαγορές εξακολουθούν να παραμένουν περισσότερο εθνικές και έτσι το 90% και ακόμη περισσότερο των συνολικών επενδύσεων που γίνονται στις ανεπτυγμένες χώρες προέρχονται από τα μέσα και συγκεκριμένα από εγχώρια κεφάλαια. Το μικρό μερίδιο των άμεσων ξένων επενδύσεων στη συνολική κεφαλαιακή ρευστότητα ενισχύει τη συγκεκριμένη άποψη και συγκεκριμένα: αντιστοιχεί στο 0,1% στην Ιαπωνία το 1994, ενώ στις ΗΠΑ αντιστοιχεί το 5,9% και στη Γερμανία αντιστοιχεί το 1,7% το 1995.

Από την άλλη οι βραχυπρόθεσμες χρηματιστηριακές ροές τα τελευταία χρόνια έχουν αυξηθεί δραματικά και μετά τη διεθνή κρίση της δεκαετίας του '70 και στις αρχές της δεκαετίας του '80, έχουμε την πλήρη απορύθμιση του ελέγχου πάνω στις συναλλαγές. Υπάρχουν ογκώδεις συναλλαγές σε διάφορες νομισματικές πράξεις και σε άλλους επενδυτικούς τομείς, που φθάνουν μέχρι και το ποσό του 1,3 τρισεκ. δολαρίων την ημέρα, ποσά τα οποία αν μπορούσαν να συγκριθούν με εκείνα που αφορούν τη χρηματοδότηση του εμπορίου και των άμεσων επενδύσεων είναι τρομακτικά. Αλλά οι επιπτώσεις πάνω στην κυβερνητική πολιτική, εξαιτίας όλων αυτών των συναλλαγών, δεν μπορούν να γίνουν εμφανείς. Έτσι η χρηματαγορά τετραπλασιάστηκε από το 1973 μέχρι σήμερα, ενώ οι παγκόσμιες εμπορικές συναλλαγές μιας ημέρας αντιστοιχούν σε 2-3% των ημερήσιων χρηματιστηριακών συναλλαγών. Τα

αρνητικά στοιχεία της ελεύθερης διακίνησης κεφαλαίων στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες φάνηκαν όταν μετά την κρίση του 1997, που προκλήθηκε εξαιτίας της τεράστιας αυτής διακίνησης κεφαλαίων, όταν διέφυγαν 12 δισεκ. δολάρια, με αποτέλεσμα πολλές χώρες να περάσουν μεγάλη κρίση στην οικονομία τους και στην υποτίμηση των νομισμάτων τους. Αλλά και πάλι υπάρχει η πτέρυγα των ριζοσπαστών οικονομολόγων (Βεργόπουλος, Hirst, Μηλιός, Κατσορίδας, κ.α.), που πιστεύουν ότι οι χρηματαγορές ήταν περισσότερο ενοποιημένες στις αρχές του αιώνα από ότι σήμερα. Προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα, όταν ακόμη τα περισσότερα νομίσματα ήταν συνδεδεμένα με το χρυσό, υπήρχαν χρηματικά ποσά τα οποία μετακινούνταν από την Ευρώπη προς τη Βόρειο Αμερική, την Αργεντινή και την Ωκεανία. Την περίοδο 1880-1913 το πλεόνασμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών της Μεγάλης Βρετανίας ήταν περίπου 5% του ΑΕΠ της, ενώ το αντίστοιχο της Ιαπωνίας προς το τέλος της δεκαετίας του 1990, δεν ξεπέρασε το 3% του ΑΕΠ της.

Η προσπάθεια τους είναι να αποδείξουν ότι πρόκειται για παρασιτική δημιουργία πλούτου και ο οποίος έχει μεγάλη απόσταση από αυτό που συμβαίνει στην πραγματική οικονομία. Στο πλαίσιο αυτό μόνο οι πραγματικές επενδύσεις μπορούν να συμβάλλουν στην οικονομική ανάπτυξη και να δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας.

Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑΚΗ ΚΡΙΣΗ

Η παγκόσμια χρηματιστηριακή κρίση η οποία σημειώθηκε στο τέλος της δεκαετίας του '90 ήταν ακόμη μία σημαντική περίοδος που τάρaxε την ηρεμία της πορείας του καπιταλισμού τους τρεις τελευταίους αιώνες. Συσχετισμένα με όσα αναφέραμε πιο πάνω, το χρηματιστηριακό κραχ ξεκίνησε από την Ανατολική Ασία και σιγά-σιγά εξαπλώθηκε σε ολόκληρο τον πλανήτη και το παγκόσμιο χρηματιστηριακό σύστημα δημιούργησε τρομερά σε πολλά εκατομμύρια ανθρώπους. Στην αρχή οι αμερικανοί και οι υπόλοιποι πολίτες των ανεπτυγμένων κρατών πίστευαν ότι οι ίδιοι δεν θα έχουν κανένα πρόβλημα από τις πολύ μεγάλες απώλειες και τις καταστροφικές συνέπειες

της κρίσης της Ανατολικής Ασίας. Επρόκειτο για μία σειρά από μανίες, πανικούς και κραχ (C. Kindleberger, "Manias, Panics, and Crashes," New York, 1988), στο πλαίσιο του οποίου χιλιάδες αμερικανοί, όπως και άλλοι επενδυτές έχασαν εκατομμύρια δολάρια, τα χρηματιστήρια σε ολόκληρο τον κόσμο κατέρρεαν και τα διάφορα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα κατέρρεαν (R. Gilpin). Η αεροναυπηγική βιομηχανία Boeing όπως και άλλες βιομηχανίες υψηλής τεχνολογίας έχασαν κερδοφόρες αγορές εξαγωγών (R. Gilpin). Το τίμημα της κρίσης υπήρξε πολύ μεγάλο. Ο ίδιος συγγραφέας υποστηρίζει ότι η τωρινή κρίση παρουσιάζει μεγάλες ομοιότητες με αντίστοιχες κρίσεις, όπως «η μανία της τουλίπας» το 1637 στην Ολλανδία, ακόμη η «Φούσκα της Εταιρείας της Νότιας Θάλασσας» η οποία πραγματοποιήθηκε το 1720 στην Αγγλία και άλλες κρίσεις παρόμοιου τύπου που είχαν τη λογική του γρήγορου πλουτισμού. Σε όλες τις περιπτώσεις οι διεθνείς επενδυτές κινήθηκαν με τη διάθεση του γρήγορου πλουτισμού και γι' αυτό οι κινήσεις είχαν χαρακτήρα καθαρά κερδοσκοπικό με αποτέλεσμα να φθάσουμε σε μεγάλη, ακόμη και σε παγκόσμια κρίση, όπως για παράδειγμα στις αναδυόμενες αγορές της Ανατολικής Ασίας. Αυτό σημαίνει, ότι όταν η επενδυτική έκρηξη έδειξε σημεία καθίζησης, οι επενδυτές πανικόβλητοι αποχώρησαν με γρήγορο τρόπο εγκαταλείποντας στην ουσία ανθρώπους με τεράστιες περιουσίες και άφηναν ένα τεράστιο οικονομικό χάος.

Υπ' αυτήν την έννοια, οι χρηματοπιστωτικές συναλλαγές, σαν συστατικό στοιχείο της χρηματιστηριακής παγκοσμιοποίησης, οδήγησαν στην παγκόσμια χρηματοπιστωτική αναταραχή της δεκαετίας του '90 και αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να αυξάνουν συνεχώς οι ανησυχίες για το διεθνές χρηματοοικονομικό σύστημα και τη ρύθμιση των διεθνών ροών τόσο του κεφαλαίου, όσο και των επενδύσεων. Παρατηρούμε ότι οι κρίσεις είναι συνεχείς στο πέρασμα του χρόνου, με αποτέλεσμα οι απορίες αυξάνονται, από τη στιγμή που, σύμφωνα ακόμη και στη νεοφιλελεύθερη οικονομική επιστήμη, τα οικονομικά υποκείμενα που θεωρούνται ορθολογικά δρώντα υποκείμενα, διαρκώς επαναλαμβάνουν τα ίδια λάθη και πέφτουν διαρκώς στις ίδιες παγίδες και στις ίδιες επενδυτικές λογικές, που είναι η έκρηξη των επενδύσεων, στα ίδια πάθη και όλα αυτά καταλήγουν στις ίδιες οικονομικές κρίσεις και στα ίδια οικονομικά αδιέξοδα. Παρόλη την προσπάθεια πολλών οικονομολόγων να ερμηνεύσουν το φαινόμενο, δεν θα πρέπει να το δούμε

έξω από τη λειτουργία του ίδιου του συστήματος. Από τη στιγμή μάλιστα που οι κινήσεις σε καμία περίπτωση δεν φανερώνουν ότι τα πράγματα θα οδηγηθούν στις ίδιες χρηματοοικονομικές εκρήξεις. Να μην ξεχνάμε ότι ελάχιστοι οικονομολόγοι και κανένας φιλελεύθερος, δεν είχε προβλέψει την χρηματοοικονομική κρίση στις χώρες της Ανατολικής Ασίας.

Αυτή τη λειτουργία των οικονομολόγων και τη στάση τους απέναντι στα χρηματιστήρια αμφισβήτησε ένας οικονομολόγος, όχι και τόσο γνωστός, όπως ο Hyman Minsky (ιδιαίτερη αναφορά κάνει γι' αυτόν και ο Gilpin, "the challenge of global capitalism"). Ο συγκεκριμένος οικονομολόγος διατύπωσε μία θεωρία που την ονόμασε «θεωρία της χρηματοοικονομικής αστάθειας» και ασχολείται με την ερμηνεία των χρηματοπιστωτικών κρίσεων (η παρούσα θεωρία ανήκει στα κείμενα που έγραψε ο Minsky και ανήκουν στο έργο του "Can, "It" Happen Again? Essays on Instability and Finance, 1982". Θα πρέπει να σημειωθεί ότι προσπάθεια στηρίχτηκε πάνω στην εργασία του Kindleberger "Manias, Panics, and Crashes: A History of Financial Crises"). Στο πλαίσιο αυτής της θεωρίας, οι χρηματοπιστωτικές κρίσεις αποτελούν συστατικό στοιχείο του καπιταλιστικού συστήματος και υπ' αυτήν την προϋπόθεση αποτελούν αναπόφευκτη, προβλέψιμη και κυρίως μία ευδιάκριτη πορεία. Όλα εκείνα τα στοιχεία τα οποία οδηγούν σε μία κρίση του χρηματοπιστωτικού συστήματος, ξεκινούν από ένα εξωτερικό κλονισμό που δέχεται η οικονομία. Ο συγκεκριμένος κλονισμός πρέπει να είναι πού δυνατός και ιδιαίτερα διεισδυτικός, ενώ παράλληλα παίρνει διάφορες μορφές, ενώ χαρακτηριστικά του στοιχεία είναι το ξέσπασμα ενός πολέμου, ή ακόμη μία φτωχή σοδειά και ακόμη να οδηγήσει σε μία καινοτομία η οποία θα οδηγήσει στην ανάπτυξη και στη διάχυση μίας τεχνολογίας που είναι νέα και πολύ σημαντική. Από τη στιγμή που ο συγκεκριμένος κλονισμός είναι πολύ ισχυρός, τότε αυξάνει και τις ευκαιρίες κέρδους, τουλάχιστον σε κάποιον οικονομικό τομέα, ενώ από την άλλη μειώνει τις οικονομικές ευκαιρίες σε άλλες περιοχές. Οι επιχειρήσεις στην προσπάθεια τους να αντιδράσουν στις νέες ευκαιρίες κέρδους, έχοντας σημαντικούς χρηματοοικονομικούς πόρους και ακόμη πιστωτικά όρια, προσπαθούν να εισέλθουν στη νέα περιοχή εγκαταλείποντας τις ήδη υπάρχουσες. Στην περίπτωση που οι νέες ευκαιρίες αποδειχθούν σημαντικές και κερδοφόρες, τότε σύμφωνα με το συγγραφέα πυροδοτείται μία νέα έκρηξη και μανία.

Το βασικό χαρακτηριστικό των επενδυτικών εκρήξεων αποτελεί το γεγονός ότι τροφοδοτούνται από ταχείες και υπολογίσιμες επεκτάσεις των τραπεζικών πιστώσεων που αυξάνουν, πλέον, σε μεγάλο βαθμό τη συνολική προσφορά χρήματος. Οι τραπεζικές πιστώσεις, πάντα για τον ίδιο συγγραφέα, είναι πολύ γνωστές για την αστάθεια τους. Τις επενδυτικές τις δημιουργούν τα ιδιωτικά και τα επιχειρηματικά κεφάλαια, αλλά και οι τραπεζικές πιστώσεις. Αυτές επεκτείνονται ακόμη περισσότερο για να χρηματοδοτήσουν την κερδοσκοπική έκρηξη και μ' αυτόν τον τρόπο αυξάνουν περισσότερο την προσφορά χρήματος και την επενδυτική δραστηριότητα. Όλα αυτά, χάριν της κερδοσκοπίας, ωθούν προς τα πάνω τις τιμές των ζητούμενων αγαθών ή των χρηματοοικονομικών στοιχείων. Από εδώ πλέον η αλυσίδα συνεχίζεται και η άνοδος της τιμής δημιουργεί νέες ευκαιρίες κέρδους και μ' αυτόν τον τρόπο ωθεί περισσότερους επενδυτές στην αγορά. Αυτή η σωρευτική διαδικασία δημιουργεί την απότομη αύξηση των κερδών και των επενδύσεων. Στη συγκεκριμένη περίοδο εξαιτίας του κλίματος ευφορίας, μεγαλώνει η κερδοσκοπική εκμετάλλευση των αυξήσεων των τιμών και ωθεί την αγορά πιο ψηλά. Αυξάνουν ακόμη περισσότερο, εξαιτίας της τάσης νέων κερδών από τη νέα άνοδο των τιμών, οι επενδυτές και εγκαταλείπουν την ορθολογική τους συμπεριφορά. Αυτή η ανορθολογική εξέλιξη οδηγεί στο φαινόμενο της λεγόμενης «φούσκας». Σ' αυτό το σημείο κάτοχοι εμπιστευτικών πληροφοριών, οι οποίοι έχουν αντιληφθεί ότι έχουμε φθάσει στην ανώτερη φάση, μετατρέπουν τα φουσκωμένα περιουσιακά τους στοιχεία σε μετρητά ή σε επενδύσεις ποιότητας. Με τη σειρά τους και άλλοι κερδοσκόποι αντιλαμβάνονται την κατάσταση και πουλούν τα περιουσιακά τους στοιχεία και σιγά-σιγά οδηγούνται σε μία πορεία που αφορά την ποιότητα και την ασφάλεια. Αυτή η κατάσταση δημιουργεί τον λεγόμενο χρηματοπιστωτικό πανικό και μπορεί να είναι μια τραπεζική πτώχευση, η χρεοκοπία μιας επιχείρησης ή ακόμη διάφορα άλλα συμβάντα (R. Gilpin). Οι επενδυτές προσπαθούν πλέον να εγκαταλείψουν τη αγορά, οι τιμές πέφτουν ακόμη περισσότερο και η κερδοσκοπική φούσκα φανερώνεται και οδηγούμαστε στην κατάρρευση τιμών και ο καθένας πλέον προσπαθεί να διασώσει ότι μπορεί. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι επαγγελματίες οικονομολόγοι, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, απορρίπτουν το μοντέλο του Minsky, επειδή θεωρούν ότι ένα μοντέλο για τις χρηματοπιστωτικές κρίσεις είναι αδύνατο. Πάντως ο

Kindleberger βεβαιώνει ότι οι χρηματοπιστωτικές κρίσεις είναι γηγενές στοιχείο του διεθνούς καπιταλισμού και στηρίζει παράλληλα το συγκεκριμένο μοντέλο (R. Gilpin). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η δεκαετία του '90 ήταν μία δεκαετία από χρηματοπιστωτικές κρίσεις, γεγονός που αποδεικνύει το μέγεθος του προβλήματος. Η κρίση στην Ιαπωνία, στο Μεξικό, και στην ΝΑ Ασία φανερώνουν το μέγεθος του προβλήματος, ενώ ακολούθησε και η κρίση, πρόσφατα, και στη Wall Street.

Οι οπαδοί της συνωμοτικής παγκοσμιοποίησης (Δελιβάνη), πιστεύουν ότι τα αίτια της πρωτοφανούς έξαρσης της δραστηριότητας των διεθνών χρηματιστηρίων, στο τέλος του 20^{ου} αιώνα, θα πρέπει να αναζητηθούν σε ένα εκρηκτικό συνδυασμό του νέου αναπτυξιακού σταδίου του καπιταλιστικού συστήματος, το οποίο είναι απόρροια της νέας τεχνολογίας και πιο συγκεκριμένα του αύλου-μεταβιομηχανικού, το οποίο επέβαλλαν οι συνωμοτικές επιλογές της νέας διεθνούς οικονομικής τάξης και η οποία πήρε το όνομα «παγκοσμιοποίηση» (Δελιβάνη, «Συνωμοτική παγκοσμιοποίηση»). Γίνεται μία προσπάθεια για την ποσοτική και ποιοτική κατανόηση των σύγχρονων χρηματιστηρίων και τη διαφορά του ρόλου και της σημασίας σε σχέση με άλλες εποχές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της διαφορετικής λειτουργίας των σύγχρονων χρηματιστηρίων αποτελεί το γεγονός ότι στον 19^ο αιώνα η κεφαλαιοποίηση τους δεν υπερέβαινε το 10% του ΑΕΠ των τότε εθνικών οικονομιών, ενώ στη σημερινή εποχή πολλές φθάνει και το 200% (Δελιβάνη). Η διεθνής κερδοσκοπία στο 1970 συμμετείχε στο 10% των συναλλαγών σε ξένο νόμισμα, ενώ στο τέλος του 1999 αυτή φθάνει στο 95% (Paulsen of Wells). Από την άλλη, η αξία του ετήσιου τζίρου των διεθνών χρηματιστηρίων υπολογίζεται ότι είναι περίπου πενήντα φορές ανώτερη από την αντίστοιχη του διεθνούς εμπορίου (Ramonet 1998, 78). Από όλα αυτά προσπαθούν να βγάλουν ένα συμπέρασμα για την τεράστια απόσταση που χωρίζει την πραγματική από την χρηματιστηριακή οικονομία.

Έχουμε να κάνουμε με μία χρηματιστηριακή έξαρση και αυτό έχει σαν αποτέλεσμα στην άνιση κατανομή του κοινωνικού πλούτου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα θεωρούνται οι ΗΠΑ όπου το 1% των πλουσιότερων και συγκεκριμένα είτε εκείνο το ποσοστό που κερδίζει πάνω από 225.000 δολάρια το χρόνο, είτε, ακόμη, διαθέτουν περιουσία πάνω από 3 εκατ. δολάρια, αύξησαν την αξία των μετοχών τους κατά 70% ανάμεσα στο 1993 και το 1998.

Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να αυξηθεί η περιουσία τους κατά 43% (The Economist 6/6/1998). Θεωρείται δηλαδή σημαντικός λόγος και προϋπόθεση η χρηματιστηριακή έξαρση για την εξαφάνιση της μεσαίας τάξης, με την προϋπόθεση ότι είναι η μεσαία τάξη είναι απαραίτητη για την ισορροπία των κοινωνιών. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι, αν και τα στοιχεία είναι όντως πραγματικά και δεν αμφισβητούνται, δεν αποτελεί το διεθνές χρηματιστήριο σαν η μόνη καπιταλιστική δραστηριότητα που οδηγεί στην κρίση του συστήματος και στην εξαφάνιση της μεσαίας τάξης, αλλά τα αίτια της κρίσης του συστήματος και της αυξανόμενης ανισότητας ανάμεσα στα κοινωνικά στρώματα, θα πρέπει να αναζητηθεί και στις εγγενείς του αδυναμίες, αλλά και στα διαρθρωτικά του προβλήματα που είναι συστημικής φύσεως και τέλος, στα αναμενόμενα όρια της περιόδου στην οποία κάθε φορά βρίσκεται και εξαρτάται από το αν έχει τη δυνατότητα να ελιχθεί και να ανανεωθεί, με σκοπό την περαιτέρω επιβίωση του.

Στην προσπάθεια τους να υποστηρίξουν τις θέσεις τους, οι συγκεκριμένοι αμφισβητίες της παγκοσμιοποίησης, θεωρούν ότι οι λόγοι που οδήγησαν στην έξαρση των χρηματιστηρίων είναι οι ίδιοι που ενθάρρυναν την υποκατάσταση της νομισματικής στην πραγματική οικονομία. Η ανειδίκευτη, κυρίως, εργασία υποβαθμίζεται προοδευτικά με την εμφάνιση και την εγκαθίδρυση του μεταβιομηχανικού σταδίου ανάπτυξης και επειδή δεν μπορεί να εξασφαλίσει πλέον κανένα είδος προστασίας και, ακόμη, η θέση της διαρκώς επιδεινώνεται δεν έχει τη δυνατότητα να αμυνθεί, με αποτέλεσμα το επίπεδο των πραγματικών μισθών συρρικνώνεται, με ρυθμούς που παρακολουθούν την αποβιομηχάνιση της οικονομίας. Αυτό αποτελεί και την αιτία που η πραγματική οικονομία δεν μπορεί να εξασφαλίσει υψηλά κέρδη στο κεφάλαιο, μέσα από τις παραγωγικές επενδύσεις, που είναι οι πραγματικές επενδύσεις και επεκτείνουν την πραγματική παραγωγική βάση.

Μέσα από όλα αυτά θα πρέπει να γίνει κατανοητό, ότι, για τους συγκεκριμένους θεωρητικούς, ο ερχομός του μεταβιομηχανικού σταδίου ανάπτυξης δεν αποτελεί τη νομοτελειακή εξέλιξη του συστήματος, αλλά στην ουσία μία συνωμοσία που επιδείνωσε τη θέση του συντελεστή «εργασία», από το γεγονός ότι στο συγκεκριμένο στάδιο της μετακαπιταλιστικής ή μεταβιομηχανικής ανάπτυξης απαιτείται όλο και μικρότερη ποσότητα εργασίας για να παραχθεί μία μονάδα προϊόντος ή μία μονάδα υπηρεσίας. Πρόκειται για

τη φάση που απομακρύνει την ανειδίκευτη εργασία, ενώ απαιτείται εξειδικευμένη εργασία η οποία θα έχει σχέση με τις νέες τεχνολογίες. Ακόμη και η υιοθέτηση της αυτορρυθμιζόμενης οικονομίας αποτελεί μία μεγάλη απόδειξη για τη δημιουργία συνωμοσιών προκειμένου να κυριαρχήσει η παγκοσμιοποίηση, και αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να μην ληφθούν μέτρα προστασίας για να αποφύγει τις δυσμενείς συνέπειες ο συντελεστής «εργασία» (Δελιβάνη).

Φθάνοντας ακόμη πιο πέρα, η ίδια συγγραφέας υποστηρίζει, ότι η διαχρονική πτώση των ρυθμών ανάπτυξης στις χώρες του ΟΟΣΑ δεν οφείλεται στην απελευθέρωση των συναλλαγών που προκάλεσε τη μείωση των μισθών και της ζήτησης, αλλά στην εγκαθίδρυση του μεταβιομηχανικού σταδίου, η οποία και αύξησε την ελαστικότητα ζήτησης της ανειδίκευτης εργασίας και με τη σειρά της περιόρισε την ενεργό ζήτηση στο εσωτερικό των χωρών του ΟΟΣΑ. Στο παρελθόν η απελευθέρωση των συναλλαγών είχε και μικτής κατεύθυνσης αποτελέσματα, παρόλα αυτά δεν θεωρείται η μόνη υπεύθυνη για όλα όσα έχουν συμβεί. Η χρηματιστηριακή έξαρση ταυτίζεται με αυξημένους κινδύνους αποσταθεροποίησης, επειδή τα χρηματιστήρια έχουν μετατραπεί σε παράγοντα αστάθειας, από το γεγονός της απρόβλεπτης συμπεριφοράς των τιμών των μετοχών υψηλής τεχνολογίας, σε αντίθεση με τη λειτουργία της παραδοσιακής οικονομίας.

ΜΑΘΗΜΑ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΑΣΤΑΘΕΙΑ ΤΟΥ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

ΤΟ ΝΕΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Η νέα εποχή της οικονομίας της αγοράς, που συνοδεύεται με το άνοιγμα των διεθνών αγορών και των συνόρων των εθνικών οικονομιών αποτελεί μία σημαντική εξέλιξη και έχει διαμορφώσει το πλαίσιο της σύγχρονης διεθνούς οικονομίας. Η θεσμοποίηση του ανοίγματος των αγορών και οι αγορές των εμπορευμάτων ήταν μία συνεχής αδιάλειπτη διαδικασία σε όλη την περίοδο η οποία ακολούθησε όλη τη μεταπολεμική περίοδο και σε παγκόσμιο επίπεδο, όπως έγινε για παράδειγμα όταν με την θέληση της GATT επιβλήθηκε η μείωση των δασμών, για να έχουν στην ουσία τη δυνατότητα οι μεγάλες επιχειρήσεις να μεταφέρουν εμπορεύματα ακόμη και ανάμεσα από τις θυγατρικές τους. Ακόμη δια μέσου των περιφερειών άνοιξαν οι αγορές και τα εθνικά σύνορα, από τη στιγμή που διάφορες περιφερειακές ζώνες έπαιξαν σημαντικό ρόλο για το θεσμικό πλαίσιο του ανοίγματος των διεθνών αγορών. Τέτοιες ήταν, η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελεύθερων συναλλαγών (ΕΖΕΣ), Βορειοαμερικανική Συμφωνία για το Ελεύθερο Εμπόριο (NAFTA), Λατινοαμερικανική Κοινή Αγορά (MERCOSUR), Ένωση των Εθνών της Νοτιοανατολικής Ασίας (ASEAN), Οικονομική Συνεργασία Ασίας-Ειρηνικού (APEC). Οι αγορές κεφαλαίου, οι οποίες μεταπολεμικά βρισκόνταν σε μια διαδικασία άτυπου ανοίγματος εξαιτίας των ελέγχων του κεϋνσιανού κράτους, όπως ήδη έχουμε αναφέρει, μετά τη δεκαετία του '70 άνοιξαν εντελώς οι αγορές με την κατάργηση κάθε μορφής ελέγχου στη διακίνηση του κεφαλαίου και συνάλλαγμα στη Μεγάλη Βρετανία και στις ΗΠΑ και το παράδειγμα τους ακολούθησαν οι υπόλοιπες στις δεκαετίες του '80 και του '90 (Φωτόπουλος, «Παγκοσμιοποίηση, Αριστερά και Περικτική Δημοκρατία).

Από τη στιγμή που ξεκίνησε η διασυννοριακή ροή του κεφαλαίου και των εμπορευμάτων θεσμοποιήθηκε, όπως γίνεται κατανοητό, το άνοιγμα των αγορών με την παράλληλη απελευθέρωση τους, που σημαίνει σταμάτημα κάθε μορφής ελέγχου και στην ανθρώπινη εργασία, αλλά ακόμη και στην κοινωνία, αγνοώντας οτιδήποτε αρνητικό θα μπορούσε να συμβεί σ' αυτήν. Το άνοιγμα των αγορών δεν περιορίστηκε, όπως γίνεται αντιληπτό, μόνο στη φθηνή εργατική δύναμη αλλά και στα πλεονεκτήματα που προέκυπταν από το άνοιγμα των αγορών στα εμπορεύματα και στο κεφάλαιο. Οι νέες τεχνολογίες αναπτύσσονταν και αναπτύσσονται με ραγδαίους ρυθμούς και απαιτούν την εργασία να είναι ελαστική και περισσότερο προσαρμόσιμη στις νέες συνθήκες οργάνωσης της παραγωγής.

Το θεσμικό πλαίσιο για την απελευθέρωση των αγορών περιλάμβανε, τη δημιουργία κανονισμών που θα έκανε τον εμπόριο πιο ελεύθερο και συνάμα δυνατό μέσα από την ελαχιστοποίηση της δυνατότητας των εθνικών κυβερνήσεων και των κρατικών μηχανισμών να επιβάλλουν εκείνους τους ελέγχους που θα αφορούσαν τόσο την εργασία, όσο και την προστασία του περιβάλλοντος. Τέτοιος μηχανισμός ήταν ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (ΠΟΕ), ο οποίος διαδέχθηκε την GATT. Το θεσμικό πλαίσιο περιλάμβανε ακόμη την ελαστικότητα των αγορών εργασίας, ούτως ώστε να ελαχιστοποιηθεί το κόστος παραγωγής και μ' αυτόν τον τρόπο να γίνουν περισσότερο επικερδείς οι επενδύσεις του κεφαλαίου.

Απαιτήθηκε η ιδιωτικοποίηση των κρατικών επιχειρήσεων, ώστε να απελευθερωθούν όλοι οι τομείς της οικονομικής δραστηριότητας από οποιαδήποτε μορφή ελέγχου και παράλληλα, έδωσε τη δυνατότητα στις πολυεθνικές και στις υπερεθνικές επιχειρήσεις να επεκτείνουν τις λειτουργίες τους και τις οικονομικές τους δραστηριότητες σε περιοχές που θα ωφελούσε τις ίδιες. Παράλληλα, όπως ήδη αναφέραμε, εξαιτίας της κρίσης του κεϋνσιανού-φορντιστικού κράτους που έγινε το 1973, οδηγηθήκαμε στη συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας, ώστε να βοηθηθεί η επέκταση της ιδιωτικής οικονομίας και στις υπηρεσίες του κράτους, χαρακτηριστικό παράδειγμα οι τράπεζες και οι τηλεπικοινωνιακοί οργανισμοί.

Η πορεία αυτή των αλλαγών που συνδυάστηκε με την απελευθέρωση των αγορών, στην ουσία εκφράζουν αυτό που στην πορεία ονομάστηκε νεοφιλελευθερισμός. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι τέτοιες πολιτικές, που έχουν

νεοφιλελεύθερη κατεύθυνση ακολούθησαν ακόμη και σοσιαλδημοκρατικά κόμματα, γεγονός που αποδεικνύει ότι στην παρούσα φάση τα αδιέξοδα του συστήματος έβρισκαν λύση μέσα από την απελευθέρωση των αγορών. Αυτό σημαίνει ότι η διαδικασία προς ένα παγκόσμιο σύστημα ή προς την οικονομική παγκοσμιοποίηση αποτελεί και μία αναγκαιότητα του συστήματος, προκειμένου να ξεπεραστεί η δομική κρίση του, όπως αυτή διαμορφώθηκε μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ανεξάρτητα από τα αποτελέσματα της νέας εποχής του ανοίγματος των αγορών και του νεοφιλελευθερισμού.

Η κατάρρευση της σοβιετικής οικονομίας που ήταν βασισμένη στον κεντρικό σχεδιασμό, η στρατηγική υποκατάστασης των εισαγωγών που εφάρμοσε ο λεγόμενος Τρίτος Κόσμος και οι, παράλληλα, κυρίαρχες πολιτικές που εφαρμόζονταν στις ΗΠΑ, στη Μεγάλη Βρετανία και στις άλλες ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες θεώρησαν το κράτος μείζον πρόβλημα και θεώρησαν την οικονομία της αγοράς σαν θεραπευτικό πρόβλημα και το παγκόσμιο σύστημα, όπως διαμορφώθηκε, ως το μόνο για να βγεί η παγκόσμια οικονομία από τα οικονομικά δεινά που είχε μπει.

Το νέο παγκόσμιο σύστημα χαρακτηρίζεται από το τεράστιο κύμα των άμεσων ξένων επενδύσεων οι οποίες σημείωσαν τεράστια αύξηση στο τέλος της δεκαετίας του '80 και αυξάνονταν διαρκώς βοηθούμενες διαρκώς από το παγκόσμιο εμπόριο και την οικονομική παραγωγή. Στο μεγαλύτερο διάστημα της δεκαετίας του '90 οι άμεσες ξένες επενδύσεις από τις ανεπτυγμένες χώρες αυξάνονταν με ρυθμό περίπου 15% το χρόνο (Gilpin). Το χαρακτηριστικό στοιχείο που χαρακτηρίζει και τη νέα εποχή, είναι ότι το μεγαλύτερο μέρος των επενδύσεων πραγματοποιήθηκε σε κλάδους υψηλής τεχνολογίας και πιο συγκεκριμένα στον κλάδο των αυτοκινήτων και στον κλάδο της υψηλής τεχνολογίας. Παρά τα στοιχεία όμως που υπάρχουν, θα πρέπει να πούμε ότι αυτά δεν φωτίζουν πλήρως τις δραστηριότητες των πολυεθνικών επιχειρήσεων (Gilpin).

Το χαρακτηριστικό στοιχείο των άμεσων ξένων επενδύσεων είναι η εξαιρετική συγκέντρωση και η άνισα διαμορφωμένη κατανομή πάνω στον πλανήτη. Οι περισσότερες από τις άμεσες ξένες επενδύσεις πραγματοποιούνται στις ΗΠΑ, στη Δυτική Ευρώπη και στην Κίνα που θεωρείται μία αναδύουσα τεράστια αγορά, και αυτό γίνεται γιατί οι πολυεθνικές επιχειρήσεις έλκονται από τις μεγάλες ή δυνητικώς μεγάλες αγορές. Αντίθετα στις λιγότερο ανεπτυγμένες

χώρες οι επενδύσεις ήταν περιορισμένες και σ' αυτό οφείλεται η άνιση κατανομή των άμεσων ξένων επενδύσεων στον πλανήτη.

Παρά το γεγονός ότι ακόμη οι πολυεθνικές επιχειρήσεις δεν έχουν λάβει τις αναμενόμενες τεράστιες διαστάσεις στον πλανήτη, οι πολυεθνικές επιχειρήσεις και οι άμεσες ξένες επενδύσεις αποτελούν σημαντικά χαρακτηριστικά του νέου παγκόσμιου συστήματος. Η διαρκώς αυξανόμενη σημασία των πολυεθνικών επιχειρήσεων, σε ιδιαίτερα κεφάλαια θα μιλήσουμε πιο κάτω για τις άμεσες ξένες επενδύσεις και, ακόμη, για τη δομή και τη λειτουργία των πολυεθνικών επιχειρήσεων, συνέβαλλε ώστε να πραγματοποιηθούν σοβαρές αλλαγές τόσο στη δομή, όσο και στη συνολική λειτουργία της παγκόσμιας οικονομίας, όπως αυτή διαμορφώθηκε στο τέλος της δεκαετίας του '90.

Είναι χαρακτηριστικό ότι η πλειοψηφία των επενδύσεων έχουν κατευθυνθεί στους κλάδους εντάσεως κεφαλαίου και νέας τεχνολογίας. Ελέγχοντας ένα μεγάλο μέρος του παγκόσμιου επενδυτικού κεφαλαίου, της τεχνολογίας και της πρόσβασης στην παγκόσμια αγορά, οι πολυεθνικές εταιρείες μετατράπηκαν σε σημαντικούς παράγοντες, όχι για τις διεθνείς οικονομικές υποθέσεις, αλλά και για τη διαμόρφωση πολιτικών, ένα αποτέλεσμα που έφερε μεγάλη αναταραχή σε πολλές χώρες (Gilpin). Αυτό που τελικά καθιέρωσε το νέο παγκόσμιο σύστημα και την οικονομική παγκοσμιοποίηση, ήταν οι πολύ συγκεκριμένες πολιτικές, τεχνολογικές και τέλος οι οικονομικές εξελίξεις. Η συμπίεση του χρόνου, η μείωση των αποστάσεων εξαιτίας της τεράστιας προόδου τόσο στις μεταφορές, όσο και στις επικοινωνίες μείωσε σε μεγάλο το κόστος του διεθνούς εμπορίου και υπ' αυτήν την έννοια οι ανεπτυγμένες και οι αναπτυσσόμενες χώρες ανέλαβαν πρωτοβουλίες για την ελάττωση των φραγμών που εμποδίζαν την ελεύθερη εμπορική και επενδυτική δραστηριότητα.

Με το διαρκές άνοιγμα της παγκόσμια οικονομίας, έχουμε την ανάδυση νέων βιομηχανικών δυνάμεων και παράλληλα με τον παγκόσμιο ανταγωνισμό και τη δημιουργία περιφερειακών ολοκληρώσεων, οδηγούμαστε σε μία παγκόσμια οικονομική επιβράδυνση και αυτό συνέβαλλε στην εμφάνιση ενός ουσιώδους πλεονάζοντος παραγωγικού δυναμικού σε ορισμένους κλάδους της βιομηχανίας (Gilpin). Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η αυτοκινητοβιομηχανία, η οποία θεωρείται για μεγάλο διάστημα το αναγκαίο

γνώρισμα ενός κυρίαρχου κράτους, ενώ παράλληλα αντιπροσωπεύει και μια πηγή υψηλών αμοιβών για τους βιομηχανικούς εργάτες. Οι ΗΠΑ και η Ιαπωνία, όπως και πολλές άλλες ανεπτυγμένες χώρες στην Ευρώπη, αλλά και την ΝΑ Ασία, οι οποίες διαθέτουν πολλές και μεγάλες αυτοκινητοβιομηχανίες, αρκετές από αυτές πρέπει να συγχωνευτούν και ακόμη να κλείσουν, για το λόγο ότι η παγκόσμια προσφορά αυτοκινήτων ξεπερνά την ενεργό ζήτηση. Από τις δεκαοκτώ συνολικά αυτοκινητοβιομηχανίες που υπάρχουν στον κόσμο στο τέλος θα επιβιώσουν οι επτά (Gilpin).

Η παγκόσμια υπερπαραγωγική δραστηριότητα σε κάποιους οικονομικούς τομείς οδήγησε σε ένα συμπέρασμα, ώστε κάποιοι να υπερασπιστούν ότι στην παγκόσμια αγορά δημιουργήθηκε ένας υπερκορεσμός μεταποιητικών αγαθών. Το συγκεκριμένο θέμα οι μαρξιστές το ονομάζουν υποκατανάλωση και αυτό οδήγησε σε πολλούς αναλυτές του συστήματος να συμπεράνουν ότι βρισκόμαστε σε μία συστημική κρίση και για να επέλθει ισορροπία στο παγκόσμιο σύστημα απαιτούνται σημαντικές και διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις (χαρακτηριστικό βιβλίο για τη συγκεκριμένη μαρξιστική θέση αποτελεί το βιβλίο του William Greider, "One World, Ready or Not: The Manic Logic of Global Capitalism", New York: Simon and Schuster, 1997). Οι μεταρρυθμίσεις απαιτούν μία αυστηρή λογική για να επιτευχθεί η εξάλειψη του πλεονάζοντος παραγωγικού δυναμικού και γίνεται αναγκαία εξαιτίας της αναγκαιότητας της παγκοσμιοποίησης. Απαιτείται μία προσαρμογή, στην οποία πάντα το κόστος το πληρώνουν οι εργαζόμενοι και στη συγκεκριμένη κατάσταση σημαίνει μαζική απόλυση των εργαζομένων και ιδιαίτερα εκείνων που έχουν χαμηλή εξειδίκευση ή είναι ημι-εξειδικευμένοι και οι οποίοι πολύ δύσκολα θα μπορέσουν να ξαναβρούν μία εργασία ανάλογη με την προηγούμενη, εάν τυχόν είχαν. Μία βασική άποψη του Paul Krugman, μας εξηγεί ότι σε ένα πολύ μεγάλο βαθμό το πρόβλημα του πλεονάζοντος δυναμικού οφείλεται στον υπερβάλλοντα φόβο του πληθωρισμού σε χώρες όπως, για παράδειγμα, η Γερμανία και η Ιαπωνία, στις οποίες οι κεντρικές τράπεζες δίνουν μεγαλύτερη προτεραιότητα στη σταθερότητα των τιμών παρά στην οικονομική ανάπτυξη (Paul Krugman, "Is Capitalism Too Productive?", Foreign Affairs, 76, No 5, 1997).

Εκείνο που θα πρέπει να παρατηρήσουμε, είναι ότι το τέλος του Ψυχρού Πολέμου συνέπεσε παράλληλα στην ίδια χρονική περίοδο με τη νέα βιομηχανική επανάσταση και τις νέες τεχνολογίες στο χώρο της πληροφορικής και των επικοινωνιών. Η σημασία του ηλεκτρονικού υπολογιστή και η επανάσταση του κυβερνοχώρου δια μέσου του Internet μεταμορφώνουν την πορεία του παγκόσμιου συστήματος και στις οικονομικές και στις κοινωνικές και στις πολιτικές και στις περιβαλλοντικές εξελίξεις. Οι σύγχρονοι επιστήμονες πιστεύουν ότι η οικονομία της πληροφορίας και η τεράστια ισχύς των ηλεκτρονικών υπολογιστών έχει δώσει τεράστια ώθηση στην παγκόσμια οικονομία, παρόλο που τώρα βρίσκεται σε κρίση αλλά πιστεύεται ότι θα ανακάμψει, που παρόμοια ώθηση έχει να δει από την εποχή του ατμού, την εποχή της ηλεκτρικής ισχύος και την εποχή της ισχύος του πετρελαίου. Σημειώθηκε τεράστια πρόοδος και μία σειρά από νέες επιστημονικές και τεχνολογικές εξελίξεις σε πολλά πεδία και πιο συγκεκριμένα, στη βιοτεχνολογία, στις τηλεπικοινωνίες, στη μικροηλεκτρονική και στην ανάπτυξη νέων υλικών. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα τελευταία χρόνια έχει παραχθεί αρκετή και σημαντική γνώση, που δεν έχει παραχθεί για αιώνες ή και για χιλιετίες στο πλαίσιο της υπερβολής. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα οι κύκλοι των τεχνολογικών προϊόντων, αλλά και οι διαδικασίες που ήταν αναγκαίοι για την παραγωγή να μειωθούν δραματικά και το χρονικό διάστημα που απαιτείται πλέον είναι πού μικρό ανάμεσα στη επινόηση ενός προϊόντος και την εμπορευματοποίησή του. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχει μία ταχύτητα εξέλιξης, που διεθνοποιεί τις οικονομικές, τις πολιτικές και κοινωνικές καταστάσεις.

Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΑΣΤΑΘΕΙΑ

Έχουμε ήδη αναφέρει ότι το χαρακτηριστικό στην εποχή μας είναι η απορύθμιση των αγορών και η φιλελευθεροποίησή τους. Πολλοί προσπαθούν να υποστηρίξουν την έναρξη ενός παγκόσμιου συστήματος με ανοικτές αγορές, τη δημιουργία των υπερεθνικών και πολυεθνικών επιχειρήσεων και παράλληλα το τέλος των εθνικών καπιταλισμών. Από την εποχή της δεκαετίας του '70 έχουν καταγραφεί αποδιάρθρωσεις και καταρρεύσεις. Είχε προηγηθεί

η πτώση των κοινωνικών κινημάτων όχι μόνο στις δυτικές κοινωνίες, αλλά και στον Τρίτο Κόσμο, κυρίως με τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα, και ακόμη με την πτώση των χωρών του υπαρκτού σοσιαλισμού μετά το 1989. Η πορεία του σύγχρονου βιομηχανικού κόσμου είναι τέτοια που τελικά, παρά τη μεγάλη ανάπτυξη που πέτυχε τις προηγούμενες δεκαετίες, δεν μπορεί να αποφύγει μία τεράστια κρίση και μία πορεία έντονης αποσταθεροποίησης και παράλληλα μία όλων εκείνων των τομέων που, παραδοσιακά, κάποτε βασιζόταν για να στηρίξει την ανάπτυξη του, από το χρηματιστήριο και χρηματοπιστωτικό σύστημα έως τις διάφορες μορφές κρατικών ελέγχων. Το παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα βρίσκεται σε μία αδυναμία να λειτουργήσει στο πλαίσιο των θεσμών του και μία σειρά από βασικά, αλλά και επιμέρους στοιχεία του περνούν πολύ μεγάλη κρίση.

Οι νεοφιλελεύθεροι υποστηρικτές του συστήματος δεν εγκαταλείπουν τον αγώνα τους και με όπλο τη μεγάλη κυριαρχία των ελεύθερων συναλλαγών και της ελεύθερης οικονομίας της αγοράς, παραβλέπουν όλα τα προβλήματα και μιλούν για τον θρίαμβο της οικονομίας της αγοράς και της αυτόματης ικανότητας που έχει το καπιταλιστικό σύστημα να αυτορρυθμίζεται. Στις αδυναμίες των κρατικών μηχανισμών που αδυνατούν να επιβάλλουν έλεγχο, αντιπαρατάσσουν τη δυνατότητα του παγκόσμιου συστήματος της ανοικτής οικονομίας της αγοράς να επιβάλλει υπερεθνικούς ελέγχους, προβάλλοντας ως πραγματικότητα μία σύγχρονη ουτοπία και ένα οραματισμό που δεν έχει πρόσβαση πουθενά. Στο πλαίσιο της κατάστασης αυτής και με επιχείρημα τη δύναμη της ελεύθερης οικονομίας, το κράτος διαρκώς υποχωρεί και στη θέση ισχυροποιούνται και κυριαρχούν οι υπερεθνικές ή οι πολυεθνικές επιχειρήσεις. Σύγχρονοι στοχαστές, που αναλύουν το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης, όπως για παράδειγμα ο Κ. Βεργόπουλος, θεωρούν ότι αυτό που χαρακτηρίζει την εποχή μας είναι η εξής αξεπέραστη αντίφαση: ενώ επιδιώκεται η ρύθμιση στις υπερεθνικές επιχειρήσεις, παράλληλα αναπτύσσεται και η απορύθμιση των αγορών (Βεργόπουλος, «Παγκοσμιοποίηση, η Μεγάλη Χίμαιρα»). Υποστηρίζει ότι ενώ κάποιες μορφές κρατικής ρύθμισης σήμερα περιστρέφονται στο κενό, παρόλα αυτά το κράτος έχει τέτοιες λειτουργίες που δύσκολα θα μπορούσε κάποιος να πει ότι ως μορφή στη σύγχρονη εποχή έχει εξαντληθεί και ξεπεραστεί. Πιστεύει δε, ότι από την αποτελεσματικότητα του

ίδιου του κράτους εξαρτάται η αναμόρφωση του εθνικού και του διεθνούς συστήματος.

Ενώ η φιλελεύθερη ώθηση της εποχής μας απαιτεί την εξάλειψη όλων των φραγμών για τη λειτουργία του διεθνούς εμπορίου, δημιουργούνται έμμεσες μορφές ελέγχου οι οποίες τελικά θεωρούνται πιο επίφοβες από τις έμμεσες μορφές ελέγχου. Εξάλλου, όπως ήδη έχουμε αναφέρει, μόνο το κεφάλαιο και κυρίως στη χρηματιστική του μορφή κινείται απεριόριστα ενώ οι υπόλοιποι συντελεστές παραγωγής έχουν χαμηλό βαθμό κινητικότητας και κυρίως έχουν άνιση κατανομή στα στενά σύνορα των εθνικών οικονομιών. Ενώ έχουν ενσωματωθεί οι διεθνείς αγορές, οι τεχνολογίες και οι παραγωγικές διαδικασίες, η διάρθρωση και η αποδοτικότητα της λειτουργίας της μακροοικονομικής πολιτικής των εθνικών οικονομιών, εξακολουθούν να εξαρτώνται από εκείνες τις προϋποθέσεις που ποικίλλουν από χώρα σε χώρα και από περιφέρεια σε περιφέρεια εθνικών κρατών. Στο συμπέρασμα αυτό φθάνουν δύο σημαντικοί οικονομολόγοι της σοσιαλδημοκρατικής αριστεράς, οι οποίοι μέσα από τις έρευνες τους καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η σύγχρονη διεθνής οικονομία συγκροτείται στο πλαίσιο των περιφερειακών συνασπισμών και ενώσεων και από την κυριαρχία εθνικών μορφών διαχείρισης, ακόμη και ως προϋπόθεση για μία μελλοντική διεθνή διάρθρωση, γεγονός που, όπως λένε, αποδεικνύει ότι δεν υπάρχει παγκοσμιοποίηση (P. Hirst-G. Thompson, "The problem of Globalization", *Economy and Society*, tom. 21, No 4, Νοέμβριος 1992).

Σήμερα έχει διαμορφωθεί η πολιτική της σκλήρυνσης των εθνικών νομισμάτων, η οποία εξουδετερώνει τις παραδοσιακές λειτουργίες του νομίσματος και των τιμών που χαρακτήριζε την ομογενοποίηση του οικονομικού χώρου, οδηγεί στην υπέρβαση των ασυνεχειών και στην απόσβεση των εκτάκτων και απρόβλεπτων σοκ (Βεργόπουλος). Για τον ίδιο εάν οι τιμές και το νόμισμα δεν κινούνται ελεύθερα, λόγω των σημερινών πολιτικών που τις καθηλώνουν σε ακινησία, τότε τα οικονομικά συστήματα ωθούνται σε διασπορά και διάσπαση, οι ετερογένειες και οι ασυνέχειες έρχονται στην επιφάνεια και έχουμε ακόμη μεγαλύτερες ανισομέρειες. Εδώ έχουμε και τον Friedman, τον πατριάρχη του νεοφιλελευθερισμού, ο οποίος πιστεύει, ότι όταν η ακινησία των νομισματικών ισοτιμιών διατηρείται τεχνητά, είτε αυτές είναι σταθερές είτε είναι συνδεδεμένες μεταξύ τους, έχει σαν

αποτέλεσμα την παράλυση των μηχανισμών οι οποίες θα εξασφάλιζαν στην οικονομία την αυθόρμητη προσαρμογή της. Ο Βεργόπουλος εδώ παρατηρεί ότι μ' αυτόν τον τρόπο οι σημερινές οικονομίες απομακρύνονται από τον δρόμο της ολοκλήρωσης και μας οδηγούν στον δρόμο της αποδόμησης. Αυτό έχει δύο συνέπειες: **α)** οι αρχές επειδή θέλουν να περιορίσουν τη δυναμική της αποδιάρθρωσης, κατεβάζουν διαρκώς και περισσότερο το επίπεδο της λειτουργίας της οικονομικής δραστηριότητας και αυτό έχει σαν αποτέλεσμα την υποαπασχόληση και την ανεργία και **β)** αυτό που λέμε αυτόματοι σταθεροποιητικοί μηχανισμοί επανέρχονται σε εθνικό πλαίσιο δια μέσου του κράτους και των θεσμών που το χαρακτηρίζουν ή αυθόρμητα (Βεργόπουλος, «Παγκοσμιοποίηση, η Μεγάλη Χίμαιρα», σ. 83).

Έχουμε δε και την περίπτωση των αμερικανών οικονομολόγων της σχολής της προσφοράς, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι οι μονεταριστές οικονομολόγοι συμμετέχουν, καταρχήν, στην επίσπευση της κατάρρευσης της βιομηχανίας και από την άλλη συμβάλλουν στην επαναφορά του κρατικού παρεμβατισμού, προκειμένου να λυθεί το πρόβλημα της βιομηχανικής κατάρρευσης που προηγουμένως θα έχει δημιουργηθεί. Η συγκεκριμένη λειτουργία του μονεταρισμού οδηγεί σε περίεργες καταστάσεις ανάμεσα στις διάφορες χώρες και στο τέλος συμβάλλει στην απόκλιση και στην αύξηση της ανισότητας ανάμεσα στις εθνικές οικονομίες στο πλαίσιο της διεθνούς πραγματικότητας. Όλα όσα αναφέραμε, σε όλα τα προηγούμενα και με βάση την αξία των απόψεων των έγκυρων διεθνών οικονομολόγων και τις διεθνείς οικονομικές σχολές, μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι ενώ η χρηματιστηριακή παγκοσμιοποίηση έχει φθάσει σε ένα σημείο ολοκλήρωσης, από την άλλη παρουσιάζει τεράστια προβλήματα στο επίπεδο της παραγωγής και ιδιαίτερα στη λειτουργία των εθνικών οικονομικών συστημάτων. Ακόμη και αν υπάρχουν παγκόσμια δομημένες επιχειρήσεις, δεν έχουν παγκοσμιοποιηθεί και τα αντίστοιχα παραγωγικά συστήματα. Δεν μπορούν να δεχθούν, επομένως, την εμβέλεια του ρόλου των πολυεθνικών ή υπερεθνικών επιχειρήσεων, που σε πολλές περιπτώσεις καθορίζεται η παγκόσμια οικονομική πολιτική εξαιτίας της δύναμης που έχουν, αυτές οι τεράστιες επιχειρήσεις, να επιβάλλουν τις απόψεις τους στις εθνικές κυβερνήσεις και έτσι πιστεύουν ο εθνικός τομέας παραμένει αποφασιστικός, αναντικατάστατος και συμπληρωματικός ανάμεσα στους τομείς παραγωγής. Ένα δεύτερο

στοιχείο, το οποίο αφορά τη χρηματιστηριακή παγκοσμιοποίηση η πτέρυγα των ριζοσπαστών οικονομολόγων (Βεργόπουλος, Hirst, Thompson, Μηλιός, κ.α.), θεωρεί ότι ενώ είναι εκπληκτική η παγκοσμιοποίηση στη δεκαετία του '80 και του '90, τούτο το φαινόμενο δεν είναι πρωτόγνωρο στην ιστορία της παγκόσμιας οικονομίας. Οι κλασικοί οικονομολόγοι, D. Hume, A. Smith, D. Ricardo, J. St. Mill όπως και άλλοι επιφανείς οικονομολόγοι είχαν θεμελιώσει ότι η πολιτική οικονομία στηρίζεται στην πλήρη κινητικότητα των κεφαλαίων σε παγκόσμια κλίμακα. Οι αρχές της ελευθερίας του διεθνούς εμπορίου, του χρυσού κανόνα και της πλήρους κινητικότητας των κεφαλαίων δεν έχουν κάτι το καινούργιο, από τη στιγμή μάλιστα ήταν συστατικά στοιχεία της χρυσής εποχής του 19^{ου} αιώνα, τότε που η μεγάλη παγκόσμια δύναμη, ήταν η Μεγάλη Βρετανία. Αν δεχθούμε αυτό, τότε στην ουσία, έστω και αν η χρηματιστηριακή παγκοσμιοποίηση δεν είναι πρωτόγνωρο φαινόμενο, σημαίνει ότι η τάση του καπιταλιστικού συστήματος είναι η παγκόσμια οικονομία ή η «παγκοσμιοποίηση» όπως θα τη λέγαμε σήμερα. Αν υποθέσουμε και τη φύση της νέας τεχνολογίας να μην περιορίζεται στα στενά εθνικά όρια, αλλά και τη φύση των σύγχρονων μεγάλων υπερεθνικών επιχειρήσεων να είναι παγκόσμιες, τότε πολύ δύσκολα θα πιστεύαμε, ότι η σημερινή παγκοσμιοποίηση είναι μύθος ή συνωμοτική ή χίμαιρα, ή τελικά αποτελεί και αναγκαιότητα του συστήματος, ανεξάρτητα εάν σε κάποια χρονική οι νεοφιλελεύθερες δυνάμεις αξιοποίησαν τη συγκυρία προς όφελος της κινητικότητας του κεφαλαίου και του ολοκληρωτικού ανοίγματος των αγορών. Γι' αυτό το θέμα θα ασχοληθούμε εκτενέστερα στο επόμενο κεφάλαιο.

Πάντως ο σύγχρονος αμερικανός οικονομολόγος D. Hale, (D. Hale, "Picking up Reagan's Tabs", Foreign Policy, 1989), θεωρεί ότι η σύγχρονη χρηματιστική ενοποίηση είναι αιτία συνεχόμενης και αυξανόμενης αστάθειας στον κόσμο, και ο H. Kaufman πιστεύει ότι η χρηματιστική παγκοσμιοποίηση αποτελεί εμπόδιο για τη σύγκλιση των παραγωγικών συστημάτων. Είναι όμως γεγονός ότι η συγκεκριμένη χρηματιστηριακή παγκοσμιοποίηση και ακόμη της διεθνοποίησης των αγορών δεν οδηγεί σ' ένα ανώτερο στάδιο συσσώρευσης κεφαλαίου που θα οδηγήσει στην επενδυτική έκρηξη. Αντίθετα στη σημερινή του μορφή το κεφάλαιο οδηγεί στην επιβράδυνση των ρυθμών της οικονομίας και παράλληλα τις ΗΠΑ οι οποίες θεωρούνται η μεγάλη παγκόσμια δύναμη, εξαιτίας της κρίσης της, αρνούνται να αναλάβουν τις υποχρεώσεις τους που

απορρέουν από την παγκόσμια ηγεμονία που για δεκαετίες έχουν, και συντελούν στη λειτουργία και στη διαμόρφωση πολιτικών που υπεραξιώνουν τα νομίσματα. Η λειτουργία της σημερινής παγκοσμιοποίησης οδηγεί στην επιβράδυνση της οικονομίας, στη χρηματιστηριακή διόγκωση, υπερβολική συγκεντροποίηση και ταυτόχρονα στη γενική υπερχρέωση του κόσμου.

Με τα στοιχεία που μας δίνει ο Βεργόπουλος (Παγκοσμιοποίηση, η Μεγάλη Χίμαιρα, κεφ. 2) για το σημερινό απολογισμό της παγκοσμιοποίησης, φαίνεται ότι εμφανίζει πολλές αντιφάσεις. Αυτές θα μπορούν να περιγραφούν και ως εξής: οι συνολικές ροές των άμεσων επενδύσεων προς το εξωτερικό προς το παρόν αντιστοιχούν στο 1,1% του ΑΕΠ των χωρών του ΟΟΣΑ και το 5,3% του συναλλάγματος που προέρχεται από εξαγωγές. Οι ΗΠΑ επενδύουν στο εξωτερικό στην τρέχουσα δεκαετία του '90, το 0,5% του ΑΕΠ τους, ενώ οι χώρες με εμπορικό πλεόνασμα, όπως είναι η Ιαπωνία και η Γερμανία επενδύουν η μεν πρώτη 1,6% και η δεύτερη 1,4%. Επιπλέον οι συσσωρευμένες επενδύσεις κεφαλαίων τα οποία έχουν εξωτερική προέλευση δεν αντιπροσωπεύουν στις ΗΠΑ παρά μόνο το 1,6% από το συνολικό επενδυμένο κεφάλαιο στη συγκεκριμένη χώρα και ακόμη περίπου το 0,3 έως 0,5% στην Ιαπωνία και στη Γερμανία αντίστοιχα. Χωρίς αυτό να εξηγεί γιατί η οικονομία δεν είναι παγκοσμιοποιημένη, η αδυναμία του παγκόσμιου συστήματος διαφαίνεται και από το γεγονός ότι, οι συσσωρευμένοι τίτλοι που είναι στο εξωτερικό, στην ουσία αντιπροσωπεύουν τα 2/3 του ΑΕΠ των πλουσιότερων χωρών του ΟΟΣΑ. Μόνο το 2% των συσσωρευμένων τίτλων αντιπροσωπεύουν τις άμεσες επενδύσεις στο εξωτερικό. Μέσα σ'όλα αυτά έρχεται και η εξειδικευμένη μελέτη του J. Tomlinson (J. Tomlinson, "Can Government Manage the Economy?", Fadian Tract, 524, London 1988), που διαπιστώνει ότι η διεθνής εμπορική και χρηματιστική αλληλοδιείσδυση, αυτό που δείχνει το ύψος των χρηματιστικών και εμπορικών εισροών σε σχέση με το ΑΕΠ, τόσο για τη Μεγάλη Βρετανία, όσο και για τις υπόλοιπες ανεπτυγμένες χώρες είχε καλύτερη επίδοση την περίοδο 1905-1914 σε σχέση με τη δεκαετία του '80.

Για να κατανοήσει κάποιος την αστάθεια του σύγχρονου παγκόσμιου συστήματος θα αναφέρουμε τα κατωτέρω: Η πραγματική αξία του δολαρίου με βάση το εμπόριο, ανέβηκε κατά 52% ανάμεσα στο 1979 και του 1984 και κατόπιν έπεσε απότομα κατά 29% το 1987. Με βάση την οικονομική λογική η

μία από τις δύο αυτές κινήσεις δεν θα έπρεπε να είχε πραγματοποιηθεί όταν μιλάμε για ένα κόσμο στον οποίο κυριαρχούν τα μακροχρόνια οικονομικά βασικά μεγέθη (L. Thurow, «Το μέλλον του καπιταλισμού», κεφ. 11). Με άλλα λόγια, ενώ στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες υπήρχε σταθερότητα, οι μεγάλες διακυμάνσεις των αξιών νομισμάτων, έγινε καθημερινό συμβάν στις τελευταίες δύο δεκαετίες. Σήμερα είναι τρομερά δύσκολο και ειδικά με την κρίση στις ΗΠΑ και την ισχυροποίηση του ευρώ σε σχέση με το δολάριο, να προβλέψει κάποιος ποιές θα είναι οι αξίες των νομισμάτων στο μέλλον, ακόμη που θα πρέπει να κάνει κάποιος να κάνει μακροπρόθεσμες επενδύσεις, δείχνοντας το μέγεθος της αβεβαιότητας και τον κίνδυνο ανάληψης του ρίσκου για τη σωστή μελλοντική επένδυση, και ακόμη τι εξαγωγές θα πρέπει να γίνουν και ποιές όχι.

Οι αλλεπάλληλες χρηματιστηριακές κρίσεις σε διάφορα μέρη του πλανήτη αποδεικνύουν και την αστάθεια του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Χαρακτηριστική ήταν η κρίση του Μεξικού το 1995, σε μια περίοδο που φαινόταν ότι η οικονομική ευμάρεια κυριαρχούσε στο Μεξικό. Αυτό το ιστορικό αποδεικνύει ότι πάντα θα υπάρχει ένας αδύνατος κρίκος, όπως συνέβη και στις επόμενες κρίσεις και στην ΝΑ Ασία και στη Ρωσία και στη Τουρκία και στη Βραζιλία και τέλος στην ίδια την καρδιά του καπιταλισμού στις ΗΠΑ.

ΜΑΘΗΜΑ ΠΕΜΠΤΟ

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ: ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ Ή ΜΥΘΟΣ, ΧΙΜΑΙΡΑ ΚΑΙ ΣΥΝΩΜΟΣΙΑ;

ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

Οι απόψεις που αναπτύσσονται τα τελευταία χρόνια για την παγκοσμιοποίηση έχουν μία διττή κατεύθυνση: από τη μια πλευρά εκθειάζουν τις ανοικτές αγορές και υπερασπίζονται με φανατισμό την παγκοσμιοποίηση, ενώ από την άλλη υπάρχουν οι πολέμιοι της παγκοσμιοποίησης, οι οποίοι επιτίθενται σ' αυτήν προσπαθώντας να αναδείξουν όλες τις αρνητικές πλευρές της. Από την σκοπιά αυτή το περιεχόμενο της παγκοσμιοποίησης παραμένει θολό και οι τάσεις των αναλύσεων διαφοροποιούνται. Ακόμη και σ' αυτούς τους πολέμιους της παγκοσμιοποίησης δεν είναι ξεκαθαρισμένο αν αυτό που υπάρχει σήμερα πληρεί τις προϋποθέσεις της παγκοσμιοποίησης ή αν απλά πρόκειται για τη διεθνοποίηση της οικονομικής ζωής. Δεν έχει διευκρινιστεί δηλαδή, αν είναι απόρροια της επιβολής των ισχυρών δυνάμεων της κοινωνίας, ή αν είναι κάτι πρόσκαιρο ή είναι κάτι σαν μύθευμα ή αν, τελικά, είναι η φυσική νομοτέλεια του καπιταλιστικού συστήματος.

Υπάρχει μία κατηγορία θεωρητικών που πιστεύει ότι τελικά το περιεχόμενο της παγκοσμιοποίησης πιθανότατα να συσκοτίζεται σκόπιμα και να παραμένει αδιευκρίνιστο και ακόμη, σε τελευταία ανάλυση, να παραμένει ηθελημένα θολό το τοπίο (Δελιβάνη). Γίνεται μία τεράστια προσπάθεια, ώστε πολλές από τις κυβερνήσεις να ταυτιστούν με την ιδέα της παγκοσμιοποίησης, ακόμη και αν δεν έχει ξεκαθαριστεί πλήρως το περιεχόμενο της έννοιας της παγκοσμιοποίησης, και αυτό οφείλεται στην αγωνία των κυβερνήσεων να μην αποκλειστούν από τις επαναστατικές μεταβολές που γίνονται σε όλη τη διεθνή οικονομική και κοινωνική εξέλιξη, ιδίως μέσα από τις επαναστατικές διαδικασίες της τεχνολογικής μεταβολής.

Αλλά για να κατανοήσουμε την παγκοσμιοποίηση θα πρέπει να δούμε τι έχει αλλάξει και τι αλλάζει διαρκώς στον κόσμο. Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι τα

τελευταία χρόνια πρώην σοσιαλιστικές και σοσιαλδημοκρατικές κυβερνήσεις με τρόπο αποφασιστικό έχουν δείξει φανατική προσήλωση στην παγκοσμιοποίηση. Στο πλαίσιο αυτών των κινήσεων οι ευρωπαϊκές, κυρίως, κυβερνήσεις δείχνουν εκπληκτική προσήλωση στην Ευρωπαϊκή Ένωση και κυρίως στη Νομισματική Ένωση που είναι μία απόπειρα προσαρμογής στις παγκόσμιες ανοικτές αγορές και υπό μία άποψη τη μικρογραφία της παγκοσμιοποίησης. Πολλές κυβερνήσεις των πρώην σοσιαλιστικών χωρών επιδιώκουν να γίνουν ενεργά μέλη διεθνών εμπορικών συνασπισμών προκειμένου να επιβιώσουν και η μετάβαση τους στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα να γίνει περισσότερο ομαλά. Χαρακτηριστικό στοιχείο αυτών των προσπάθειών είναι η θέληση της Κίνας να ενταχθεί στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου, ενώ πρώην ευρωπαϊκές σοσιαλιστικές χώρες προσπαθούν να ενταχθούν στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Στην προσπάθεια τους να ανασυγκροτηθούν και να βρουν κονδύλια για την αναπτυξιακή τους πορεία και το μετασχηματισμό του θεσμικού τους πλαισίου, από κεντρικά σχεδιασμένες κοινωνίες σε κοινωνίες ανοικτών αγορών, προσπαθούν να ενταχθούν στην Ευρωπαϊκή Ένωση απεμπολώντας κάθε μορφή ανεξαρτησίας, στο πλαίσιο της ανάγκης για να επιβιώσουν. Αναζητούν ευκαιρίες που μπορούν να προκύψουν μέσα από την ελεύθερη μετακίνηση του εργατικού δυναμικού που διαθέτουν, προσπαθούν να εκμεταλλευτούν τα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα, όπως είναι η αγροτική παραγωγή, η δυνατότητα που έχουν για σημαντικό έλεγχο των τεχνολογικών καινοτομιών και ακόμη ένα σχετικά καλό επίπεδο εκπαίδευσης.

Το βασικό χαρακτηριστικό της εποχής της παγκοσμιοποίησης είναι η ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών και η μονομερής κατεύθυνση που ακολουθούν το σύνολο των χωρών σε όλο τον πλανήτη, που είναι η μακροοικονομική πολιτική στην πορεία προς της ακραία μορφή φιλελευθεροποίησης, όπως αυτή εκφράζεται από την νεοφιλελεύθερη πολιτική. Παράλληλα καθώς ταυτίζεται με τις νέες τεχνολογίες φαίνεται να εισβάλλει παντού και κυριαρχεί στο καθημερινό γίνεσθαι με κάθε μέσο και κυρίως με τα επικοινωνιακά μέσα, όπως είναι για παράδειγμα τα ΜΜΕ. Το κυριότερο χαρακτηριστικό τις τελευταίες δεκαετίες είναι έχουν μεταβληθεί σημαντικά οι ισορροπίες ανάμεσα στη δημόσια και ιδιωτική ζωή. Οι σχέσεις ισορροπίας ανάμεσα στο Δημόσιο και το ιδιωτικό τομέα, είναι οι βάσεις των

εργασιακών σχέσεων, ο τρόπος της κατανομής του εισοδήματος ανάμεσα στο κεφάλαιο και τη εργασία που είναι πάντα το κατεξοχήν κοινωνικό πρόβλημα, ακόμη ποιες θα είναι πλέον οι λειτουργίες, οι υποχρεώσεις και το περιεχόμενο του κράτους πρόνοιας και τέλος, όπως για παράδειγμα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στο πλαίσιο των περιφερειακών ενώσεων ποιες θα είναι οι μορφές κυριαρχίας κρατών σε άλλα κράτη και ακόμη ποιος θα είναι ο βαθμός κυριαρχίας των εθνικών κυβερνήσεων.

Γίνεται τεράστια προσπάθεια να περάσει η άποψη ότι η ανάγκη για τη διατήρηση της ανταγωνιστικότητας είναι πολύ μεγάλη και η διαμόρφωση ακόμη και της εθνικής πολιτικής προσδιορίζεται από αυτή την ανάγκη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ορισμένες κυβερνητικές και εθνικές πολιτικές στο χώρο της εργασίας. Ορισμένες μεγάλες χώρες, όπως για παράδειγμα η Γερμανία, η Γαλλία, αλλά και άλλες χώρες έχουν τη δυνατότητα να μπορούν να διατηρήσουν πολιτικές εργασίας που στην ουσία αυξάνουν το κόστος εργασίας. Η παγκοσμιοποίηση όμως αυξάνει το συνολικό κοινωνικό κόστος αυτής της επιλογής (D. Rodrik). Γίνεται κατανοητό ότι από τη στιγμή που τα ευρωπαϊκά κράτη πάρουν την απόφαση να πληρώσουν το κοινωνικό κόστος, τότε έχουν το δικαίωμα να διατηρήσουν ευπρεπείς κατώτερους μισθούς και να πληρώσουν τις κοινωνικές παροχές που είναι απαραίτητες για τους εργαζόμενους. Αυτό όμως τελικά είναι πολύ δύσκολο να υλοποιηθεί εξαιτίας της κινητικότητας που παρουσιάζουν οι διεθνικές εταιρείες και παράλληλα ανεβαίνουν τα επίπεδα ανεργίας.

Γίνεται σαφές ότι τα όρια ανάμεσα στη παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και της εθνικής οικονομίας βρίσκονται σε αντίφαση και δημιουργείται συνεπώς σύγχυση για το πραγματικό περιεχόμενο της παγκοσμιοποίησης. Η διεθνής οικονομική ολοκλήρωση θέτει ένα σοβαρό δίλημμα. Η παγκοσμιοποίηση αυξάνει την απαίτηση για κοινωνική ασφάλιση και παραδόξως ταυτόχρονα περιορίζει τη δυνατότητα που έχουν οι κυβερνήσεις να ανταποκριθούν σ' αυτή την απαίτηση. Αυτό έχει σαν συνέπεια η παγκοσμιοποίηση να βαθαίνει από τη μια μεριά και από την άλλη διαβρώνεται η κοινωνική ομοφωνία που είναι απαραίτητες για να κρατηθούν οι εγχώριες αγορές ανοικτές στο εγχώριο εμπόριο (D. Rodrik).

Από όλα όσα αναφέραμε μπορεί να γίνει κατανοητό ότι αναλύονται οι παράμετροι που αφορούν την παγκοσμιοποίηση, τόσο περισσότερο δεν έχει

ξεκαθαρίσει το περιεχόμενο της. Στην πραγματικότητα βιώνουμε μία περίοδο όπου αυξάνονται οι κοινωνικοί πειραματισμοί, μία περίοδο που η διαμάχη για το αν υπάρχει ή όχι παγκοσμιοποίηση γίνεται έντονη και ακόμη πιο έντονη αν είναι προσωρινή, μόνιμη ή δεν υφίσταται παρά μόνο στη φαντασία και στα συμφέροντα ορισμένων. Η αλήθεια ότι στις διεθνείς αγορές έχει διαμορφωθεί ένα πλαίσιο διεθνούς ακαταστασίας, διεθνείς οικονομικές κρίσεις αναπτύσσονται και γενικότερα θα δυσκολευθούν πολλοί εκείνοι που χρειάζονται την παγκοσμιοποίηση να επιβάλλουν την παγκόσμια τάξη. Πολλοί είναι και εκείνοι οι οποίοι θεωρούν ότι η σημερινή κατάσταση είναι μία επιστροφή στον μεσαίωνα και το σύγχρονο σύστημα το θεωρούν σαν ολοκληρωτικό καπιταλισμό.

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ: Η ΝΕΟΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΘΕΣΜΟΙ ΤΗΣ

Θα πρέπει να γίνει ότι η σημερινή παγκόσμια οικονομία είναι πολύ διαφορετική από εκείνη που υπήρχε τον 19ο αιώνα και ακόμη από εκείνη που υπήρχε πενήντα χρόνια πριν. Η νέα μορφή της οικονομίας είναι προϊόν των τριών τελευταίων δεκαετιών του εικοστού αιώνα. Παράλληλα με τη κρίση του κεϋνσιανού κράτους, έχουμε μία μετατόπιση από την κρατικίστικη φάση της οικονομίας, που εξέθρεψε την οικονομία για δεκαετίες μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στη νεοφιλελεύθερη φάση ή νεοφιλελεύθερη νεωτερικότητα. Το αποτέλεσμα της νέας φάσης που διανύει η παγκόσμια οικονομία, ενώ φαίνεται να είναι το αποτέλεσμα της δυναμικής της απελευθέρωσης των αγορών, επαναλαμβάνοντας τη δυναμική της οικονομίας της αγοράς όπως ήταν ένα ή και δύο αιώνες πριν, στην ουσία έχουμε να κάνουμε με ένα νέο φαινόμενο.

Η κυρίαρχη άποψη η οποία και αφορά τη νεοφιλελεύθερη σκέψη, εμπεριέχει τους σημαντικότερους ορθόδοξους οικονομολόγους, επίσης τα συντηρητικά κόμματα και ακόμη τους διεθνείς οργανισμούς και θεσμούς, όπως είναι το ΔΝΤ, η Παγκόσμια Τράπεζα, ο ΠΟΕ, και άλλοι οι οποίοι έχουν χωρίς ενδοιασμούς θετική στάση απέναντι στην παγκοσμιοποίηση, διότι υποστηρίζουν ότι η παγκοσμιοποίηση ωφελεί μόνο τους φτωχούς (D. Dollar,

and A. Kraay, "Growth is good for the poor", Washington: World Bank, Μάρτιος 2000). Στο πλαίσιο της νεοφιλελεύθερης προσέγγισης η παγκοσμιοποίηση είναι δημιουργία των μεγάλων τεχνολογικών και οικονομικών αλλαγών, οι οποίες δημιούργησαν την ανάγκη για το άνοιγμα των αγορών, το ελεύθερο εμπόριο, τις ιδιωτικοποιήσεις των κρατικών επιχειρήσεων, την ελεύθερη διακίνηση κεφαλαίου, η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση επιζητά επίσης την ελαστικοποίηση των αγορών, χωρίς παράλληλα να μεριμνά και την ελεύθερη μετακίνηση του εργατικού δυναμικού. Όσοι υποστηρίζουν την παγκοσμιοποίηση πιστεύουν ότι η παγκοσμιοποίηση θα είναι ευεργετική για όλους και θα επιτρέψει την πορεία μιας υγιούς ανάπτυξης του ανταγωνισμού.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΟΗΕ (UN, Human Development Report 1999), τα 25 τελευταία χρόνια όσο πιο ανοικτές γίνονται οι αγορές τόσο πιο μεγάλος ο βαθμός συγκέντρωσης του εισοδήματος και του πλούτου σε λίγα χέρια. Έτσι το εισοδηματικό χάσμα ανάμεσα στο 1/5 του παγκόσμιου πληθυσμού που κατοικεί στις πλουσιότερες χώρες και στο 1/5 που ζούσε στις φτωχότερες χώρες, ενώ το 1960 ήταν 30 προς 1, είχε διπλασιαστεί μέχρι το 1990 και το 1997 είχε φθάσει στο 74 προς 1. Ήδη αναφέραμε κάποια στοιχεία της παγκόσμιας εισοδηματικής ανισότητας πιο πάνω.

Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΕΝΤΡΟΑΡΙΣΤΕΡΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΩΝ ΚΥΒΕΡΝΩΝΤΩΝ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΩΝ

Οι πιο βασικοί εκπρόσωποι της συγκεκριμένης κατεύθυνσης είναι ο Anthony Giddens, ο Paul Krugman, ο Amartya Sen και άλλοι. Υπάρχουν διάφορες θεωρίες στη συγκεκριμένη κατεύθυνση, αλλά το κοινό τους στοιχείο είναι ότι η παγκοσμιοποίηση είναι ένα μη αντιστρέψιμο φαινόμενο και το μόνο που απομένει είναι να βρεθούν τρόποι ώστε οι συνθήκες ζωής να γίνουν πιο ανθρώπινοι. Το νέο χαρακτηριστικό στοιχείο αυτής της αντίληψης είναι ότι θεωρείται και επίσημα η μη- επιστροφή σε κάθε μορφή κρατισμού όπως αυτό συνέβαινε μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του '70.

Η πιο σημαντική προσέγγιση αυτής της κατεύθυνσης αποτελεί «Ο Τρίτος Δρόμος» του A. Giddens (A. Giddens, "The Third Way", Oxford: Polity Press

1998), σύμφωνα με τον οποίο έχουν εγκαταλειφθεί οι παλιές λογικές για τα υψηλά επίπεδα απασχόλησης, για την κοινωνική πρόνοια και την ισότητα. Θεωρεί ότι τα αποτελέσματα αυτής της κατεύθυνσης έχουν πάρει σάρκα και οστά από την πολιτική της κυβέρνησης του Blair στη Μεγάλη Βρετανία από το 1997 και μετά. Πάντως εδώ θα σημειώσουμε ότι τα εισοδήματα των πλουσίων έχουν τρεις φορές πιο πλούσια από αυτά των φτωχών στην περίοδο της εργατικής διακυβέρνησης (L. Elliot κ.α., *The Guardian*, 14/7/2000), ενώ η Μεγάλη Βρετανία παραμένει να έχει τα έχει χειρότερα επίπεδα φτώχειας στον ανεπτυγμένο κόσμο (B. Summerski, *The Guardian*, 18/2/2001).

Μία άλλη αντίληψη που κυριαρχεί είναι αυτή του Amartya Sen (Σημαντική θεωρείται η εργασία του Τ. Φωτόπουλου που κάνει αναφορά στα συγκεκριμένα θέματα, «Παγκοσμιοποίηση, Αριστερά και Περιεκτική Δημοκρατία»), ο οποίος πήρε και βραβείο Νόμπελ στα οικονομικά και σήμερα θεωρείται ένθερμος υποστηρικτής του ελεύθερου εμπορίου. Ο συγκεκριμένος επιστήμονας δεν βλέπει να υπάρχει ιδιαίτερη σύγκρουση ανάμεσα στην παγκοσμιοποίηση και στις θεμελιακές αρχές της δημοκρατία και της ανάπτυξης (A. Sen, "Freedom's market"). Το πρόβλημα που ανέκυψε, σύμφωνα με το συγκεκριμένα επιστήμονα, με την ανισότητα στην παγκόσμια δύναμη, μπορεί να ελεγχθεί σε εξαιρετικό βαθμό από μη-κυβερνητικούς οργανισμούς, οι οποίοι θα μπορούσαν να συνδράμουν για τη μείωση της ανισότητας και για τη σωστή λειτουργία του εμπορίου ώστε να συμπλέει με το δίκαιο. Επομένως από εδώ προκύπτει ένα συμπέρασμα ότι η κοινωνική ανισότητα είναι ανεξάρτητη από το διεθνές εμπόριο και την οικονομία της αγοράς που χαρακτηρίζουν την παγκοσμιοποίηση.

Δεν απαντάει όμως ο Sen, πως εξηγείται η τεράστια αύξηση της οικονομικής συγκέντρωσης την τελευταία δεκαετία, άρα και της ανάλογης πολιτικής δύναμης, γεγονός που αποδεικνύει ότι οι πλουσιότεροι άνθρωποι στον κόσμο έχουν διπλασιάσει την περιουσία τους μέσα σε μια πενταετία και συγκεκριμένα στην περίοδο 1994-1999. Το 1999 ο πλούτος 200 δισεκατομμυριούχων έφθασε στο ποσό του 1 τρισεκατομμυρίου 135 δισεκατομμύρια δολάρια, ενώ από την άλλη το συνολικό ετήσιο εισόδημα 582 εκατομ. Οι οποίοι ζούν στις αναπτυσσόμενες χώρες ήταν 146 εκατ. δολάρια, που σημαίνει το 1/10 του πλούτου των πλουσιότερων ανθρώπων της γης (UN, Human Development Report 2000 NY: Oxford University Press, 2000).

Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι η λογική του τρίτου δρόμου δεν διατυπώνει κάποιο έλεγχο στην οικονομία και στην ασυδοσία της αγοράς και σε πολλές περιπτώσεις προσεγγίζει τις απόψεις της νεοφιλελεύθερης άποψης, η οποία βρίσκει όχι μόνο άλλοθι αλλά και νομιμοποιείται.

Η ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΩΝ ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ

ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ

Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη αντίληψη η παγκοσμιοποίηση οφείλεται σε εξωγενείς παράγοντες και οι αλλαγές οφείλονται σε λόγους που δεν εντάσσονται στο πλαίσιο της λογικής του συστήματος, όπως για παράδειγμα η βίαιη επιβολή των νεοφιλελεύθερων απόψεων που εκμετάλλευθηκαν ορισμένες συνθήκες, με αποτέλεσμα αυτή η πορεία να είναι αντιστρέψιμη, έστω και αν αυτό θα πρέπει να γίνει ακόμη και μέσα στο πλαίσιο της οικονομίας της αγοράς. Προτείνουν διάφορες μεταρρυθμίσεις που θα συμβάλλουν ουσιαστικά στη λειτουργία της οικονομίας της αγοράς και στην ουσία απορρίπτουν την έννοια της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας. Μία σημαντική πτέρυγα επικρίνει τις συνέπειες της σύγχρονης παγκοσμιοποίησης και κάποιοι άλλοι προτείνουν εναλλακτικές λύσεις, οι οποίες σε τελική ανάλυση δεν απορρίπτουν την υπάρχουσα διεθνή οικονομική και πολιτική κατάσταση.

Γίνεται σαφές ότι στη συγκεκριμένη κατεύθυνση υπάρχει ένας πλουραλισμός με θεωρητικούς διάφορων αποχρώσεων όπως, Pierre Buordieu, Jonh Gray, Samir Amin, N. Chomsky, I. Wallerstein, Leo Panitch, E. Hobsawm, όπως και Έλληνες: για παράδειγμα ο Κ. Βεργόπουλος και άλλοι, οι οποίοι παίρνουν μία αρνητική στάση στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση. Από τα ανωτέρω γίνεται σαφές ότι υπάρχουν πολλές προσεγγίσεις σ' αυτή την κατεύθυνση.

Το πλέον χαρακτηριστικό κοινό στοιχείο όλων αυτών των αντιλήψεων είναι: η παγκοσμιοποίηση δεν είναι ένα καινούργιο φαινόμενο αλλά στην ουσία υπήρξε και πάλι στο τέλος του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Διατηρούν επομένως μία πολεμική στάση απέναντι στην παγκοσμιοποίηση και στηρίζεται στην άποψη ότι η παγκοσμιοποίηση έχει δημιουργήσει πολλές συνέπειες στην ανθρώπινη κοινωνία, πάνω στην εργασία και επιπλέον στο

περιβάλλον και επιπλέον δεν μπορεί να συμβαδίσει με την έννοια της δημακρατίας όπως αυτή εννοείται σήμερα. Πολλοί από αυτούς πιστεύουν στην ισχύ του κράτους κοινωνικής πρόνοιας με τις προεκτάσεις του στις διεθνείς συναλλαγές και τελικά θεωρούν ότι η παγκοσμιοποίηση είναι προϊόν νεοφιλελεύθερων επιλογών.

Ο Bourdieu θεωρεί ότι ο νεοφιλελευθερισμός είναι μία ουτοπία ο οποίος επιβλήθηκε από την αμερικάνικη ελίτ συμπεραίνει ότι θα πρέπει να στραφούμε και πάλι στο έθνος-κράτος και προχωρώντας ακόμη παραπέρα προτείνει ένα υπερεθνικό κράτος, χαρακτηριστικό στοιχείο το ευρωπαϊκό κράτος και ακόμη καλύτερα ένα παγκόσμιο κράτος, το οποίο θα μπορούσε να ελέγχει τις κινήσεις που δημιουργούνται στις χρηματοπιστωτικές αγορές και να προφυλάσσει τους εργαζόμενους από τις συνέπειες που δημιουργεί σήμερα η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση τόσο στην εργασία όσο και στο περιβάλλον (P. Bourdieu, "The essence of neoliberalism: utopia of endless exploitation). Υπ' αυτήν την έννοια η παγκοσμιοποίηση δεν είναι μία ανάγκη της παγκόσμιας οικονομίας, αλλά μία πολιτική πραγματικότητα (πρόκειται για μία συνέντευξη του P. Bourdieu στο περιοδικό Socialist Review τ.χ. 242, Ιουν. 2000) η οποία έρχεται να ικανοποιήσει συγκεκριμένες σκοπιμότητες και να επιβληθεί σε ολόκληρο τον κόσμο το αμερικάνικο μοντέλο επιβάλλοντας εν τέλει την Pax Americana .

Επομένως μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η παγκοσμιοποίηση ή παγκόσμια οικονομία είναι περισσότερο το αποτέλεσμα μιας συνειδητής πολιτικής που επιβάλλεται με ένα σύνολο θεσμών και φορέων, π.χ. ο ΠΟΕ κ.α., και αποτελεί το σύνολο των στοιχείων μιας οικονομίας που είναι προϊόν μιας συγκεκριμένης ιστορίας μιας κοινωνικής δομής και πιο συγκεκριμένα της ιστορίας και της κοινωνικής των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής (Τ. Φωτόπουλος, «Παγκοσμιοποίηση, Αριστερά και Περικτική Δημοκρατία».

Ανάλογη τοποθέτηση έχουν και άλλοι θεωρητικοί όπως ο Leo Panitch (L. Panitch, "The New Imperial State", New Left Review, Μάρτιος-Απρίλιος 2000), ο N. Chomsky (N. Chomsky, "Power in the Global Arena", New Left Review, Ιούλιος-Αύγουστος 1998), και άλλοι όπως η Δελιβάνη (Συνωμοτική Παγκοσμιοποίηση) στην Ελλάδα, οι οποίοι πιστεύουν ότι η παγκοσμιοποίηση δεν αποτελεί καινοτόμο στοιχείο στην παγκόσμια οικονομία, αλλά στην ουσία αντιπροσωπεύει ένα είδος συνωμοσίας που έχει αμερικάνικη προέλευση και ο

βασικό στόχος είναι να προωθηθούν και να κυριαρχήσουν τα συμφέροντα του αμερικάνικου μονοπωλιακού καπιταλισμού. Προτείνουν ότι στο κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης σκοπός τελικά είναι να ασκηθεί τεράστια πίεση εναντίον της παγκόσμιας ελίτ και της κυρίαρχης μερίδας του παγκόσμιου κεφαλαίου και το έθνος-κράτος να παίξει σημαντικό ρόλο στην διαδικασία αντίστασης εναντίον της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης. Με ένα ανάλογο τρόπο ο I. Wallerstein πιστεύει ότι η παγκοσμιοποίηση έχει εξωγενή χαρακτηριστικά. Προσπαθεί να κατανοήσει την τεράστια συζήτηση που γίνεται στο όνομα της παγκοσμιοποίησης, στο πλαίσιο της οποίας συζητείται η εξασθένιση των κρατών, ότι η αποσύνθεση της κοινωνίας είναι τέτοια όπου υπάρχει τεράστια αδυναμία για εκείνους που προσπαθούν να αντισταθούν, ενώ η πολιτιστική ταυτότητα κοντεύει να εξαφανιστεί. Για τον Wallerstein όλα αυτά αποτελούν μία τεράστια παρερμηνεία και ακόμη μία αυταπάτη την οποία προσπαθούν να επιβάλλουν οι κυρίαρχες ελίτ στον πλανήτη. Δεν πρέπει να υπάρχει κατάσταση απόγνωσης από τη στιγμή που το παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα κυριαρχεί στον πλανήτη εδώ και 500 περίπου χρόνια, όπως ο ίδιος ανέφερε σε προηγούμενα έργα του.

Ο E. Hobsawm, αλλά και ο J. Gray, έχουν διακηρύξει το τέλος της παγκοσμιοποίησης (J. Gray, "Goodbye to globalisation", The Guardian, 27/2/2001. Το συμπέρασμα βγαίνει από τη σημερινή κρίση της αμερικάνικης οικονομίας και της περαιτέρω αναμενόμενης ύφεσης.

Τα κυριότερα συμπεράσματα που προκύπτουν από όλα όσα αναφέραμε είναι, ότι για να υπάρξουν και πάλι ανθρώπινες συνθήκες πάνω στη γη θα πρέπει να διαμορφωθεί ένα κίνημα αντιπαγκοσμιοποίησης από τα κάτω που θα έχει στόχο την ίδια τον νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση και την ανατροπή της, ή να υποχρεώσει τις σημερινές σοσιαλιστικές κεντροαριστερές κυβερνήσεις να διαπραγματευτούν και πάλι το περιεχόμενο της και τους κανόνες της και κυρίως εκείνους τους κανόνες που αφορούν τους διεθνείς θεσμούς, όπως για τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου (P. Bourdie, συνέντευξη στην Hangyoreh Shinmum στις 4/2/2000, S. Amin, Εφημερίδα Εποχή, 16/4/2000).

Για να μπορέσουμε να έχουμε μία ολοκληρωμένη εικόνα γύρω από το συγκεκριμένο ρεύμα θα χρησιμοποιήσουμε τις απόψεις των P. Hirst-G. Thompson από το έργο τους «Globalisation in Question» και του P. Hirst, στον Οικονομικό Ταχυδρόμο στις 8/12/2001 με τίτλο «Η Διεθνής Οικονομία δεν

είναι παγκόσμια». Το να είναι η παγκοσμιοποίηση ένας μύθος ή μια ιδεολογία βασίζεται και στην άποψη ότι ακόμη και σήμερα το έθνος κράτος εξακολουθεί να παίζει σημαντικό ρόλο σ' αυτό που ονομάζουμε Διεθνοποίηση της Οικονομίας της Αγοράς. Τα επιχειρήματα τους είναι τα ακόλουθα (Σημαντική κριτική απέναντι σ' αυτές τις απόψεις αποτελεί το έργο του Τ. Φωτόπουλου, «Παγκοσμιοποίηση, Αριστερά και Περιεκτική Δημοκρατία»):

Α. Σήμερα έχουμε ένα βαθμό διεθνοποίησης της οικονομίας ο οποίος δεν ξεπερνά τον αντίστοιχο βαθμό ανοίγματος της παγκόσμιας οικονομίας την περίοδο 1913, ο οποίος ήταν πιο ψηλός σε σχέση με την περίοδο που ακολούθησε μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (σελ. 27).

Β. Η παγκόσμια οικονομία δεν είναι παγκόσμια από τη στιγμή που το εμπόριο, οι άμεσες ξένες επενδύσεις και οι ροές κεφαλαίου συγκεντρώνονται στην τριάδα, δηλαδή εννοεί τις τρεις βασικές οικονομικές περιφέρειες που είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση, η Βόρειος Αμερική και η Ιαπωνία μαζί με την ΝΑ Ασία (σελ.3, Ρ. Hirst, Οικονομικός Ταχυδρόμος, 8/12/2001).

Γ. Οι πολυεθνικές και οι υπερεθνικές επιχειρήσεις είναι σπάνιες και οι περισσότερες επιχειρήσεις έχουν εθνική έδρα (Ρ. Hirst-G. Thompson, σελ. 3, Ρ. Hirst, Οικονομικός Ταχυδρόμος, 8/12/2001). Χρησιμοποιούν θυγατρικές εταιρείες για να κάνουν εμπόριο στο εξωτερικό. Οι περισσότερες πολυεθνικές ή υπερεθνικές επιχειρήσεις έχουν και αυτές ως βάση την τριάδα. Οι μεγάλες επιχειρήσεις με το υψηλότερο επίπεδο διεθνοποίησης τείνουν να προέρχονται από μικρές χώρες, οι οποίες είναι προσανατολισμένες στις εξαγωγές, όπως η Ολλανδία και η Ελβετία (Οικονομικός Ταχυδρόμος,8/12/2001) .

Δ. Οι μεγάλες οικονομικές δυνάμεις έχουν την καθοδηγητική ικανότητα να ασκούν πιέσεις στις αγορές κεφαλαίου και σε άλλες οικονομικές τάσεις οι οποίες δεν έχουν την ίδια ισχύ. Οι παγκόσμιες αγορές μπορούν επομένως με προϋποθέσεις να υφίστανται τον έλεγχο και να ρυθμίζονται (Ρ; Hirst-G. Thompson, σελ. 4).

Το βασικό χαρακτηριστικό των ανωτέρω απόψεων είναι ότι δεν αναγνωρίζουν ότι η σημερινή διεθνοποίηση της οικονομίας είναι ποσοτικά και ποιοτικά εντελώς διαφορετική από την πρώτη παγκοσμιοποίηση. Οι κριτικοί των συγκεκριμένων θέσεων, πιστεύουν ότι οι θεωρητικοί των συγκεκριμένων απόψεων χρησιμοποιούν ένα στατιστικό δείγμα το οποίο δεν έχει καθολική ισχύ (Τ. Φωτόπουλος, «Παγκοσμιοποίηση, Αριστερά και Περιεκτική

Δημοκρατία, σελ. 44). Ακόμη ότι η προηγούμενη διεθνοποίηση ήταν βασισμένη στο έθνος-κράτος, ενώ η σημερινή παγκοσμιοποίηση βασίζεται στις πολυεθνικές επιχειρήσεις. Όσον αφορά το ζήτημα των υπερεθνικών και πολυεθνικών επιχειρήσεων το ζητούμενο είναι η εξουσία που ασκούν οι συγκεκριμένες επιχειρήσεις.

ΟΙ ΝΕΟΤΕΡΕΣ ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΕΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΥΠΕΡΕΘΝΙΚΗΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ

Οι βασικές αντιλήψεις για την παγκοσμιοποίηση που εκφράστηκαν από το νεότερο μαρξιστικό χώρο αφορούν τους L. Sklair και M. Hardt, A. Negri. Το χαρακτηριστικό τους στοιχείο είναι ότι ακόμη και αν ξεκινούν από διαφορετική αφετηρία σε πολλά ζητήματα συγκλίνουν με τις προηγούμενες αντιλήψεις. Ο πρώτος πιστεύει στην ύπαρξη μιας υπερεθνικής τάξης και ξεκινά από μία επιθετική κριτική που κάνει εναντίον των αντιλήψεων εκείνων που πιστεύουν ότι η παγκοσμιοποίηση είναι ιδεολόγημα, μύθος ή χίμαιρα. Θεωρεί ότι η παγκοσμιοποίηση κατευθύνεται από συγκεκριμένες δυνάμεις, οι οποίες λειτουργούν μέσα από θεσμούς και οι οποίοι είναι υπό τον έλεγχο των συγκεκριμένων δυνάμεων (L. Sklair, “The Transnational Capitalist Class”, σελ. 1). Πιστεύει ότι απαιτείται ένας αγώνας για την υπονόμηση της καπιταλιστικής ηγεμονίας σε παγκόσμια κλίμακα ώστε να αντικατασταθεί από μία πιο γνήσια δημοκρατία. Επομένως η συγκεκριμένη άποψη δεν διαφέρει και παρά πολύ από την προηγούμενη που αναφέραμε πιο πάνω, και αναφέρεται συγκεκριμένα στη δημιουργία ενός κινήματος αντιπαγκοσμιοποίησης, που αποτελεί μία άποψη μέσα από την οποία εκφράζεται το σύνολο των θεωρητικών της σύγχρονης αριστεράς, και στο πλαίσιο της οποίας αντιστέκονται στην παγκοσμιοποίηση. Το νέο στοιχείο που διαφοροποιεί αυτή την άποψη από τις προηγούμενες μαρξιστικές είναι ότι δεν θεωρεί πλέον ότι ο καπιταλισμός οργανώνεται μέσα από τις εθνικές οικονομίες και ότι η σύγχρονη οικονομία της αγοράς είναι ένα νέο φαινόμενο. Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε όμως ότι ο Wallerstein, έχει ήδη αναλύσει ότι ο καπιταλισμός είναι από την έναρξη του είναι ένα παγκόσμιο σύστημα. Η

προσέγγιση της υπερεθνικής καπιταλιστικής τάξης βλέπει την παγκοσμιοποίηση σαν ένα καινούργιο φαινόμενο και αποτέλεσμα της τεχνολογικής επανάστασης, των νέων πολιτιστικών προτύπων και ακόμη των οικονομικών και πολιτικών καινοτομιών, που παίρνουν σάρκα και οστά μετά τη λήξη του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου. Χαρακτηριστικό στοιχείο της νέας οικονομίας είναι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις, οι οποίες διαφέρουν ριζικά από τις επιχειρήσεις του παρελθόντος, ακόμη από τις αντίστοιχες πολυεθνικές στις πρώτες δεκαετίες του εικοστού αιώνα. Αυτή ήταν και η πιο σημαντική εξέλιξη, σύμφωνα με το συγγραφέα, η οποία οδήγησε στη σύγχρονη υπερεθνική καπιταλιστική τάξη η οποία αποτελείται από στελέχη εταιρειών, γραφειοκράτες πολιτικούς, ακαδημαϊκούς, οι οποίοι κινούνται σε παγκόσμιο επίπεδο και τέλος διαμόρφωσε τις παγκόσμιες καταναλωτικές ελίτ. Αυτή η νέα τάξη ξεκινά πλέον να λειτουργεί ως υπερεθνική τάξη, η οποία είναι κυρίαρχη σε δύο σημαντικές σφαίρες και τις οποίες αντιλαμβάνεται ως εξής: α: τη ταυτόχρονη δημιουργία φτώχειας από τη μία μεριά και αυξανόμενου πλούτου από την άλλη και β: τη μη βιωσιμότητα του συστήματος, κυρίως την οικολογική βιωσιμότητα. Η σημαντικότερη κριτική που θα μπορούσε κάποιος να κάνει σ' αυτή την άποψη, κατά τα άλλα πολύ σημαντική όπως και οι προηγούμενες απόψεις των θεωρητικών της σύγχρονης αριστεράς που ήδη αναφέραμε, είναι ότι έτσι όπως αναπτύσσει τη λογική της η συγκεκριμένη άποψη, φαίνεται να θεωρείται η δημιουργία της υπερεθνικής τάξης σαν η αιτιακή κατάσταση για τη δημιουργία της παγκοσμιοποίησης, ενώ στην ουσία είναι το αποτέλεσμα της. Ο ίδιος ο συγγραφέας βλέπει την υπερεθνική ελίτ να συναρτά τα συμφέροντα της με τις διεθνείς, παρά με τις συγκεκριμένες εθνικές αγορές. Η υπερεθνική ελίτ προωθεί τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης με θεσμικές ρυθμίσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η Ευρωπαϊκή Στρογγυλή Τράπεζα Βιομηχάνων που αποτελεί συμμαχία των διευθυντικών στελεχών στις μεγαλύτερες ευρωπαϊκές επιχειρήσεις, η οποία σχεδιάζει πολιτικές με απώτερο στόχο την υιοθέτηση από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΣΑΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Μία άλλη αντίληψη που εκφράστηκε από τους Hardt,. Negri (M. Hardt-A. Negri, "Labor of Dionysus", Minneapolis: University of Minnesota, 1994, και

“Empire”) αποτελεί μία πιο ευγενική περίπτωση καπιταλιστικής συνωμοσίας. Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, το κεφάλαιο επειδή αντιμετώπισε μία κρίση της ικανότητας του να κυριαρχήσει στη σύγκρουση του απέναντι στην εργασία, αποφάσισε μία διπλή επίθεση κατά της εργασίας. **A:** μία επίθεση κατά του συνδικαλιστικού κινήματος και των συλλογικών διαπραγματεύσεων και **B:** αναζητά ένα νέο τρόπο οργάνωση της εργασίας, δηλαδή την αναδιοργάνωση της, και αυτό έγινε στο πλαίσιο της νέας τεχνολογίας, δηλαδή με την αυτοματοποίηση της εργασίας και της εισαγωγής των ηλεκτρονικών υπολογιστών, που στην κυριολεξία απομάκρυναν την εργασία του εργαζόμενου από την παραγωγική διαδικασία (Hardt-Negri, “Labor of Dionysus”, σελ. 240-241). Για τους συγγραφείς ο νεοφιλελευθερισμός ήταν μία επανάσταση από τα πάνω. Εδώ δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι οι θεωρητικοί της σύγχρονης αριστεράς μίλησαν για ένα κίνημα της αντιπαγκοσμιοποίησης που να ξεκινά, όπως ήδη αναφέραμε, από τα κάτω. Οι συγγραφείς πιστεύουν ότι η σημερινή παγκοσμιοποίηση, την οποία ονομάζουν αυτοκρατορία, δεν βασίζεται σε κάποιο κέντρο εξουσίας και δεν στηρίζεται σε σταθερά σύνορα. Αποτελεί επομένως ένα αποκεντρωμένο χώρο, ένα μηχανισμό εξουσίας ο οποίος δεν έχει σύνορα και σταδιακά ενσωματώνει το σύνολο του χωρών του πλανήτη σε διαρκώς και πιο ανοικτά σύνορα. Υπ’ αυτή την έννοια η παγκοσμιοποίηση είναι καλοδεχούμενη, γιατί αποτελεί παραχώρηση του κεφαλαίου στη δύναμη του επαναστατημένου πλήθους και εμπεριέχει τις βάσεις μιας εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης. Η αναζήτηση θα πρέπει να βρει νέους τρόπους για την αναδιοργάνωση της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης.

ΜΑΘΗΜΑ ΕΚΤΟ

Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ **ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ**

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΑ **ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ**

Ο Οικονομολόγος Μάλθους προέβλεπε αύξηση του ευρωπαϊκού πληθυσμού στη διάρκεια του 20ου αιώνα και παράλληλα με την δραματική αύξηση του πληθυσμού και τα ποσοστά μεγέθυνσης του, προέβλεπε την πείνα στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, στο σύνολο του ο λεγόμενος ανεπτυγμένος κόσμος, που περιλαμβάνει την Ευρωπαϊκή Ένωση, τις ΗΠΑ, τον Καναδά, παρουσιάζει αρνητική αύξηση του πληθυσμού. Το κυρίαρχο στοιχείο που έχει εμφανιστεί μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, είναι ότι ο Τρίτος Κόσμος παρουσιάζει μεγάλη αύξηση του πληθυσμού, από τη στιγμή που η τεχνολογική πρόοδος συνέβαλλε στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και στη μείωση του ποσοστού των θανάτων, κυρίως στο πρώτο έτος της ηλικίας που στο παρελθόν ήταν η μεγάλη πληγή και παράλληλα είχαμε και την μεγάλη αύξηση του πληθυσμού στη γη (Paul Kennedy, "Preparing for the Twenty-first Century", 1992).

Όλα αυτά τα στοιχεία έχουν σαν συνέπεια να έχουν συμβάλλει αποφασιστικά στη μεταβολή στη λογική της μετανάστευσης και στην εξέλιξη της. Η μετανάστευση τον 19^ο αιώνα συνήθως γινόταν από πλούσιες χώρες σε άδειες χώρες από ανθρώπους. Οι περισσότεροι συνηθισμένες μεταναστεύσεις ήταν από τη Δυτική Ευρώπη στην Αμερική. Τις περισσότερες φορές το μορφωτικό επίπεδο του μετανάστη και συγκεκριμένα του μετανάστη που μετακινούνταν από τη Δυτική Ευρώπη στην Αμερική, ήταν πάνω από τον μέσο όρο μόρφωσης του πληθυσμού που κατοικούσε στη χώρα υποδοχής. Όλα τα ανωτέρω είχαν σαν αποτέλεσμα τα εισοδήματα των μεταναστών να φθάνουν σε σύντομο χρονικό διάστημα το αντίστοιχο επίπεδο εισοδήματος των γηγενών πληθυσμών. Θα πρέπει να επισημανθεί δε, ότι πολλές φορές τα

εισοδήματα τους ξεπερνούσαν το επίπεδο εισοδήματος του τοπικού πληθυσμού και απόρροια αυτού του φαινομένου ήταν ότι δεν χρησιμοποιούσαν την κοινωνική πρόνοια που τους προσέφερε το κράτος υποδοχής.

Τα δεδομένα της μετανάστευσης έχουν αλλάξει ριζικά τις τελευταίες δεκαετίες. Η μετανάστευση συσχετίζεται και με τη ραγδαία αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού. Σήμερα, σύμφωνα με στοιχεία του ΟΗΕ, ο πληθυσμός του πλανήτη ανέρχεται σε 5,7 δισεκ., ενώ μέχρι το 2030 αναμένεται να φθάσει τα 8,5 δισεκ. Η μεγάλη αύξηση του πληθυσμού παρατηρείται κυρίως στις λεγόμενες τρίτες χώρες. Αυτό οφείλεται διότι έχουμε, όπως ήδη έχουμε αναφέρει, σημαντική βελτίωση της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, επίσης έχουμε σταθερή μείωση των θανάτων, ενώ ο αριθμός των γεννήσεων παραμένει σταθερός. Θα αναφέρουμε ως χαρακτηριστικό παράδειγμα την Ινδία, η οποία την περίοδο 1941 είχε ποσοστά γεννήσεων και θανάτων τα οποία έφθαναν στο 4,5%. Αργότερα και συγκεκριμένα το 1991, το ποσοστό των θανάτων μειώθηκε σε 0,99%, ενώ από την άλλη το ποσοστό των γεννήσεων έπεσε και αυτό στο 2,9%. Μέσα από όλα αυτά εκείνο που προκύπτει είναι ότι το ποσοστό αύξησης τις τελευταίες δεκαετίες είναι 2% (Thurow). Από την άλλη η Παγκόσμια Τράπεζα προβλέπει αύξηση του πληθυσμού που σήμερα είναι 5,7 δισεκ. άνθρωποι, σε 8,5 δισεκ. το 2030.

Υπάρχει μεγάλη ανησυχία για τη μελλοντική αύξηση του πληθυσμού, γεγονός που δίνει ώθηση στις μεταναστεύσεις, κυρίως αυτού του πληθυσμού που ζει στις χώρες του Τρίτου Κόσμου και μεταναστεύει στις ανεπτυγμένες χώρες της Δύσης. Είναι χαρακτηριστικό ότι στη δεκαετία του '80, 7,9 εκατ. άνθρωποι μετανάστευσαν νόμιμα στις ΗΠΑ; και ακόμη 7,3 μετανάστευσαν στον υπόλοιπο ανεπτυγμένο κόσμο (G. Borjas, "The Economics of Immigration", Journal of Economic Literature, Δεκέμβριος 1994). Εκτός αυτού το 1992 ζούσαν 3,4 περίπου εκατ. μετανάστες στις ΗΠΑ, από τους οποίους τα 2 εκατ. περίπου βρίσκονται εκεί από τη δεκαετία του '80 (The New Republic, Ιανουάριος 1995). Από το 1995 και μετά η μετανάστευση αυξήθηκε, με αποτέλεσμα το 9% των αμερικανών πολιτών να έχει γεννηθεί στο εξωτερικό, στην Καλιφόρνια το 25% των κατοίκων έχει γεννηθεί στο εξωτερικό, ενώ η κατανομή ανάμεσα στις διάφορες πολιτείες είναι άνιση (St. Holms, "A Surge in Immigration Surprises Experts and Intensifies a Debate", New York Times, 30

Αυγούστου 1995). Στα πλαίσια του Τρίτου Κόσμου μεταναστεύουν πάνω από 2 εκατ. άνθρωποι από φτωχές σε λιγότερο φτωχές χώρες το χρόνο, μόνο στην Ασία. Παράλληλα υπάρχουν 23 εκατ. πρόσφυγες σε ολόκληρο τον κόσμο. Συνολικά, υπάρχουν 100 εκατ. άνθρωποι που ζουν έξω από τη χώρα στην οποία γεννήθηκαν (Hal . Kane, “What’s Driving Migration?”, World Watch, Ιανουάριος/Φεβρουάριος 1995).

Πρόκειται για ένα μαζικό κίνημα μετανάστευσης που παρόμοιο υπήρξε στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20ου αιώνα. Όπως ήδη έχουμε αναφέρει εκείνες οι μεταναστεύσεις είχαν διαφορετικά χαρακτηριστικά από τα σημερινά και αριθμούσαν περίπου 650.000 το χρόνο τουλάχιστον εκείνοι που ταξίδευαν στις ΗΠΑ (Στατιστική Υπηρεσία Απογραφής ΗΠΑ, Statistical History of U.S. “U.S. Government Printing Office, 1970). Κάποτε οι άδειες χώρες που αναφέραμε, είχαν ανάγκη και από ανθρώπους και από ανειδίκευτη εργατική δύναμη. Σήμερα όμως εκείνο που απαιτείται η ατομική εξειδίκευση και οι δεξιότητες που έχουν οι μετανάστες προκειμένου να γίνουν απαραίτητοι στις χώρες υποδοχής. Επομένως οι ανεπτυγμένες χώρες θα πρέπει να διαμορφώσουν μία μεταναστευτική πολιτική, η οποία θα συνδυάζεται με τη συνολική ανάπτυξη της χώρας που υποδέχεται τους μετανάστες. Αναφέραμε πιο πάνω για το μορφωτικό επίπεδο των μεταναστών στα πρώτα χρόνια της μετανάστευσης και κυρίως εκείνων που μετακινούνταν από την Ευρώπη στην Αμερική. Ιστορικά ο μέσος μετανάστης είχε μόρφωση και στις ΗΠΑ τα παιδιά των μεταναστών πήγαιναν σχολείο περισσότερα χρόνια. Στην πορεία, ύστερα από λίγες δεκαετίες τα εισοδήματα των μεταναστών ήταν μεγαλύτερα από εκείνα των γεννημένων στις ΗΠΑ (Thurow, «Το μέλλον του καπιταλισμού»). Σήμερα όλα αυτά δεν ισχύουν και η κατάσταση έτσι όπως έχει διαμορφωθεί έγινε πολύ πιο σύνθετη. Για παράδειγμα στον τομέα της παιδείας, η σύγκριση ανάμεσα στους μετανάστες άνω των είκοσι πέντε ετών και εκείνων που γεννήθηκαν στις ΗΠΑ εμφανίζει δύο σκέλη που είναι αντίθετα μεταξύ τους. Οι πρώτοι έχουν 42% πιο πολλές πιθανότητες από τους ντόπιους αμερικανούς να έχουν πτυχίο πανεπιστημίου και ακόμη 112% περισσότερες πιθανότητες να έχουν τελειώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Holms). Παράλληλα ο σημερινός μέσος μετανάστης είναι λιγότερο μορφωμένος και το πιθανότερο είναι να μην έχει τελειώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και το εισόδημα δεν φθάνει το αντίστοιχο εκείνων που γεννήθηκαν στις ΗΠΑ (Thurow).

Η πτώση της Σοβιετικής Ένωσης και των υπόλοιπων χωρών του υπαρκτού σοσιαλισμού της Ανατολικής Ευρώπης αφενός και της ΝΑ Ευρώπης αφετέρου συνέβαλλαν αποφασιστικά στην αλλαγή των δεδομένων της μετανάστευσης μετά το 1989. Για παράδειγμα, η Ελλάδα η οποία από την αρχή του 20^{ου} αιώνα και μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '80 ήταν χώρα εξαγωγής προς τις ΗΠΑ, τον Καναδά, τη Γερμανία, την Αυστραλία και σε άλλες ανεπτυγμένες χώρες, μετατρέπεται μετά το 1989 σε χώρα εισαγωγής. Χαρακτηριστικό στοιχείο είναι η παράνομη μετανάστευση που την περίοδο 1993 αριθμούσε σε 280.000-350.000 άτομα, σε μία χώρα που ο πληθυσμός της υπολογίζεται σε 10 εκατ. περίπου ανθρώπους (Ρυνάλδος-Ρυμόν). Στο πλαίσιο της έρευνας υπολογίζεται ότι ο αριθμός των μεταναστών που φθάνουν σε 350.000 άτομα, αντιστοιχούν σε ένα εργατικό δυναμικό που φθάνει τα 157.000 άτομα, ενώ άλλες εκτιμήσεις ανεβάζουν τον αριθμό του εργατικού δυναμικού των μεταναστών σε 450.000-500.000 άτομα (Λιανός, Κατσέλη, Σαρρής). Οι διαφορές στις εκτιμήσεις οφείλεται στη μεταβολή του αριθμού των μεταναστών και στην αστάθεια να διατηρηθεί το ποσό των παράνομων μεταναστών. Βασιζόμενοι στα στοιχεία του Ελληνικού Παρατηρήσιου Απασχόλησης το 1999, ο αριθμός των αιτήσεων για παραμονή είναι 353.000 και θεωρείται ότι είναι πολύ μικρότερος από το σύνολο του αριθμού των παράνομων μεταναστών. Αυτό ίσως να οφειλόταν στα πιθανά προνόμια, όπως χαμηλό εργατικό κόστος σε σχέση με τους έλληνες εργάτες, εξαιτίας της μη-πληρωμής φόρων και ακόμη μη-πληρωμή ασφαλιστικών εισφορών κ.τ.λ. Από αυτούς οι μισοί, σύμφωνα με την έρευνα, έχουν τελειώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, το 37% τη πρωτοβάθμια εκπαίδευση και το 9% την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Το μισό των μεταναστών είναι κάτω από 30 ετών, το 75% των μεταναστών είναι άνδρες και οι μισοί από τους μετανάστες είναι παντρεμένοι. Όλα αυτά αποτελούν ένα μικρό δείγμα για τα νέα δεδομένα της μετανάστευσης, έτσι όπως αυτή διαμορφώνεται στο τέλος του 20ου αιώνα και στις αρχές του 21^{ου}.

Θα πρέπει όμως να αναφέρουμε ότι όλες οι ανωτέρω τάσεις της διεθνούς μετανάστευσης έχουν και κάποιες συνέπειες. Όλα όσα αναφέραμε ανήκουν στην ανάλυση της αγοράς εργασίας και αποτελούν βασικό στοιχείο της κυβερνητικής ή κρατικής πολιτικής, προκειμένου να ελέγξει το μεταναστευτικό ρεύμα. Θα πρέπει ακόμη να γίνει κατανοητό ότι δεν υπάρχει, ακόμη και στις

συγκεκριμένες συνθήκες που αναφέραμε, μία παγκόσμια αγορά εργασίας με την έννοια, τουλάχιστον, που εννοούμε για τα αγαθά και τις υπηρεσίες. Γίνεται σαφές ότι δεν μπορεί να υπάρξει ελεύθερη κυκλοφορία εργατικού δυναμικού, με την έννοια που μιλάμε όταν αναφερόμαστε στο διεθνές εμπόριο και την ανταλλαγή προϊόντων και υπηρεσιών. Καταρχήν η εργατική μετανάστευση υπόκειται στη ρύθμιση από την εκάστοτε κυβέρνηση και δεν είναι εύκολη η μετακίνηση των εργατών ακόμη και όταν είναι παράνομοι. Από την άλλη η διακίνηση των αγαθών και των υπηρεσιών είναι απεριόριστη. Όσο και να επεκταθεί η παγκόσμια οικονομία είναι πού δύσκολο να περιορίσει τους φραγμούς μετακίνησης εργασίας, ενώ θα πρέπει να ληφθεί υπόψη και η αντίδραση των εθνικών κοινωνιών, κάτι που δεν ισχύει για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες. Είναι αναγκαίο να αναφερθεί, ότι για τις περιφερειακές οικονομίες ισχύει, τουλάχιστον, η πρακτική της ελεύθερης διακίνησης της εργασίας, όπως για παράδειγμα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στο πλαίσιο της οποίας δεν μπορεί καμία κυβέρνηση να δημιουργήσει ειδικούς όρους για τη μετακίνηση των εργαζόμενων των κρατών-μελών της. Έτσι η μετακίνηση της εργασίας εξακολουθεί να είναι περιορισμένη και ακόμη η ΒΑΖΕΣ αποκλείει ρητά την ελευθερία της μετακίνησης ατόμων, παρότι υπάρχει ελευθερία ανάμεσα στον Καναδά και στις ΗΠΑ και ακόμη τεράστιες παράνομες ροές ανάμεσα στις ΗΠΑ και στο Μεξικό. Επομένως η μετανάστευση των εργαζομένων οι οποίοι βρίσκονται έξω από τις περιφέρειες είναι πού δύσκολη και αποτελεί ένα πολύ μικρό της παγκόσμιας μετακίνησης της εργασίας. Ιστορικά, αν τον 19^ο αιώνα υπήρξε μία μαζική μετακίνηση της εργασίας υπό την μορφή της μετανάστευσης στις πηγές του κεφαλαίου, σήμερα δεν πραγματοποιείται κάτι ανάλογο, εκτός αν θεωρηθεί ότι είναι αναγκαίο και προσωρινό υποκατάστατο (Hirst-Thompson).

Η παγκόσμια διεθνής μετανάστευση, που είχε σαν σκοπό την απασχόληση, συγκεντρώνεται στα κράτη του Κόλπου, στη Βόρειο Αμερική και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ήδη αναφέραμε σαν χαρακτηριστικό την Ελλάδα, ώστε να κατανοήσουμε την ποιότητα της νέας λογικής της μετανάστευσης. Μία πρόχειρη εκτίμηση, υπολογίζει ότι αυτή η κατηγορία μεταναστών ανήλθε σε 20 εκατ. το 1990, πριν από τον πόλεμο και ύστερα σημειώθηκε μαζική επιστροφή στη χώρα καταγωγής και ιδιαίτερα αναφερόμαστε στους μετανάστες των χωρών του Τρίτου Κόσμου (Hirst-Thompson). Αυτή η μορφή

εργατικού δυναμικού έφθασε στο απόγειο της στις αρχές της δεκαετίας του '70. Η παγκόσμια ύφεση και οι εξελίξεις, όπως για παράδειγμα ο Πόλεμος του Κόλπου, σταμάτησαν προσωρινά αυτή τη μετακινούμενη απασχόληση. Παρατηρείται ότι ένα ποσοστό από αυτούς τους εργάτες ζει και εργάζεται παράνομα στο εξωτερικό (Hirst-Thompson).

Η συνέπεια όλων των παραπάνω επιπέδων διεθνούς μετανάστευσης και απασχόλησης είναι ότι τα δημιουργηθέντα εμβάσματα αποτελούν σημαντικό μέρος των χρηματοοικονομικών ροών και των εθνικών εισοδημάτων ορισμένων μικρών χωρών (Hirst-Thompson). Τα εμβάσματα αυξήθηκαν από 3.133 δισεκ. δολάρια που ήταν το 1970, σε 30.401 δισεκ. δολάρια το 1998 (τη συγκεκριμένη πηγή χρησιμοποιούν οι συγγραφείς από το έργο του Segal). Το ποσό όμως που προαναφέραμε στην ουσία αντιστοιχεί στο 5% της αξίας του παγκόσμιου εμπορίου. Επομένως αυτά δείχνουν ότι υπάρχουν ιδιαίτερα κίνητρα για να μετακινηθεί ένα συγκεκριμένο είδος εργασίας σε σχέση με τις αντίστοιχες διακινήσεις αγαθών και υπηρεσιών και ακόμη ότι οι αμοιβές για αυτή τη μορφή εργασίας έχουν αυξηθεί. Όλα αυτά αποδεικνύουν ότι κυριαρχούν οι υψηλόμισθες μορφές απασχόλησης, ενώ η ανειδίκευτη εργασία υποχωρεί σημαντικά και μόνο οι γυναίκες μπορούν να εργαστούν σε σπίτια στις πλουσιότερες χώρες.

Υπάρχει η διαπίστωση ότι διαμορφώνεται μία κυβερνητική πολιτική που στο σημείο αυτό παρεμβαίνει και περιορίζει τη μετακίνηση των εργατών και ιδιαίτερα για τις περιπτώσεις μόνιμης οικογενειακής εγκατάστασης (Hirst-Thompson). Πάντως ανάμεσα στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ υπάρχουν σημαντικές διαφορές.

Οι συγκεκριμένοι συγγραφείς οδηγούνται σε δύο βασικά συμπεράσματα:

- 1.** Είχαν υπάρξει φάσεις μαζικής μετανάστευσης για πολλούς αιώνες και θεωρείται φυσιολογική η κατάσταση που παρουσιάζεται μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.
- 2.** Για τους ίδιους η κατάσταση της μετανάστευσης στην περίοδο 1815-1914 ήταν περισσότερο ανοιχτή σε σχέση με το σήμερα. Σήμερα δεν έχει παρουσιαστεί άνοδος της νέας ανεξέλεγκτης και διεθνοποιημένης αγοράς για τη μετακίνηση της εργασίας.

Οι κάτοικοι των φτωχών χωρών έχουν λιγότερες μεταναστευτικές θέσεις σε σχέση με το παρελθόν. Παρατηρούν ότι στη περίοδο της μαζικής

μετανάστευσης, ο ξεριζωμός της οικογένειας από τις ρίζες είχε σαν στόχο καλύτερες συνθήκες εργασίας, κάτι που σήμερα απουσιάζει από μεγάλα τμήματα του παγκόσμιου πληθυσμού.

ΟΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

Η αντίδραση κατά της μετανάστευσης κρατά τις ρίζες της από το τέλος του 19^{ου} και τις αρχές του 20ου αιώνα. Είναι γεγονός ότι η μετανάστευση δημιούργησε αρνητικές επιδράσεις στα εργατικά εισοδήματα, τα οποία διαβρώνονταν από την ανταγωνιστική παρουσία των μεταναστών. Το άνοιγμα των δυτικών κοινωνιών σε διαρκώς περισσότερο δημοκρατικές διαδικασίες και ένας αυξανόμενος λαϊκισμός από τις φτωχότερες ομάδες της κοινωνίας, συνέβαλλε στην αρνητική έως και εχθρική αντιμετώπιση του φαινομένου της μετανάστευσης. Στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες κυριαρχεί η περίοδος της ύφεσης, μαζί με τη δημιουργία της μαζικής ανεργίας και της φτώχειας σε όλο και μεγαλύτερα τμήματα του πληθυσμού. Αυτή η σύγχρονη σκληρή κατάσταση οδήγησε τη γενιά των νέων ανθρώπων στην αναζήτηση μιας κεντρικής πολιτικής, η οποία θα έχει σαν στόχο την προστασία του εθνικού εργατικού δυναμικού. Κάτι ανάλογο συνέβαινε και στις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα. Στη Μεγάλη Βρετανία η ανεργία έφθασε στο 22,1% και στη Γερμανία το 43,8% το 1933. Στις ΗΠΑ η βιομηχανική ανεργία έφθασε στο 37,6% (B. Eichengreen και T. Hatton, "Interwar Unemployment in International Perspective: An Overview", στο *Interwar Unemployment In International Perspective*, 1988). Στις χώρες που ίσχυε η οργανωμένη δύναμη των εργατών υπήρξε μια ορισμένη αντίσταση στα εργατικά ζητήματα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η Αυστραλία, η οποία είχε τον πιο υψηλό βαθμό συνδικαλιστικής οργάνωσης και η συμμετοχή του εργατικού κόσμου έφθασε το 45,7% το 1929, έναντι το 33,8% της Σουηδίας, το 9,3% των ΗΠΑ και το 33,8% της Γερμανίας. Παρόλα αυτά το διάστημα 1929-1932 οι μισθοί μειώθηκαν μέχρι και 20% και έτσι οι όποιες αλλαγές στην παραγωγή και στην ανεργία δεν είχε μεγάλες συνέπειες. Την πιο δραματική αύξηση της ανεργίας την είχαν οι ΗΠΑ εξαιτίας του χαμηλού βαθμού συνδικαλιστικής δράσης των εργατών.

Σήμερα υπάρχει ένα κλίμα μειωμένης συνδικαλιστικής δράσης, ενώ από την άλλη η ανεργία είναι γεγονός δεν έχει φθάσει στα επίπεδα εκείνης της εποχής. Πάντως οι εργαζόμενοι την περίοδο 1978-1990 πιέστηκαν αρκετά εξαιτίας της μείωσης της απασχόλησης στη βιομηχανία. Πιο συγκεκριμένα στην περίοδο αυτή βιομηχανική απασχόληση κατά 1,4 εκατ. εργαζόμενους. Στη Γαλλία την περίοδο 1969-1973 η μέση ανεργία ήταν 2,6%, ενώ σήμερα ξεπερνά το 10%. Στη Γερμανία από 1% πήγε 10%. Η συνδικαλιζόμενη εργασία στις ΗΠΑ έπεσε από το 25% που ήταν το 1970 σε 16% σήμερα. Κάτι ανάλογο συμβαίνει και στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες. Στο πλαίσιο αυτό σήμερα η διεθνής αντίδραση εναντίον της μετανάστευσης εξακολουθεί να είναι πολύ μεγάλη και να αναπτύσσονται έντονα ρατσιστικά φαινόμενα.

Αυτό οφείλεται και στο γεγονός ότι έχουν μετακομίσει και πολλοί ανειδίκευτοι εργάτες από τις αναπτυσσόμενες χώρες και αυτό μειώνει τα έσοδα των ντόπιων εργατών. Ιδιαίτερα για τις ΗΠΑ έχει υπολογιστεί ότι το ένα τρίτο της συνολικής αύξησης της εισοδηματικής ανισότητας μπορούμε να την αποδώσουμε και στην αυξημένη μετανάστευση. Από την άλλη υπάρχουν μελέτες που βρήκαν ότι η μετανάστευση είχε πολύ μικρή επιρροή, με τη διαφορά ότι οι συγκεκριμένες μελέτες αναφέρονται σε γεωγραφικές περιοχές πολύ περιορισμένες (M. Slaughter, P. Swagel, «Η Παγκοσμιοποίηση μειώνει τους μισθούς και εξαγει θέσεις εργασίας», Επιμέλεια Θ. Πελαγίδης, από το Κατανοώντας την παγκοσμιοποίηση, Παπαζήσης 2000). Χαρακτηριστικό παράδειγμα για το ανωτέρω, είναι η έρευνα που έγινε για τη μεταφορά των Κουβανών μεταναστών στο Μαϊάμι το 1980 η οποία δεν μείωσε τους μισθούς των ανειδίκευτων εργαζομένων σε αυτήν την πόλη σε σχέση με άλλες πόλεις, ενώ αργότερα μία άλλη ανάλυση αποκάλυψε ότι στην ουσία οι ανειδίκευτοι ιθαγενείς προσαρμόστηκαν στη ροή των μεταναστών φεύγοντας από τη Φλόριντα (M. Slaughter, P. Swagel).

Στα τελευταία χρόνια οι ευρωπαϊκές χώρες γνώρισαν μεγαλύτερες αυξομειώσεις, σε σχέση με τον ερχομό των μεταναστών, από ότι οι ΗΠΑ. Οι μετανάστες στις ευρωπαϊκές χώρες στην ουσία κατηγορούνται για την αύξηση στην ανεργία παρά για μειώσεις μισθών, όπως γίνεται στις ΗΠΑ. Άλλες μελέτες έχουν δείξει ότι η επίδραση στους μισθούς και στην απασχόληση ήταν σχετικά μικρές. Το πρόβλημα είναι η ακαμψία στις ευρωπαϊκές αγορές εργασίας η οποία περιορίζει την ταχύτητα προσαρμογής στη μετανάστευση

και στον ανταγωνισμό που υπάρχει από τις εισαγωγές και αυτό έχει σαν αποτέλεσμα τα αρνητικά αποτελέσματα που δημιουργούνται να διαρκούν περισσότερο από ότι διαρκούν στις ΗΠΑ (M. Slaughter, P. Swagel).

Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να σημειωθεί ότι υπό ορισμένες προϋποθέσεις η μετανάστευση μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη και στην ανάπτυξη μιας χώρας, εάν αυτοί είναι επιστήμονες σε ιδιαίτερα σημαντικές κατηγορίες, όπως για παράδειγμα μηχανικοί. Οι σημαντικές γνώσεις των μεταναστών μπορούν να συμβάλλουν αποφασιστικά στην ανάπτυξη της χώρας υποδοχής, υπό τη έννοια ότι μπορεί να οδηγήσει σε αυξημένες επενδύσεις και παράλληλα υψηλότερους μισθούς και παράλληλα αυξημένη παραγωγή. Πάντως με βάση τα στοιχεία των τελευταίων χρόνων οι μετανάστες είχαν συνολικά μικρότερες δυνατότητες από τους εγχώριους εργαζόμενους, γεγονός που αποδεικνύει ότι στην ανάπτυξη της οικονομίας της χώρας υποδοχής δεν αποτελούν τον βασικό μοχλό.

ΜΙΑ ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΕΙΚΟΝΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΟΓΚΟ ΤΗΣ ΡΟΗΣ ΤΗΣ **ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ ΣΤΟ ΧΡΟΝΟ**

Θα χρησιμοποιήσουμε καταρχήν τις ΗΠΑ σαν σημαντικό παράγοντα για την πορεία της μετανάστευσης. Θα δούμε τη συγκεκριμένη πορεία στο χρόνο χρησιμοποιώντας ένα πίνακα:

Η μετανάστευση στις ΗΠΑ ΑΝΑ ΧΙΛΙΟΥΣ ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ

Περίοδος	Ανά χίλιους κατοίκους
1901-10	10,4
1911-20	5,7
1921-30	3,5
1931-40	0,4
1941-50	0,7
1951-60	1,5
1961-70	1,7

1971-80	2,1
1981-90	3,1
1991-96	4,0

Πηγή: US Census Bureau, (1998 σ. 10), από Temin (1999, σ. 82)

Το βασικό χαρακτηριστικό που παρουσιάζεται στον πίνακα είναι η συρρίκνωση της ροής μετανάστευσης στην περίοδο του μεσοπολέμου και στις άδειες χώρες, που ήδη έχουμε αναφέρει, αλλά και στις ανεπτυγμένες χώρες του κόσμου. Στις αρχές του 20ου αιώνα η μετανάστευση έφθασε στα μεγαλύτερα επίπεδα, ενώ μετά τη μεγάλη πτώση της ροής της μετανάστευσης στη διάρκεια του μεσοπολέμου, έχουμε την επανάκαμψη των ροών σε όλη την περίοδο μέχρι το τέλος του 20ου αιώνα, αλλά ποτέ δεν έφθασε στα επίπεδα των αρχών του 20ου αιώνα. Η συρρίκνωση στην περίοδο της μεσοπολεμικής περιόδου οφείλεται κυρίως στην αντίδραση των χωρών υποδοχής, μετά τις εισοδηματικές ανατροπές που πραγματοποιήθηκαν από την μετανάστευση στις αρχές του αιώνα, τις οποίες έχουμε ήδη περιγράψει.

Συνολικά στην περίοδο 1881-1924, είχαμε την είσοδο 26 περίπου εκατ. μεταναστών, ενώ την δεκαετία του '30 εισήλθαν μισό εκατ. μετανάστες (Θ. Πελαγίδης, «Πόσο έχει προχωρήσει η παγκοσμιοποίηση;»). Στις αρχές του 20ου αιώνα είχαν μεταναστεύσει 50 εκατ. περίπου Ευρωπαίοι, από τους οποίους τα 46 εκατ. είχαν μεταναστεύσει στο λεγόμενο νέο κόσμο.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η ποιοτική διάσταση των μεταναστευτικών ροών, παρά το γεγονός ότι υπάρχει σημαντική διαφορά στον όγκο της μετανάστευσης σε όλη τη διάρκεια του 20ου αιώνα. Ο Williamson υποστηρίζει ότι και στο παρελθόν και τώρα υπάρχει σύγκλιση των εισοδημάτων ανάμεσα στις χώρες στη διεθνή οικονομία (Πελαγίδης). Η χρήση στοιχείων του Πελαγίδη οδηγεί σε άλλα συμπεράσματα. Υπάρχει εισοδηματική απόκλιση και όχι σύγκλιση στη διεθνή οικονομία σήμερα, γεγονός που συνδυάζεται με τις περιορισμένες μεταναστευτικές ροές. Ο ίδιος υποστηρίζει, ότι οι ανεπτυγμένες χώρες και τα λεγόμενα «εμπορικά μπλοκ» εφαρμόζουν δραστικές μεταναστευτικές πολιτικές για να περιοριστούν οι μεταναστευτικές ροές και όχι το αντίθετο, δηλαδή απελευθέρωση της διεθνούς αγοράς εργασίας. Για τον ίδιο είναι και επιχείρημα κατά της ύπαρξης της παγκοσμιοποίησης, στην

έκταση τουλάχιστον που υποστηρίζεται σήμερα, με την έννοια ότι εάν ο στόχος και οι πολιτικές ήταν παγκοσμιοποιητικές, δεν θα έπρεπε να υπάρχουν παντελώς τέτοιες μεταναστευτικές πολιτικές οι οποίες περιορίζουν σημαντικά τις μεταναστευτικές ροές, πολιτικές που προστατεύουν τα ντόπια εισοδήματα, ιδίως στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

ΜΑΘΗΜΑ ΕΒΔΟΜΟ:

ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΑΙ ΑΜΕΣΕΣ ΞΕΝΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΙΑΡΘΡΩΤΙΚΩΝ ΑΛΛΑΓΩΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΑΜΕΣΕΣ ΞΕΝΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ

Το κυρίαρχο στοιχείο των τελευταίων δεκαετιών και ιδιαίτερα μετά το 1980 είναι οι σημαντικές διαρθρωτικές αλλαγές που έχουν συμβεί μετά το 1980 στη διεθνή οικονομία. Σημαντική θέση σ' αυτές τις κυρίαρχες αλλαγές είναι η ξεχωριστή θέση και η ραγδαία ανάπτυξη των άμεσων ξένων επενδύσεων. Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '70, η διεθνοποίηση της οικονομίας ήταν αποτέλεσμα του διεθνούς εμπορίου. Από τη δεκαετία του '80 και μετά το κυρίαρχο στοιχείο ήταν οι άμεσες ξένες επενδύσεις. Στην ίδια περίοδο οι συνολικές άμεσες ξένες επενδύσεις είχαν ξεπεράσει σε τρέχουσες τιμές το σύνολο των παγκόσμιων εξαγωγών. Οι παρακάτω πίνακες μπορούν να αποδείξουν τους ανωτέρω ισχυρισμούς:

Πίνακας 2

Εξέλιξη των παγκόσμιων εξαγωγών στην περίοδο 1960-1990

έτη	Παγκόσμιες εξαγωγές	Παγκόσμιο προϊόν
1960	100	100
1965	140	130
1970	210	118
1975	278	230
1980	370	255
1985	400	275
1990	530	320

Πηγή: GATT, International Trade

Πίνακας 3

Τρέχουσα αξία παγκόσμιων εξαγωγών και άμεσων ξένων επενδύσεων
στην περίοδο 1975-1989

έτη	Εξαγωγές	Άμεσες ξένες επενδύσεις
1975	100	100
1980	220	200
1985	160	150
1990	310	680

Πηγή: Hirst P. Thompson G., *Globalization in Question*

Τα στοιχεία που δίνει ο ΟΟΣΑ δείχνουν ότι την περίοδο 1983-1990 η ροή των άμεσων ξένων αυξανόταν με ετήσιο ρυθμό 34% σε σχέση με το παγκόσμιο εμπόριο αγαθών που αυξανόταν με ρυθμό 9%. Όλα αυτά τα στοιχεία θα πρέπει να χρησιμοποιούνται με στόχο να κατανοηθούν της νέας διεθνούς οικονομίας και ακόμη να κατανοηθεί σε ποιο βαθμό η διεθνής οικονομία είναι παγκοσμιοποιημένη. Το 1992 το απόθεμα των ξένων άμεσων επενδύσεων είχαν φθάσει 2 τρις. δολάρια. Οι πολυεθνικές εταιρείες οι οποίες ήλεγχαν αυτό το απόθεμα ήταν υπεύθυνες για πωλήσεις, εγχώριες και διεθνείς, 5,5 τρις. δολαρίων. Φορείς, επομένως, των άμεσων ξένων επενδύσεων είναι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις. Όμως, μόνο το 5% των αποθεμάτων των άμεσων ξένων επενδύσεων προερχόταν από τις πολυεθνικές εταιρείες μιας αναπτυσσόμενης χώρας (Hirst-Thompson). Όσον αφορά τις παγκόσμιες εξαγωγές και εισαγωγές, το 1980, η αγορά των εμπορευμάτων που προερχόταν από τις 102 περισσότερο φτωχές χώρες του κόσμου αντιπροσώπευε το 7% των παγκόσμιων εξαγωγών και το 9% των παγκόσμιων εισαγωγών. Το 1990, τα αντίστοιχα ποσοστά έπεσαν στο 1,4% για τις εξαγωγές και στο 4,9% για τις εισαγωγές. Από την άλλη, τα ποσοστά για τις τρεις πιο ανεπτυγμένες περιφέρειες του κόσμου, δηλαδή ΗΠΑ-Καναδάς, Ευρωπαϊκή Ένωση, Ιαπωνία, αυξήθηκαν, για τις μεν παγκόσμιες εξαγωγές από 54,8% σε 64% και για τις παγκόσμιες εισαγωγές από 59,5% σε

63,8%. Οι πολυεθνικές εταιρείες πραγματοποιούσαν το 80% του εμπορίου των ΗΠΑ, στοιχείο που επικρατεί στις ανεπτυγμένες χώρες. Περίπου το 1/3 από το σύνολο των εμπορικών συναλλαγών ήταν ανάμεσα στις πολυεθνικές εταιρείες. Συμβάλλουν στην ανάπτυξη των εθνικών οικονομιών των χωρών προέλευσης και ως αντίτιμο απολαμβάνουν από τις χώρες τους τη ρύθμιση νόμων και θεσμών που είναι ευνοϊκοί για τις δραστηριότητες τους. Οι άμεσες ξένες επενδύσεις και οι εμπορικές συναλλαγές των πολυεθνικών εταιρειών ήταν στενά συνδεδεμένες, αλλά τα πρότυπα τους ήταν διαφορετικά. Ένα άλλο στοιχείο των άμεσων ξένων επενδύσεων είναι η μεγάλη τους συγκέντρωση. Οι 100 μεγαλύτερες πολυεθνικές εταιρείες κατείχαν το 1/3 του συνολικού αποθέματος των άμεσων ξένων επενδύσεων και το 14% της συνολικής ροής το 1990 (Hirst-Thompson). Σημαντικό θεωρείται το γεγονός ότι το 60% του αποθέματος των πολυεθνικών εταιρειών συνδεόταν με τη βιομηχανική παραγωγή, το 37% με τις υπηρεσίες και μόνο το 3% με τον πρωτογενή τομέα. Χαρακτηριστικό στοιχείο είναι η αύξηση των άμεσων ξένων επενδύσεων στον τομέα των υπηρεσιών.

Η μακροχρόνια άνθηση της διεθνούς οικονομίας μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο βασιζόταν στο μεγαλύτερο μέρος της από τη μαζική αύξηση του διεθνούς εμπορίου και στην καθοδήγηση της από τις εξαγωγές (Hirst-Thompson). Από τις αρχές της δεκαετίας του '80 και μετά, διαμορφώθηκε μία κατάσταση στην οποία οι άμεσες ξένες επενδύσεις αυξήθηκαν ξαφνικά σε σχέση με τις εξαγωγές. Δεν πρέπει όμως να δεχθούμε, σύμφωνα πάντα με τους ίδιους συγγραφείς, ότι η αύξηση των εξαγωγών είχε σταματήσει σε σχέση με την αύξηση της παραγωγής, αλλά μόνον ότι η αύξηση των εξαγωγών είχε επισκιαστεί από την επέκταση των άμεσων ξένων επενδύσεων. Ένα στοιχείο που αποδεικνύει το συγκεκριμένο ισχυρισμό, είναι ότι την περίοδο 1983-90 οι ροές των άμεσων ξένων επενδύσεων επεκτάθηκαν με μέσο ετήσιο ρυθμό 34% συγκριτικά με τον ετήσιο ρυθμό 9% του παγκόσμιου εμπορίου (ΟΟΣΑ 1992).

Πάντως από τις αρχές της δεκαετίας του '90 υπήρξε μία επιβράδυνση των άμεσων ξένων επενδύσεων και μία μικρή πτώση τα έτη 1992 και 1993. Η πτώση αυτή οφειλόταν στους πιο αργούς ρυθμούς ανάπτυξης των εγχώριων οικονομιών. Οι Hirst-Thompson πιστεύουν ότι δεν θα υπάρξει επιστροφή στη θέση που είχαν οι άμεσες ξένες επενδύσεις πριν από τη δεκαετία του '80 και η

αύξηση των ροών της περιόδου 1984-89, δεν θα μπορέσει να επαναληφθεί ώσπου να υπάρξει μία άλλη τυχαία ανάκαμψη του ρυθμού οικονομικής ανάπτυξης των ανεπτυγμένων χωρών. Σύμφωνα με το υπόδειγμα πρόβλεψης των άμεσων ξένων επενδύσεων των Ηνωμένων Εθνών, θα έπρεπε να υπάρξει μία μέτρια αύξηση των ροών των άμεσων ξένων επενδύσεων στις ανεπτυγμένες χώρες στην περίοδο 1989-95, ενώ μία πιο ραγδαία αύξηση θα έπρεπε να είχαν η Λατινική Αμερική, η Αφρική και η Ασία, ώστε να μη μειωθεί σημαντικά το μερίδιο που αντιστοιχούσε στις συγκεκριμένες περιοχές.

Ο βασικός μοχλός για την άνθηση του εμπορίου μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν η GATT. Η απελευθέρωση του εμπορίου που προώθησε η GATT συνέβαλλε σε ένα πολύ μεγάλο ποσοστό στη συγκεκριμένη ανάπτυξη. Στη σημερινή εποχή ο συγκεκριμένος μηχανισμός αδυνατεί να παίξει το συγκεκριμένο ρόλο εξαιτίας της σημασίας των οικονομικών διαρθρώσεων και της σημασίας που έχουν οι άμεσες ξένες επενδύσεις σε παγκόσμια βάση. Σ' αυτό το πλαίσιο πραγματοποιήθηκε ο γύρος της Ουρουγουάης. Η τακτική που ακολούθησαν οι ενδοκυβερνητικοί οργανισμοί που είναι δεσμευμένοι για να διατηρηθεί ένα πολυμερές και ελεύθερο εμπορικό περιβάλλον, και ιδιαίτερα ο ΟΟΣΑ, ήταν να ενσωματωθούν τα θέματα διαχείρισης των άμεσων ξένων επενδύσεων στο πλαίσιο της διαπραγματεύσεως της GATT (Hirst-Thompson). Οι προηγούμενοι γύροι διαπραγματεύσεων της GATT που πραγματοποιήθηκαν, πέτυχαν γιατί είχαν επικεντρωθεί σε μία μόνο πλευρά του εμπορίου, που σήμαινε τη μείωση των διάφορων εμπορικών φραγμών στη διεθνή ανταλλαγή πρώτων υλών και βιομηχανικών προϊόντων. Όμως ο γύρος της Ουρουγουάης ήταν διαφορετικός και είχε σαν αντικείμενο του ορισμένα ζητήματα, τα οποία δεν ήταν απόλυτα συνδεδεμένα μεταξύ τους. (Hirst-Thompson). **Το πρώτο** από αυτά τα ζητήματα είναι το εμπόριο γεωργικών προϊόντων και οι επιχορηγήσεις. Σύμφωνα με του συγγραφείς, δεν αποτελεί ένα απλό ζήτημα, εξαιτίας αυτών των δύσκολων πολιτισμικών συμπερασμάτων και των ενδιαφερόντων που περιλαμβάνει η γεωργική προστασία. **Το δεύτερο ζήτημα** είναι το εμπόριο υπηρεσιών. Σ' αυτή την περίπτωση, το εμπόριο υποκαθιστά τις άμεσες ξένες επενδύσεις, εξαιτίας του γεγονότος ότι δεν μπορεί να υπάρξει διεθνές εμπόριο πολλών υπηρεσιών. Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις βρίσκονται σε μια συγκεκριμένη τοποθεσία και δια μέσου αυτής προσπαθούν να επενδύσουν στο εξωτερικό για να παρέχουν τις

συγκεκριμένες υπηρεσίες. Στο γύρο της Ουρουγουάης έγινε μία προσπάθεια μιας συνοπτικής εξέτασης του εμπορίου και της επένδυσης του εμπορίου σε υπηρεσίες, με στόχο να πραγματοποιηθεί η απελευθέρωση τους. **Τα τρίτο ζήτημα** συνδέεται με τα κατάλληλα επενδυτικά μέτρα που συσχετίζονται με το εμπόριο. Αυτά είναι θέματα όπως τα επενδυτικά κίνητρα, (οι επιχορηγήσεις, τα δασμολογικά κίνητρα, επιδοτήσεις), και οι απαιτήσεις για τις επιδόσεις, (συμφωνίες τοπικού περιεχομένου, απαιτήσεις εγχώριων πωλήσεων, περιορισμοί συναλλάγματος, απαιτήσεις τεχνολογικής μεταφοράς, κ.λπ.). Το τέταρτο ζήτημα είναι τα μέτρα που επηρεάζουν τη γενική εταιρική δραστηριότητα θέματα πολιτικής ανταγωνισμού, κ.λ.π.).

Ο βασικός λόγος που η GATT έθεσε τα συγκεκριμένα υπό διαπραγμάτευση ήταν γιατί θεωρούνταν ότι διαστρέβλωναν το εμπόριο. Προσπάθεια ήταν μία πολιτική τέλεια ανταγωνιστικών αγορών για δημιουργία κερδών από το εμπόριο. Στο ίδιο σκεπτικό άλλωστε κινείται και η Ευρωπαϊκή Ένωση προκειμένου να δημιουργήσει το πλαίσιο μιας ενιαίας αγοράς, γεγονός που αποδεικνύει και η έκθεση Checcini στην οποία βασίστηκε το κίνητρο της απελευθέρωσης για την ανάπτυξη.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΑΜΕΣΩΝ ΞΕΝΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ ΣΤΗ **ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ**

Οι άμεσες ξένες επενδύσεις εκφράζουν μία μακροχρόνια σχέση και παράλληλα ένα διαρκές ενδιαφέρον για τον έλεγχο μιας εγχώριας οικονομίας με μια εγχώρια επιχείρηση μιας άλλης οικονομίας που είναι διαφορετική από εκείνη που χρησιμοποιεί σαν έδρα ο αυτόνομος εξωτερικός επενδυτής είτε αυτός είναι εγχώρια, είτε θυγατρική επιχείρηση (Μελάς, «Παγκοσμιοποίηση»). Στο πλαίσιο των άμεσων ξένων επενδύσεων ο επενδυτής ασκεί σημαντική επιρροή στη διοίκηση της εγχώριας επιχείρησης της άλλης οικονομίας. Φορείς των άμεσων ξένων επενδύσεων μπορεί να είναι είτε επιχειρήσεις είτε ιδιώτες. Η εισροή και η εκροή κεφαλαίων που χαρακτηρίζονται σαν άμεσες ξένες επενδύσεις περιλαμβάνουν κεφάλαια τα οποία παρέχονται από ένα εξωτερικό επενδυτή σε μια άμεση ξένη επενδυτική επιχείρηση, είτε αποκτήθηκαν από μία ξένη επενδυτική επιχείρηση δια μέσου ενός εξωτερικού επενδυτή (Μελάς).

Υπάρχουν πέντε μορφές μέσα από τις οποίες εμφανίζονται οι άμεσες ξένες επενδύσεις (Μελάς). Συγκεκριμένα:

1. Μετοχικό κεφάλαιο. Είναι το μερίδιο του μετοχικού κεφαλαίου που ανήκει στον αυτόνομο εξωτερικό επενδυτή και είναι επενδεδυμένο σε επιχειρήσεις που έχουν την έδρα τους σε μια άλλη χώρα πέρα από τη χώρα προέλευσης του επενδυτή.

2. Επανεπενδυμένα κέρδη. Αποτελούν το μερίδιο του άμεσου ξένου επενδυτή από τα κέρδη τα οποία δεν κατανεμήθηκαν ως μερίσματα στις θυγατρικές επιχειρήσεις, ή κέρδη που δεν αποδόθηκαν στον άμεσο ξένο επενδυτή. Το ποσό που παρακρατείται από τα κέρδη επενδύεται και πάλι σαν συμμετοχή στην αύξηση των ίδιων κεφαλαίων της θυγατρικής επιχείρησης.

3. Ενδοεπιχειρησιακά δάνεια και ενδοεπιχειρησιακές πιστώσεις. Είναι τα βραχυπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα δάνεια ανάμεσα στις συγγενικές και τις θυγατρικές επιχειρήσεις ή τις πιστωτικές διευκολύνσεις που προσφέρουν οι επιχειρήσεις μεταξύ τους.

4. Απόθεμα άμεσων ξένων επενδύσεων. Σαν απόθεμα άμεσων ξένων επενδύσεων θεωρείται η αξία του μεριδίου των ίδιων κεφαλαίων των επιχειρήσεων που ελέγχονται διεθνώς και ανήκουν στη μητρική επιχείρηση, (ίδια κεφάλαια αποτελούν το άθροισμα του μετοχικού και του αποθεματικού κεφαλαίου). Επίσης η αξία του καθαρού δανεισμού της μητρικής επιχείρησης προς τις επιχειρήσεις που ελέγχονται διεθνώς.

5. Μη μετοχική μορφή αυτόνομων ξένων επενδύσεων. Οι άμεσοι εξωτερικοί επενδυτές μπορούν να παίξουν σημαντικό ρόλο στη διοίκηση μιας άλλης επιχείρησης, χωρίς απαραίτητα να έχουν μερίδιο στις μετοχές της. Αποτελεί τη μη μετοχική μορφή ξένης επένδυσης και περιλαμβάνει συνήθως υπεργολαβίες, συμβόλαια διοίκησης, άδειες παραγωγής, κ.τ.λ.

Στη σύγχρονη φάση της διεθνούς οικονομίας και της διεθνοποίησης του κεφαλαίου, οι άμεσες ξένες επενδύσεις αποτελούν ένα από τα πλέον βασικά χαρακτηριστικά της. Το κεφάλαιο εμφανίζεται με νέες μορφές και επιφέρει σημαντικές αλλαγές στη διεθνή οικονομία και παράλληλα δημιουργεί συνθήκες προσαρμογής στην κατάσταση που διαμορφώνεται από την πλευρά των επιχειρήσεων και των εθνικών κρατών. Οι αλλαγές που έχουν επέλθει αφορούν καταρχήν την παραγωγική δομή της πραγματικής οικονομίας, η οποία αποτελεί την πραγματική βάση της οικονομίας. Επομένως, και στην

περίπτωση των κεφαλαίων αυτό που παίζει σημαντικό ρόλο είναι οι κινήσεις τους οι οποίες συσχετίζονται και επιδρούν στην παραγωγική δομή των οικονομιών.

Απαραίτητη είναι η εξέταση, με βάση τη σημασία των άμεσων ξένων επενδύσεων, στη διαμόρφωση της παγκόσμιας δομής της οικονομίας. Οι δύο βασικές περίοδοι θεωρούνται οι εξής: την πρώτη περίοδο 1950-80 και τη δεύτερη περίοδο 1980 μέχρι σήμερα (Μελάς, «Παγκοσμιοποίηση»).

A. Πρώτη περίοδος.

Η ανάπτυξη του καπιταλιστικού συστήματος μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και μέχρι το 1975 πραγματοποιήθηκε κυρίως μέσα από **δύο βασικές διαδικασίες**. **Η πρώτη αφορά** την ανάπτυξη και την ολοκλήρωση των εσωτερικών αγορών των εθνικών κρατών, κυρίως μέσα από σημαντικές επενδύσεις στο πλαίσιο των κεϋνσιανών-φορντιστικών μορφών ρύθμισης που κυριαρχούσαν τις προηγούμενες δεκαετίες. **Η δεύτερη αφορά** τη σημαντική ανάπτυξη του παγκόσμιου εμπορίου και συναλλαγών που διαμορφώθηκαν μέσα από αυτό, την περίοδο 1951-73, στο πλαίσιο της παγκόσμιας ενοποίησης των αγορών όπως αυτές διαμορφώθηκαν μέσα από τη δραστηριότητα του κεϋνσιανού-φορντιστικού κράτους.

Πάντως είναι σημαντικός ο ρόλος του καταμερισμού της εργασίας, ο οποίος δεν παραμένει σταθερό το περιεχόμενο του από την εποχή που τον είχε οριοθετήσει ο Α. Σμίθ. Η σημασία του καταμερισμού της εργασίας για τη λειτουργία του διεθνούς εμπορίου είναι σημαντική τους τελευταίους δύο αιώνες. Στα τελευταία χρόνια η ανταλλαγή στο πλαίσιο της σύγχρονης βιομηχανίας, όπως αυτή διαμορφώθηκε σε όλη την περίοδο μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, απέκτησε μεγάλη σπουδαιότητα και αυτό είχε σαν αποτέλεσμα ο παγκόσμιος καταμερισμός της εργασίας να αποκτήσει νέο περιεχόμενο και πολλά νέα στοιχεία και μορφές. Τις δύο τελευταίες δεκαετίες την πρωτοκαθεδρία των συγκεκριμένων αλλαγών την έχουν οι ΗΠΑ, η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ιαπωνία. Το βασικό χαρακτηριστικό της παγκόσμιας οικονομίας είναι η ενοποίηση που έγινε ακόμη πιο έντονη με τη μεγάλη αύξηση της εξαγωγής κεφαλαίων, κυρίως μέσα από τις άμεσες επενδύσεις.

B. Δεύτερη περίοδος.

Αυτή η περίοδος ξεκινά από το τέλος της δεκαετίας του '70 και διαρκεί μέχρι σήμερα. Το χαρακτηριστικό στοιχείο είναι ότι ενώ μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '70 ο ρυθμός αύξησης των άμεσων ξένων επενδύσεων υστερούσε από την αντίστοιχη του ρυθμού αύξησης του παγκόσμιου εμπορίου. Από τις αρχές της δεκαετίας του '80 αξία των άμεσων επενδύσεων είχε ξεπεράσει για πρώτη φορά και διαρκώς μεγαλώνει η διαφορά από το ρυθμό αύξησης της αξίας των παγκόσμιων εξαγωγών. Την περίοδο από τις αρχές της δεκαετίας του '80 μέχρι και το 1990, οι άμεσες ξένες επενδύσεις αυξήθηκαν με ένα ετήσιο ρυθμό που έφθανε στο 34% και αντίστοιχα, το παγκόσμιο εμπόριο αυξανόταν με ένα μέσο ρυθμό 9% ετησίως. (Μελάς). Οι συγκεκριμένες μεταβολές της διεθνούς οικονομίας αποτελούν και τις σύγχρονες τάσεις της διεθνοποίησης του κεφαλαίου. Εκείνο που κινεί πλέον όπως φαίνεται την παγκόσμια οικονομία είναι οι άμεσες ξένες επενδύσεις.

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗΣ ΚΑΤΑΝΟΜΗΣ ΤΩΝ ΑΜΕΣΩΝ ΞΕΝΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ

Χρησιμοποιώντας τα στοιχεία του ΟΗΕ από το σύνολο των χωρών που περιλαμβάνονται στους στατιστικούς πίνακες του οργανισμού, οι 24 χώρες κατατάσσονται στις ανεπτυγμένες χώρες, ενώ οι υπόλοιπες 163 χώρες κατατάσσονται στις υπανάπτυκτες ή αναπτυσσόμενες χώρες. Με τα τελευταία στατιστικά στοιχεία στις ανεπτυγμένες χώρες κατατάσσονται και οι χώρες, όπως οι βιομηχανικές της ΝΑ Ασίας, δηλαδή η Κορέα, Χόνγκ Κόνγκ, Ταϊβάν, Μαλαισία, Σιγκαπούρη, Ινδονησία, αλλά υπό προϋποθέσεις και η Κίνα. Τη μεγαλύτερη ποσοστιαία αύξηση των άμεσων ξένων επενδύσεων που αντιστοιχεί στις αναπτυσσόμενες χώρες, τις απορρόφησαν οι χώρες της ΝΑ Ασίας. Το ποσοστό που αντιστοιχεί στις αναπτυσσόμενες χώρες αυξήθηκε 6,2% την περίοδο 1980-96, ενώ στις χώρες της ΝΑ Ασίας αυξήθηκε κατά 7,95%. Το σύνολο των άμεσων ξένων επενδύσεων που αναλογεί στις ανεπτυγμένες χώρες μαζί με το σύνολο των επενδύσεων που αναλογεί στις χώρες της ΝΑ Ασίας αποτελούν ένα ποσοστό που φθάνει στο 84,55% του παγκόσμιου συνόλου των άμεσων ξένων επενδύσεων το 1980, ενώ το 1996

είχαν φθάσει στο 84,67% του συνόλου (Πηγή: U.N., World Investment Report, 1997).

Από το σύνολο των ανωτέρω επενδύσεων η Δυτική Ευρώπη δέχθηκε το 40,28% του συνόλου των παγκόσμιων άμεσων ξένων επενδύσεων το 1996, έναντι το 41,78% το 1980 και το 32,87% το 1985.

Η Βόρεια Αμερική δέχθηκε το 23,9% του συνόλου των ξένων άμεσων επενδύσεων το 1996, ενώ το 1980 δέχθηκε το 28,63% των άμεσων ξένων επενδύσεων και το 1985 το 33,65%.

Η Λατινική Αμερική και η Καραϊβική δέχθηκαν το 9,77% των άμεσων ξένων επενδύσεων το 1996, ενώ το 1980 το 9,97% και το 1985 10,31%.

Η Ασία δέχθηκε το 16,66% των άμεσων ξένων επενδύσεων το 1996 από τις οποίες το 14,64% αφορούσαν τις οκτώ χώρες της Νοτίου και ΝΑ Ασίας, ενώ το 1980 δέχθηκε το 9,5% από τις οποίες το 6,74% αντιστοιχούσαν στις νέες βιομηχανικές χώρες και το 1985 το 14,42% από τις οποίες αντιστοιχούσαν στο 8,64% των νέων βιομηχανικών χωρών.

Η Αφρική δέχθηκε το 1,84% το 1996, ενώ το 1980 δέχθηκε το 2,39% και το 1985 το 2,86%.

Αν υπολογίσουμε και τα εξερχόμενα αποθέματα των άμεσων ξένων επενδύσεων με βάση τα στοιχεία της ίδιας πηγής, δηλαδή τη “World Investment Report”, έχουμε τα συνολικά στοιχεία που είναι τα εξής:

Η Δυτική Ευρώπη δέχθηκε το 1996 το 49,89% του συνόλου των άμεσων ξένων επενδύσεων σε παγκόσμια βάση, ενώ το 1985 δέχθηκε το 45,25% και το 1980 το 45,59%.

Η Βόρειος Αμερική δέχθηκε το 28,48% του συνόλου το 1996, ενώ το 1985 το 42,29% και το 1980 το 46,78% το 1980.

Η Λατινική Αμερική και η Καραϊβική το 0,9% το 1996, ενώ το 1985 1,04% και το 1980 το 0,56%.

Στην Ασία το σύνολο των άμεσων ξένων επενδύσεων ήταν το 1996 7,47%, από τις οποίες το 7,13% αφορούσε τις χώρες της Νοτίου και της ΝΑ Ασίας, ενώ το 1985 ήταν 1,8% από τις οποίες το 1,53% αφορούσε τις νέες βιομηχανικές χώρες και το 1,8% ήταν το 1980 από τις οποίες το 1,27% αφορούσε τις νέες βιομηχανικές χώρες.

Στην Αφρική το ποσοστό ήταν 0,49% το 1996, ενώ το 1985 ήταν 0,92% και το 1980 0,1%

Παρατηρούμε ότι οι ανεπτυγμένες βιομηχανικές χώρες κατέχουν τη μεγάλη πλειοψηφία των άμεσων ξένων επενδύσεων, εικόνα που προσδιορίζει την πορεία της διεθνούς οικονομίας και το περιεχόμενο της παγκοσμιοποίησης.

Η ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΑΜΕΣΩΝ ΞΕΝΩΝ **ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ**

Με βάση τα στοιχεία που παραθέσαμε στην προηγούμενη ενότητα μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι στην ουσία έχουν σχηματιστεί τρεις πόλοι, δηλαδή οι ΗΠΑ, η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ιαπωνία μαζί με τη ΝΑ Ασία, οι οποίοι απορροφούν το μεγαλύτερο μέρος των άμεσων ξένων επενδύσεων. Ένα άλλα χαρακτηριστικό στοιχείο που συνδέεται με τους τρεις πόλους είναι οι κινήσεις που διαμορφώνονται ανάμεσα τους. Παρατηρούμε ότι οι τρεις πόλοι διακινούν στο σύνολο τον μεγαλύτερο όγκο των άμεσων ξένων επενδύσεων (είτε ως εισροές είτε ως εκροές) που φθάνουν στο 85-90% το 1996 και ένα βασικό, ακόμη, στοιχείο είναι το γεγονός ότι το σύνολο των άμεσων ξένων επενδύσεων διακινήθηκε ανάμεσα στους τρεις πόλους. Οι υπολογισμοί του ΟΗΕ για την περίοδο 1990 έδειξαν ότι ο πόλος της Βορείου Αμερικής παρουσίασε εκροές 225,5 δις. δολάρια προς τον πόλο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ οι αντίστοιχες εισροές από το αντίστοιχο πόλο ανήλθαν στο ποσό των 280 δις. δολαρίων. Επίσης οι εκροές του βορειοαμερικάνικου πόλου προς την Ιαπωνία ανήλθαν σε 21,7 δις. δολάρια, ενώ οι εισροές σε 85,4 δις. δολάρια. Από την άλλη οι εκροές από την Ευρωπαϊκή Ένωση προς την Ιαπωνία ανήλθαν σε 7 δις. δολάρια και οι εισροές σε 19,3 δις. δολάρια.

Παρατηρούμε, ότι παρόλο που οι εισροές-εκροές των άμεσων ξένων επενδύσεων γίνονται ανάμεσα στους τρεις πόλους, η Ιαπωνία έχει μικρότερη συμμετοχή στην ανωτέρω κίνηση των συναλλαγών. Η Ιαπωνία παραμένει κυρίως εξαγωγέας την περίοδο 1990 σε σχέση με τις άλλες δύο περιοχές. Αυτό όμως δεν αλλοιώνει τα χαρακτηριστικά και την κατεύθυνση της κίνησης των άμεσων ξένων επενδύσεων και την κυριαρχία των τριών βασικών πόλων σε παγκόσμια κλίμακα.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της πορείας του σχηματισμού των τριών πόλων, ήταν ότι τελικά η παγκόσμια κοινότητα χωρίστηκε σε περιφέρειες και η κάθε

περιφέρεια είχε τη δική της ζώνη επιρροής. Αυτό περαιτέρω σημαίνει ότι κάθε πόλος επενδύει σε συγκεκριμένες χώρες που ανήκουν σε συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές στις οποίες το κέντρο είναι ο ίδιος ο πόλος. Αυτό ακόμη παραπέρα δημιουργεί την εικόνα του μοιράσματος των σφαιρών επιρροής και ο ρόλος του ιμπεριαλισμού κάνει την εμφάνιση του (θα ασχοληθούμε αργότερα). Οι πλείστοι των συγγραφέων, που ασχολούνται με την παγκοσμιοποίηση, λαμβάνοντας υπόψη την περιφερειοποίηση της παγκόσμιας οικονομίας, την οποία δεν αναιρούν, πιστεύουν ότι δεν υπάρχει παγκοσμιοποίηση και ότι η οικονομία παραμένει ακόμη διεθνής. Δεν λαμβάνουν, επομένως, υπόψη ότι η περιφερειοποίηση αποτελεί επιλογή των κυρίαρχων διεθνών δυνάμεων για την καλύτερη λειτουργία της διακίνησης των κεφαλαίων.

ΑΜΕΣΕΣ ΞΕΝΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΙΚΕΣ **ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ**

Είδαμε ήδη τη συγκέντρωση των άμεσων ξένων επενδύσεων σε τρεις συγκεκριμένους πόλους. Θα χρησιμοποιήσουμε τα στοιχεία από τον πίνακα που ακολουθεί, προκειμένου να γίνει κατανοητό το πρόβλημα που υπάρχει για το επίπεδο και το είδος της συγκέντρωσης των άμεσων ξένων επενδύσεων.

Πίνακας 4 Επενδυτικές ροές και πληθυσμοί, 1981-1991

	Πληθυσμός 1990 (εκατ.)	Επενδυτικές ροές, 1980-91	
		%	%
Συνολικός κόσμος	5.292.195	100	
A			
ΗΠΑ και Καναδάς	275.865		
Ε.Ε. και ΕΖΕΣ	357.767	14	75
Ιαπωνία	123.460		

B

Οι δέκα σημαντικότερες αναπτυσσόμενες χώρες βάσει των ροών τους(1)	1.519.380	29	16,5 (66% των συνολικών ροών προς τις αναπτυσσόμενες χώρες)
--	-----------	----	---

Γ

Οι εννέα σημαντικότερες αναπτυσσόμενες χώρες συν εννέα κύριες περιοχές της Κίνας(2)	758.820	14	
A+B		43	91,5 (περίπου)
A+Γ		28	

(1) Σιγκαπούρη, Μεξικό, Κίνα, Βραζιλία, Μαλαισία, Χόνγκ Κόνγκ, Αργεντινή, Ταϊλάνδη, Αίγυπτος, Ταϊβάν

(2) Πεκίνο, Τιεντσίν, Χαμπέι, Κιάνγκσου, Τσέκιανγκ, Φούκιεν, Σαντόνγκ, Γκουατόνγκ

Πηγές: Προοπτικές του Παγκόσμιου Πληθυσμού, 1990, Ηνωμένα Έθνη 1991, διάφοροι πίνακες, Επετηρίδα Στατιστικών Στοιχείων της Κίνας, 1991, πίνακας Τ3.3., Επετηρίδα Στατιστικών Στοιχείων της Δημοκρατίας της Κίνας, 1991, σελ. 5, πίνακας 1, ΥΕΕ και Ολοκληρωμένη Διεθνής Παραγωγή, Ηνωμένα Έθνη, 1993, σελ. 255, πίνακας 4 προσαρτήματος (από το βιβλίο των Hirst-Thompson, "Globalization in Question")

Παρατηρούμε ότι ο πίνακας είναι χωρισμένος σε τρία επίπεδα, δηλαδή Α,Β,Γ, τα οποία παρουσιάζουν τον πληθυσμό και την κατανομή των παγκόσμιων άμεσων ξένων επενδύσεων που αντιστοιχούν σε διαφορετικές ομάδες χωρών αλλά και περιοχών.

Στο πρώτο επίπεδο, δηλαδή Α, εξετάζονται οι χώρες των τριών βασικών πόλων, που ήδη έχουμε αναφερθεί, οι οποίες το 1990 αντιστοιχούσαν στο 14% του παγκόσμιου πληθυσμού και οι οποίες δέχθηκαν το 75% των ροών

των άμεσων ξένων επενδύσεων σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '80. Στο δεύτερο επίπεδο βρίσκονται οι πληθυσμοί των δέκα περισσότερο σημαντικών αναπτυσσόμενων χωρών. Οι συγκεκριμένες χώρες, στην περίοδο που εξετάζουμε, δέχθηκαν το 66% όλων άμεσων ξένων επενδύσεων που πραγματοποιήθηκαν έξω από τις χώρες των τριών βασικών πόλων, ενώ έχουν το 29% του παγκόσμιου πληθυσμού. Αν προσθέσουμε τα δύο πρώτα επίπεδα, τότε παρατηρούμε ότι έχουμε ένα σύνολο που αντιστοιχεί στο 43% του παγκόσμιου πληθυσμού., το οποίο λαμβάνει το 91,5% των άμεσων ξένων επενδύσεων. Ένα άλλο χαρακτηριστικό είναι στην ομάδα των χωρών που βρίσκονται στο δεύτερο επίπεδο κυριαρχείται από την Κίνα, η οποία είχε πληθυσμό περίπου 1,2 δις. το 1990. Θεωρείται ότι είναι αδύνατο να ωφεληθήκε ολόκληρος ο πληθυσμός της Κίνας από τις εσωτερικές άμεσες ξένες επενδύσεις (Hirst-Thompson). Οι άμεσες ξένες επενδύσεις παρουσιάζουν υψηλή συγκέντρωση στα παραλιακά προάστια και ιδιαίτερα στις νότιες περιοχές. Αυτό τελικά σημαίνει, ότι στο τρίτο επίπεδο έχουμε τους πληθυσμούς που βρίσκονται στα οκτώ παραλιακά προάστια της Κίνας, μαζί με το προάστιο του Πεκίνου, γεγονός που οδηγεί σε ένα πρόχειρο υπολογισμό της πορείας των άμεσων ξένων επενδύσεων στην Κίνα. Με βάση τα ανωτέρω, στο σύνολο τους το πρώτο και το τρίτο επίπεδο έχουν συνολικά έχουν μόνο το 28% του παγκόσμιου πληθυσμού και το 91,5% των συνολικών άμεσων ξένων επενδύσεων.

Με ένα άλλο υπολογισμό υπάρχει ένα ποσοστό που κυμαίνεται μεταξύ του 57%-72% του παγκόσμιου πληθυσμού το οποίο εμπεριέχει το 85% των άμεσων ξένων επενδύσεων (Hirst-Thompson). Αυτό σημαίνει ότι σχεδόν τα 2/3 του πλανήτη έχουν δεν υφίστανται στην ουσία, στον τομέα της ωφέλειας που πραγματοποιείται από τη συγκεκριμένη μορφή επένδυσης. Παρατηρούμε επομένως ότι διατηρείται η ανισότητα ανάμεσα στους διάφορους πληθυσμούς, κάτι ανάλογο που συνέβαινε και με το διεθνές εμπόριο χωρίς να έχει αλλάξει κάτι, παρά τα όσα ευαγγελίζονταν οι οπαδοί της παγκοσμιοποίησης. Με βάση τα στοιχεία των ίδιων συγγραφέων, το ισοδύναμο του αθροίσματος A+B του προηγούμενου πίνακα 4, κυμαινόταν μεταξύ του 87% και του 79% του διεθνούς εμπορίου του 1992, γεγονός που αποδεικνύει μία μεγάλη ανισότητα ανάμεσα στους πληθυσμούς.

Πίνακας 5 Παγκόσμια κατανομή ΑΕΠ, 1970-89 (ποσοστιαίο μερίδιο)

	Στοιχεία συναλλαγματικών ισοτιμιών στην αγορά(α)		Στοιχεία ισοτιμίας αγοραστικών δυνάμεων(β)	
	Μέσος όρος	Μέσος όρος	Μέσος όρος	Μέσος όρος
	1970-79	1980-89	1970-79	1980-89
A				
ΗΠΑ και Καναδάς	29,03	29,50	31,22	29,81
ΕΚ και ΕΖΕΣ	29,54	28,13	29,25	26,91
Ιαπωνία	8,78	11,97	10,11	9,66
Σύνολο	67,35	69,60	70,58	66,38
B				
Οι δέκα σημαντικότερες αναπτυσσόμενες χώρες βάσει των ροών τους των άμεσων ξένων επενδύσεων της δεκαετίας του '80 (προσοχή τον πίνακα 4)				
	7,34(γ)	7,29(γ)	8,68(δ)	9,2(δ)
A+B	74,69	76,89	79,26	75,58

α Βάσει δεδομένων για 178 χώρες

β Βάσει δεδομένων για 117 χώρες

γ Εκτός της Ταϊβάν

δ Εκτός των Κίνα, Χονγκ Κονγκ και Ταϊβάν

Πηγή: Απόσπασμα από τάσεις της Διεθνούς Κατανομής του Ακαθάριστου Παγκόσμιου Προϊόντος, Ηνωμένα Έθνη, 1993, διάφοροι πίνακες (ο πίνακας χρησιμοποιείται από το βιβλίο των Hirst-Thompson "Globalization in Question")

Από τον παραπάνω πίνακα μπορούμε να κατανοήσουμε την επιβολή της ανισότητας στην παγκόσμια κατανομή εισοδήματος για την κυρίαρχη ομάδα των χωρών που επενδύει σε άμεσες ξένες επενδύσεις. Η συγκεκριμένη κατανομή τροποποιήθηκε ύστερα από τη δεκαετία του '70 και πιο συγκεκριμένα στη δεκαετία του '80. Επομένως εάν δούμε την παγκόσμια κατανομή εισοδήματος στο πλαίσιο των μετρήσεων που ήδη αναλύσαμε, παρατηρούμε η ανισότητα έχει αυξηθεί μετά τη δεκαετία του '70 (Hirst-Thompson). Τα κράτη και οι περιοχές που περιμένουν να ευημερήσουν περισσότερο από τα οφέλη της παγκοσμιοποίησης, δεν έχουν να αποκομίσουν σημαντικά πράγματα από τη στιγμή που οι επενδύσεις και το εμπόριο πρέπει να ακολουθούν αυστηρά τις υποδείξεις και τις ενδείξεις της αγοράς. Τα στοιχεία αποδεικνύουν ότι οι ανισότητες έχουν αυξηθεί σταθερά μετά το 1970. Σήμερα υπάρχουν έντονες τάσεις εναντίον αυτής της κατάστασης, για το λόγο ότι οι συνέπειες για τις συνθήκες διαβίωσης, για την ασφάλεια των φτωχών λαών είναι προφανείς. Γίνεται σαφές ότι αυξάνονται τα επιχειρήματα που εναντιώνονται κατά της συγκεκριμένης ανισότητας.

ΜΑΘΗΜΑ ΟΓΔΟΟ:

Η ΦΥΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Για την κατανόηση της παγκοσμιοποίησης είναι απαραίτητο να γνωρίζουμε το ρόλο των πολυεθνικών επιχειρήσεων και τις δραστηριότητες τους στο πλαίσιο της παγκόσμιας οικονομίας. Θα πρέπει να τις δούμε σε σχέση με τη λειτουργία και την εξέλιξη του καπιταλιστικού συστήματος μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και να εξηγήσουμε τα νέα ποιοτικά χαρακτηριστικά που εμφανίζονται στην οικονομία σε σχέση με το παρελθόν.

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο παρατηρείται μία μεγάλη επέκταση ενός τύπου επιχείρησης με δραστηριότητες σε εκτεταμένη γεωγραφική κλίμακα πάνω στη γη, οι οποίες συνέβαλλαν αποφασιστικά στη διαμόρφωση περιφερειακών και διεθνών κρατικών μηχανισμών, όπως για παράδειγμα η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ). Είναι σημαντικό ότι πάνω από το 50% των παγκόσμιων ανταλλαγών πραγματοποιείται έχοντας ως μοχλό κίνησης όλων αυτών των δραστηριοτήτων τις πολυεθνικές επιχειρήσεις (ΠΕΕ). Το χαρακτηριστικό στοιχείο των πολυεθνικών επιχειρήσεων είναι ότι ελέγχουν εγκαταστάσεις ακόμη και έξω από τη χώρα προέλευσης τους. Παρότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις υπάρχουν, ήδη, από το τέλος του 19^{ου} αιώνα, σημαίνουν μια σημασία και ιδιαίτερο ρόλο αποκτούν μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η οποία είναι μία περίοδος στην οποία παίζουν διαρκώς και περισσότερο ενεργό ρόλο, εξαιτίας των συστατικών στοιχείων της δομής της νέας παγκόσμιας οικονομίας, έτσι όπως αυτή έχει διαμορφωθεί.

Τι είναι τελικά πολυεθνική επιχείρηση; Προκειμένου να έχουμε ένα ορισμό των πολυεθνικών επιχειρήσεων, θα ορίζαμε ως πολυεθνικές επιχειρήσεις εκείνες που: Πραγματοποιεί ένα σημαντικό μέρος των επιχειρηματικών της δραστηριοτήτων, δηλαδή τις δυνατότητες για πώληση, εκμετάλλευση, διανομή, έρευνα, ανάπτυξη, παραγωγή, κ.λ.π., εκτός της χώρας καταγωγής

της. Επομένως μιλάμε για οικονομική δραστηριότητα που συντελείται τουλάχιστον σε δύο ή και περισσότερες χώρες. Ένα άλλο στοιχείο αφορά τις αποφάσεις της διοίκησης μίας πολυεθνικής εταιρείας, οι οποίες βασίζονται σε περιφερειακές ή παγκόσμιες επιλογές. Επομένως έχουμε να κάνουμε με πωλήσεις που αντιστοιχούν σε ένα ευρύ χώρο και αποτελεί τη βασική στρατηγική επιδίωξη κάθε πολυεθνικής επιχείρησης.

Μία πολυεθνική επιχείρηση μπορεί να έχει τη δυνατότητα να εισαχθεί σε ένα ή και περισσότερα χρηματιστήρια και οι μέτοχοι της να είναι ιδιώτες, ακόμη και θεσμικοί επενδυτές, δηλαδή τράπεζες, ασφαλιστικές εταιρείες, κ.λ.π. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι υπάρχουν και ιδιωτικές πολυεθνικές, οι οποίες δεν έχουν τις μετοχές τους σε χρηματιστήρια και συνήθως ελέγχονται από οικογένειες.

Εκείνο που χαρακτηρίζει τις επενδύσεις των πολυεθνικών επιχειρήσεων σε σχέση με τις αντίστοιχες του παρελθόντος, οι οποίες ήταν κυρίως επενδύσεις τύπου χαρτοφυλακίου, είναι ότι οι νέες επενδύσεις πήραν τη μορφή άμεσων ξένων επενδύσεων. Σημαντική θέση στην ανάλυση της σημασίας των πολυεθνικών επιχειρήσεων ήταν οι απόψεις του Hymer (1976). Η βασική αναζήτηση στη συγκεκριμένη ανάλυση, είναι η τάση που υπάρχει ώστε οι πολυεθνικές επιχειρήσεις να επεκταθούν έξω από τη χώρα προέλευσης τους και ακόμη η σημασία του τρόπου επέκτασης τους δια μέσου των άμεσων ξένων επενδύσεων (ΑΞΕ). Ο Hymer κατανόησε ότι οι αμερικάνικες επιχειρήσεις από τη στιγμή που θα ήταν υπερεθνικές επιχειρήσεις θα αποκτούσαν μία σειρά από πλεονεκτήματα, όπως η οργανωτική τους μορφή, η δυνατότητα πρόσβασης σε κεφάλαια, η τεχνογνωσία και τέλος η διαφοροποίηση του προϊόντος. Αυτά τα πλεονεκτήματα προσέδωσαν στις υπερεθνικές επιχειρήσεις ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα σε σχέση με τις τοπικές επιχειρήσεις, με τα οποία θα μπορούσαν να ισορροπήσει τα όποια μειονεκτήματα προέκυπταν από τις δραστηριότητες των συγκεκριμένων επιχειρήσεων στο εξωτερικό. Ακόμη η προοπτική εξαιτίας του μεγέθους, των δυνατοτήτων τους και της ικανότητάς τους να μελετήσουν και να κατανοήσουν το περιβάλλον στο οποίο λειτουργούν, έδωσε σ' αυτές τις επιχειρήσεις τη δυνατότητα να επεκταθούν στο εξωτερικό. Η ανάγκη των επιχειρήσεων και κυρίως των αμερικανικών, να βρουν ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα, όπως για παράδειγμα φθηνή εργατική δύναμη, νέες τεχνικές κατασκευής προϊόντων, τις

οδήγησε σε επενδύσεις στο εξωτερικό που ήταν ο μόνος δρόμος για την ανεύρεση ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος και μάλιστα με την προϋπόθεση ότι θα προλάβαιναν τις υπόλοιπες ανταγωνίστριες επιχειρήσεις. Στο ίδιο έργο του ο Hymer θεωρούσε τις αμερικάνικες ξένες επενδύσεις στην Ευρώπη σαν ένα αμυντικό μηχανισμό για τη συγκρότηση του ανταγωνισμού ανάμεσα στις αμερικανικές, τις ευρωπαϊκές, αλλά και τις ιαπωνικές επιχειρήσεις. Όλα όσα αναφέρθηκαν, αποδεικνύουν γιατί αναδείχθηκαν οι σύγχρονες επιλογές των πολυεθνικών επιχειρήσεων και ακόμη φανερώνει την εξέλιξη και τις ανάγκες του σύγχρονου καπιταλισμού.

ΜΙΑ ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΦΥΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ

Τη βασική ώθηση για την κατανόηση της φύσης της επιχείρησης την έδωσε ο **Coase**. Στο κλασικό πλέον έργο του που έγραψε το 1937, θεώρησε ότι η ύπαρξη της επιχείρησης ταυτίζεται με τους σκοπούς της. Εκείνο που χαρακτηρίζει την επιχείρηση είναι η προσωπική σχέση εργασίας και μάλιστα η πολυπροσωπική, δηλαδή η ίδια η επιχείρηση, η οποία είναι το αποτέλεσμα των αυξημένων ωφελειών από τον καταμερισμό της εργασίας και αυτό οφείλεται στις δυνατότητες ελέγχου εργασίας που υπάρχει στις επιχειρήσεις. Για τον ίδιο, οι αιτίες για την γένεση της επιχείρησης, ήταν η αποτυχία της αγοράς και συγκεκριμένα το κόστος αγοραίων συναλλαγών και αυτό σημαίνει κόστος που οφείλεται στη λειτουργία του μηχανισμού της αγοράς. Έτσι θεωρούμε ότι εάν οι αγορές προϋπάρχουν τότε θα έπρεπε η κατανομή των πόρων στις επιχειρήσεις να ήταν αποτελεσματική μέσα από τον μηχανισμό της αγοράς. Τις τελευταίες δεκαετίες γίνεται μία προσπάθεια να διαμορφωθεί ένα κριτικό πλαίσιο και μία επέκταση της υπάρχουσας θεωρίας. Μία από τις αλλαγές ήταν η αντικατάσταση του όρου «κόστος της αγοράς» με τον όρο «κόστος συναλλαγών».

Ο Williamson (1975, 1985) βασιζόμενος στη θεωρία του Coase, ανέπτυξε τη δική του θεωρία η οποία αφορούσε την εξέταση της αποτυχίας της αγοράς στο πλαίσιο των ανθρώπινων και περιβαλλοντικών βάσεων και ακόμη στο πλαίσιο της προσπάθειας του να εξηγήσει την οργάνωση, την εξέλιξη και τις στρατηγικές της επιχείρησης σε όρους εξοικονόμησης κόστους συναλλαγών.

Η θεωρία κόστους συναλλαγών παίζει σημαντικό ρόλο όταν οι αγορές πρώτων υλών και ενδιάμεσων εισροών χαρακτηρίζονται από υψηλό κόστος συναλλαγών. Αυτό το κόστος χαρακτηρίζεται από δύο μορφές:

1. Από τον αριθμό των μερών συναλλαγής που είναι μικρός, δηλαδή συνθήκες μικρού αριθμού.
2. Από την διαφορά στην ποσότητα της πληροφόρησης που έχουν οι δύο πλευρές.

Όσον αφορά τον αριθμό των μερών που είναι μικρός, οι συγκεκριμένες συνθήκες κόστους προέρχονται από οικονομίες κλίμακας, υψηλό μεταφορικό κόστος, κυβερνητικά εμπόδια και φυσική εξειδίκευση των περιουσιακών στοιχείων. Η εξειδίκευση των περιουσιακών στοιχείων έχει ισχύ, όταν είτε το ένα είτε και τα δύο μέρη της συναλλαγής επενδύσουν σε εξοπλισμούς οι οποίοι θα έχουν την ικανότητα να πραγματοποιούν τις συγκεκριμένες συναλλαγές. Επειδή υπάρχει η δυνατότητα οι συγκεκριμένες συναλλαγές να αποτύχουν, για να προστατευθούν τα δύο μέρη συνάπτουν συμβόλαιο και διαμορφώνουν κατ' αυτόν τον τρόπο τους όρους και τις συνθήκες εμπορίου για μία χρονική περίοδο. Τα συμβόλαια είναι σημαντικά γιατί μειώνουν το κόστος εφαρμογής, με την έννοια ότι αν παραβιαστούν οι όροι εμπορίου καταβάλλεται αποζημίωση από τα δικαστήρια τα οποία τελικά αποφασίζουν για το αν έγινε ή όχι παραβίαση και ακόμη αποφασίζουν το ύψος της καταβληθείσης αποζημίωσης. Ωστόσο τα συμβόλαια έχουν ένα πρόβλημα με ένα αριθμό περιορισμών. Είναι πιο δαπανηρά από τις άμεσες αγορές, γιατί ένας μεγάλος αριθμός συναλλασσόμενων μοιράζεται το κόστος των τοπικών αγορών και το κόστος υπογραφής συμβολαίων θα πρέπει να καταβληθεί από τα ίδια τα μέρη που υπογράφουν το συμβόλαιο (Hennart, «θεωρία του κόστους συναλλαγών» από το "η φύση της πολυεθνικής επιχείρησης", σ. 134). Το μεγαλύτερο μειονέκτημα που προκύπτει για τα συμβόλαια είναι ότι συχνά αποτυγχάνουν κάτω από συνθήκες υψηλής αβεβαιότητας. Τα συμβόλαια είναι αποτελεσματικά μόνο όταν η αβεβαιότητα είναι μικρή.

Η ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ

ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ

ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟ

Η θεωρία της επιχείρησης στη νέα της μορφή πρωτοδιατυπώθηκε από την Edith Penrose (1959). Έτσι σύμφωνα με την ίδια, η νεοκλασική επιχείρηση αποτελούσε τη βάση για μια γενική θεωρία τιμών και έτσι δεν ασχολείται με την επιχείρηση σαν ένα πολύπλευρο οικονομικό μηχανισμό. Επομένως έχουμε την έμφαση στους εσωτερικούς πόρους της επιχείρησης, δηλαδή όχι μόνο στις αγορές προϊόντων και συντελεστών παραγωγής, αλλά και στο επίπεδο της επιχείρησης.

Η Penrose (σ. 53) διακρίνει δύο είδη γνώσεις: **το πρώτο είδος είναι η αντικειμενική γνώση**, η οποία είναι ανεξάρτητη από οποιοδήποτε άτομο ή ομάδα και έχει τη δυνατότητα να μεταδοθεί σε όλους με ίσους όρους. Ενώ η **δεύτερη μορφή γνώσης είναι η εμπειρία**, η οποία βελτιώνει την παραγωγικότητα της χρήσης υλικών και ανθρώπινων πόρων αλλά δεν μπορεί να μεταδοθεί. **Η εμπειρία** έχει τη δυνατότητα να οδηγήσει σε αύξηση της αποτελεσματικότητας αλλά και της αποδοτικότητας της χρήσης των πηγών και υπηρεσιών και αποκτάται με μία διαδικασία η οποία δεν είναι συνειδητή στο χρόνο. Αυτό όμως που δεν είναι η εμπειρία, είναι η αντικειμενική γνώση, η οποία είναι σκόπιμη και ενσυνείδητη.

Κατά την Penrose (σελ. 1), η μεγέθυνση της επιχείρησης είναι μία διαρκής διαδικασία που συνεχώς εξελίσσεται. Η εξέλιξη της και η δημιουργική της ανάπτυξη βασίζεται στη γνώση των συντελεστών, που έχουν μεγάλη σημασία για τη σωρευτική και αιτιατή διαδικασία μεγέθυνση της. Η μεγέθυνση εξαρτάται από την ανθρώπινη δραστηριότητα και κυρίως από την δραστηριότητα των επιχειρηματιών που έχουν ως στόχο το κέρδος. Η δυνατότητα για να πραγματοποιηθεί η μεγιστοποίηση των κερδών εξαρτάται από την ποιότητα των διοικητικών υπηρεσιών που έχει στη διάθεση της η επιχείρηση. Επομένως ο ορθολογισμός που κυριαρχεί στη νεοκλασική σκέψη που στόχο έχει τη μεγιστοποίηση των κερδών θα πρέπει να τροποποιηθεί και μ' αυτόν τον τρόπο ο ορθολογισμός αποτελεί συστατικό στοιχείο της ικανότητας της διοίκησης της επιχείρησης για την αναζήτηση κερδών (σελ.

531). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο ορθολογισμός στη λογική της Penrose, περιλαμβάνει, όπως ήδη αναφέραμε, την εμπειρία που αφορά τα διοικητικά στελέχη της εταιρείας και επομένως πρόκειται για μια μη-συνειδητή γνώση η οποία δεν μπορεί να μεταδοθεί. Για να μεγεθυνθεί μια επιχείρηση απαιτείται μία βαθύτερη διαδικασία δυναμικής αλληλεπίδρασης ανάμεσα στις δυνατότητες που παρέχει η αγορά και κυρίως η ιδιωτική οικονομία και στους οικονομικούς πόρους της επιχείρησης που είναι και το κατεξοχήν εφόδιο για τη μεγέθυνση και την ανάπτυξη μιας επιχείρησης.

Οι επιχειρήσεις θεωρούν περισσότερο προσιτό και λιγότερο επικίνδυνο όταν συγκεντρώνονται στα προϊόντα που διαθέτουν και όταν επεκτείνονται σε νέες περιοχές, το κάνουν γιατί επιδιώκουν τη μεγέθυνση που είναι ο μόνος τρόπος να είναι ανταγωνιστικές και να μην μειώνεται το ποσοστό κέρδους, απαραίτητο για περαιτέρω επενδύσεις και επέκταση. Για να γίνει όμως αυτό θα πρέπει η φύση των εσωτερικών πόρων να επηρεαστούν καταρχήν από τις ευκαιρίες του εξωτερικού περιβάλλοντος τους και από τη δυνατότητα τους να επεκταθούν και να αξιοποιήσουν τις συγκεκριμένες ευκαιρίες και εννοούμε το σύνολο των αξιοποιήσιμων διοικητικών πόρων που είναι σε θέση να βοηθήσουν την επέκταση του σχεδίου. Την καλύτερη περιγραφή για την επέκταση μιας επιχείρησης δίνεται στην ανάλυση που κάνει η Penrose στη μελέτη της, "Hercules Power Company, 1960). Αυτή ήταν μία από τις τρεις επιχειρήσεις που σχηματίστηκε το 1913 σαν συνέπεια της αντιμονοπωλιακής διάσπασης της E.I. Dupont de Nemours. Για τα επόμενα 40 χρόνια η συγκεκριμένη εταιρεία επεκτεινόταν διαρκώς και το 1956 είχε φθάσει στους 11.365 εργαζόμενους. Θεωρούνταν πολυεθνική επιχείρηση παρά το γεγονός ότι μόνο 3 από τις 25 παραγωγικές της μονάδες βρίσκονταν στο εξωτερικό. Η επέκταση των πολυεθνικών επιχειρήσεων προσδίδουν τα στοιχεία εκείνα που θα χαρακτηρίζαμε τη σημερινή κατάσταση της οικονομίας, ως παγκοσμιοποίηση ή διεθνοποίηση. Αυτό που χαρακτήρισε τη διαδικασία επέκτασης, ήταν η διαδικασία διαφοροποίησης με τη προσθήκη νέων αγορών και τεχνολογιών από τη Hercules, από τις εξειδικευμένες τεχνολογικές πηγές. Έχοντας ξεκινήσει με τα εκρηκτικά και έχοντας σημαντική τεχνολογία στα οργανικά χημικά, η Hercules διαφοροποιήθηκε σε ένα μεγάλο εύρος τεχνολογιών και αγορών, οι οποίες περιείχαν πλαστικά, πετροχημικά, γεωργικά χημικά και χημικά χαρτοποιίας. Το συγκεκριμένο παράδειγμα ήταν

το καλύτερο από τη σκοπιά της Penrose, η οποία ήθελε να θεμελιώσει την άποψη της για τη μεγέθυνση της επιχείρησης (Kay, «η προσέγγιση των πόρων για την πολυεθνική επιχείρηση», από το «η φύση της πολυεθνικής επιχείρησης», σ. 209). Ο λόγος ήταν ότι στην κάθετη επέκταση στη διεθνή βιομηχανία πετρελαίου, γενικά θεωρούνταν ότι περιστρέφονταν γύρω από τις ροές αργού πετρελαίου και στην προσπάθεια για εξασφάλιση της πρόσβασης σε προμήθειες και παραρτήματα, με στόχο τη συνέχεια της διατήρησης της διαδικασίας (Kay, σ. 209). Καμία από τις συγκεκριμένες αιτίες για κάθετη ολοκλήρωση δεν είχε προφανή σύνδεση με τα αποθέματα αξιοποιημένων πόρων. Από την άλλη η οριζόντια επέκταση, στο πλαίσιο ενός κάθετου ολοκληρωμένου συστήματος το οποίο χαρακτηρίζεται από πολλούς περιορισμούς, εκτείνεται σε άλλους διαθέσιμους πόρους πέρα από τους διοικητικούς (Kay, σ. 209). Εάν επεκταθεί μόνο ένα μέρος από όλο το σύστημα, ενώ οι παραγωγικοί πόροι απελευθερώνονται, όπως για παράδειγμα η διύλιση, τότε υπάρχει κίνδυνος, εάν τα υπόλοιπα μέρη του συστήματος δεν επεκταθούν στον ίδιο βαθμό, να δημιουργηθεί μία μη-ισόρροπη μεγέθυνση. Από την άλλη δεν υπάρχει καμία εγγύηση ότι τα υπόλοιπα μέρη θα απελευθερώσουν πόρους στον ίδιο βαθμό. Έτσι η επέκταση σε ορισμένα στάδια ήταν ιδιαίτερα αβέβαιη και εξαρτημένη από συντελεστές που ήταν μόνο ως ένα βαθμό κάτω από τον έλεγχο της επιχείρησης, όπως για παράδειγμα η επιτυχία ή η αποτυχία στη διερεύνηση και ακόμη τις πολιτικές σχέσεις με τις χώρες των παραγωγών. Την εποχή που έγραφε αυτά η Penrose (1968), επτά εταιρείες κατείχαν περισσότερο από το 75% της μη-αμερικανικής αργού πετρελαίου, που είναι περίπου το 60% της διυλιστικής ικανότητας της Ευρώπης και σχεδόν εξίσου υψηλό ποσοστό στο στάδιο της προώθησης. Στην πράξη η επέκταση μίας επιχείρησης μπορεί να επηρεαστεί και από άλλους παράγοντες.

Τη θέση της όσον αφορά για τη θυγατρική εταιρεία, η Penrose πιστεύει ότι η θυγατρική εταιρεία θα μπορούσε να αναπτυχθεί σε ένα μεγάλο βαθμό ανεξάρτητα από τη μητρική. Σημαντικό ρόλο σ' αυτό παίζει η χρηματοδότηση και τονίζει ότι οι χρηματοδοτικοί πόροι, οι οποίοι παίζουν σημαντικό ρόλο στην επέκταση της επιχείρησης, βρίσκονται σε ένα μεγάλο βαθμό μέσα στην τοπική θυγατρική επιχείρηση. Από όλα αυτά προκύπτουν, ότι η έκταση στην οποία μία θυγατρική στο εξωτερικό μπορεί να θεωρηθεί ως ανεξάρτητη επιχείρηση

είναι αμφίβολη, γιατί η θυγατρική στο εξωτερικό πολλές φορές είναι εξαρτημένη και με περιορισμένη τοπική ελευθερία και διοικητική ικανότητα (Kay, s. 211).

Ο Kay αναφέρει ότι εάν οι εγχώριες και οι ξένες θυγατρικές μπορούν να θεωρηθούν ως ξεχωριστές επιχειρήσεις από τη στιγμή που ιδρυθούν οι μητρικές εταιρείες, η εσωτερική αγορά κεφαλαίου αποτελεί ασήμαντο λόγο για τη διατήρηση μιας τέτοιας δομής. Ο λόγος είναι ότι μία επιχείρηση εάν αποφασίσει να επενδύσει σε εγχώριες ευκαιρίες αντί να μεταβεί στο εξωτερικό, θα ήταν λογικό να περιμένει να αποκτήσει πλεονεκτήματα εσωτερικής αγοράς κεφαλαίου, θέλοντας να αποφύγει όμως τα πλεονεκτήματα της επέκτασης σε αγορές οι οποίες είναι άγνωστες και προφανώς δεν έχει προηγούμενη παρουσία. Αυτό το πλαίσιο ανάλυσης για την εξέλιξη της πολυεθνικής επιχείρησης, για τον Kay, δεν θεωρείται ικανοποιητικό.

Ο Wolf (1977) χρησιμοποίησε το έργο της Penrose για να δρομολογήσει μία άποψη για την πολυεθνική επιχείρηση που θα βασίζεται στους πόρους. Υποστήριξε ότι μία πολυεθνική επιχείρηση μπορεί να επεκταθεί σε πολλές διαφορετικές κατευθύνσεις, όπως στην εγχώρια βιομηχανία, στην εγχώρια βιομηχανική διαφοροποίηση ή γεωγραφική διαφοροποίηση στο εξωτερικό και περιλαμβάνει και εξαγωγές και πολυεθνική επέκταση. Οδηγήθηκε σ' ένα συμπέρασμα ότι οι εξαγωγές, οι ξένες επενδύσεις και η εγχώρια διαφοροποίηση μπορούσαν να δώσουν και εναλλακτικούς τρόπους εκμετάλλευσης των υποαπασχολούμενων πόρων, οι οποίοι θα μπορούσαν να αποτελούν προϊόν του μεγέθους της επιχείρησης και της τεχνικής εξειδίκευσης. Την εγχώρια διαφοροποίηση και τη διεθνή επέκταση την αντιμετωπίζει σαν μια κοινή βάση.

Η ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ

Με βάση τα όσα αναφέραμε, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι οι πολυεθνικές εταιρείες έχουν τη δυνατότητα και διεθνοποιούν τόσο την παροχή υπηρεσιών όσο και την ίδια την παραγωγική διαδικασία. Υπάρχουν θεωρητικοί που πιστεύουν ότι οι πολυεθνικές εταιρείες, από τη στιγμή που

δραστηριοποιούνται έξω από τα στενά όρια των εθνικών οικονομιών, έχουν εξελιχθεί σε οικουμενικές επιχειρήσεις και αποτελούν θετικές δυνάμεις για την περαιτέρω οικονομική ανάπτυξη αλλά και την ευημερία όλων των κοινωνιών. Για τους νεοφιλελεύθερους οικονομολόγους είναι η διάχυτη η εντύπωση ότι η κυριαρχία των πολυεθνικών επιχειρήσεων αποτελεί τον θρίαμβο της οικονομίας επί της πολιτικής και γι' αυτό απαιτείται μία ορθολογική διαχείριση της οικονομίας. Οι αντίπαλοι τους πιστεύουν ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις, σε συνδυασμό με τις διεθνείς χρηματοοικονομικές σχέσεις, εκφράζουν την ουσία του παγκόσμιου καπιταλισμού και μάλιστα στη χειρότερη έκφραση του, από τη στιγμή που δραστηριοποίησή τους είναι ανεξέλεγκτη και εκμεταλλεύονται χωρίς διάκριση όλους τους εργαζόμενους, που τους υποτάσσουν στη λογική της αύξησης του καθαρού κέρδους των πολυεθνικών εταιρειών. Ενώ σημαντική είναι και η άποψη (Hirst, Thompson, Βεργόπουλος και άλλοι), σύμφωνα με την οποία οι πολυεθνικές επιχειρήσεις δεν είναι παγκόσμιες επιχειρήσεις, αλλά πρόκειται για εταιρείες συγκεκριμένης εθνικότητας, οι οποίες έχουν οργανώσει την παραγωγή, τη διανομή και τις άλλες δραστηριότητες με τέτοιο τρόπο ώστε να επεκτείνονται σε πολλά κράτη. Οι υποστηρικτές της ίδιας άποψης πιστεύουν ότι η συμπεριφορά μιας πολυεθνικής επιχείρησης καθορίζεται κυρίως από τις οικονομικές πολιτικές, τις οικονομικές δομές και τα κυρίαρχα συμφέροντα, πολιτικά και οικονομικά, της κοινωνίας από την οποία και κατάγονται. Για την ύπαρξη πλαισίου λειτουργίας των πολυεθνικών επιχειρήσεων, απαιτούνται οι διεθνείς κανόνες που καθορίζουν τις σχέσεις τους με τις εθνικές κυβερνήσεις.

Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις έπαιξαν σημαντικό ρόλο και επιτάχυναν τη διαδικασία ολοκλήρωσης της παγκόσμιας οικονομίας. Έχουμε ήδη αναφέρει για το ρόλο των πολυεθνικών επιχειρήσεων μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τη σχέση τους με το διεθνές εμπόριο. Πράγματι, οι δεκαετίες του '50 και του '60 είχαν χαρακτηριστεί από την μεγάλη ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου, που συνέβαλλε στη μεγάλη άνθηση της οικονομικής ανάπτυξης και παράλληλα επέβαλλε τον φραγμό των εισαγωγών (R. Gilpin, "The Challenge of Global Capitalism"). Ήταν η περίοδος στην οποία την ανταγωνιστικότητα τη μετρούσαν με βάση τη διείσδυση των εισαγωγών στις εθνικές οικονομίες και ακόμη με βάση το μερίδιο της αγοράς που αντιστοιχούσε σε κάθε χώρα. Έχουμε ήδη αναφέρει, ότι οι άμεσες ξένες επενδύσεις έπαιξαν σημαντικό

ρόλο από τα τέλη της δεκαετίας του '70, οι οποίες συνέβαλλαν αποφασιστικά στην υπερπόντια ανάπτυξη των πολυεθνικών επιχειρήσεων και κυρίως των αμερικανικών. Οι αμερικανικές επιχειρήσεις δημιουργούσαν αυτόνομα αντίγραφα των εαυτών τους σε διάφορες υπερπόντιες χώρες, δηλαδή εφαρμόζαν αυτό που λέγεται οριζόντια επένδυση, και η διεθνής ανταγωνιστικότητα μετρούταν με βάση το ποσοστό των παγκόσμιων πωλήσεων που αναλογούσαν στην παραγωγή των μονάδων του εξωτερικού. Στη δεκαετία του '90 επιχειρήσεις από όλες τις ανεπτυγμένες βιομηχανικές χώρες αλλά και από κάποιες αναπτυσσόμενες επεκτείνονταν έξω από τα σύνορά τους. Η μετάβαση από το αρχικό σύστημα των άμεσων ξένων επενδύσεων η οποία χαρακτηρίστηκε από την αμερικανική κυριαρχία των πολυεθνικών επιχειρήσεων σε ένα σύστημα περισσότερο ανοικτό και με μεγαλύτερη συμμετοχή, ήταν από τις πλέον σημαντικές στροφές στη στρατηγική των επιχειρήσεων. Οι αμερικανικές πολυεθνικές επιχειρήσεις είχαν ακολουθήσει μία στρατηγική οριζόντιας επένδυσης και είχαν ιδρύσει θυγατρικές εταιρείες σε δυναμικές αγορές έξω από τη χώρα τους, όπως για παράδειγμα στην Ευρώπη. Ο συγκεκριμένος τύπος επένδυσης έχει την τάση να περιορίζει το εμπόριο, εξαιτίας του ότι η εταιρεία που επενδύει συνήθως αγοράζει από τοπικούς προμηθευτές και όχι από τη χώρα από την οποία προέρχεται. Με την πάροδο όμως των χρόνων οι πολυεθνικές επιχειρήσεις όλων των εθνικοτήτων πέρασαν από τις οριζόντιες επενδύσεις στη στρατηγική των κάθετων επενδύσεων και σε μια εκτεταμένη προσφυγή σε εξωτερικές αναθέσεις σε ολόκληρο τον κόσμο, στις οποίες οι διεσπαρμένες, σε ολόκληρο τον κόσμο, παραγωγικές διαδικασίες ολοκληρώνονταν και εξορθολογίζονταν (Gilpin).

Κατά τον ίδιο, από τη δεκαετία του 1980 και μετά οι υπερπόντιες επενδύσεις που παρουσιάζουν οι πολυεθνικές εταιρείες από πολλές εθνικότητες παρουσιάζουν μία σημαντική αύξηση. Οι ευρωπαϊκές και οι ιαπωνικές εταιρείες, όπως και οι εταιρείες ορισμένων εκβιομηχανιζόμενων χωρών, όπως της Ταϊβάν και της Νότιας Κορέας, αναδείχθηκαν σε πολύ δυναμικές εταιρείες και κατάφεραν να επενδύσουν τεράστια ποσά σε άλλες οικονομίες. Ο συνολικός αριθμός των εταιρειών που επένδυσαν σε ξένες χώρες αυξήθηκαν σημαντικά. Η φύση και η έκταση των αλλαγών ήταν τέτοιες ώστε να επαναστατικοποιήσουν τη φύση των διεθνών επιχειρηματικών

δραστηριοτήτων (Gilpin). Ο σύμβουλος επιχειρήσεων K. Ohmae, θεωρεί ότι ο συγκεκριμένος επεκτατισμός προέκυψε από τις δραστηριότητες των εταιρειών αλλά και την ανάγκη τους να επιτύχουν μία ισχυρή παρουσία στο πλαίσιο της των τριών πόλων, δηλαδή Ευρωπαϊκή Ένωση, Βόρειος Αμερική και Ιαπωνία, με σκοπό να γίνουν και να παραμείνουν ανταγωνιστικές (K. Ohmae, “Triad Power: The Coming Shape of Global Competition”).

Η Ιαπωνία στην αρχική της φάση είχε αρνητική διάθεση στη λογική των υπερπόντιων επενδύσεων, όμως στην πορεία εξαιτίας της ανάγκης τους να επιβιώσουν στον ανταγωνισμό, η στρατηγική της Ιαπωνία στον τομέα των εταιρειών άλλαξε κατεύθυνση. Οι ιαπωνικές άμεσες ξένες επενδύσεις γνώρισαν μεγάλη άνθηση και με την ανατίμηση του γεν που πραγματοποιήθηκε το 1985, η Ιαπωνία έγινε ένας από τους μεγαλύτερους παγκόσμιους επενδυτές. Η πλειοψηφία των επενδύσεων από τις άμεσες ξένες επενδύσεις κατευθύνθηκε στις ΗΠΑ, στη Δυτική Ευρώπη και ειδικά στη Μεγάλη Βρετανία και τέλος στην Ανατολική και ΝΑ Ασία και ιδιαίτερα στη Νότιο Κίνα, μέχρι τη μεγάλη κρίση των χωρών της Ασίας του Ειρηνικού. Η πάγια τακτική των ιαπωνικών εταιρειών ήταν να παράγουν τα προϊόντα στην χώρα τους και να τα εξάγουν στις διεθνείς αγορές. Κάτω από το φάσμα της απειλής των ξένων εμπορικών φραγμών, η ανατίμηση του γεν και τελικά η άνοδος των μισθών και του κόστους παραγωγής στο εσωτερικό της Ιαπωνίας, υποχρέωσε τις ιαπωνικές εταιρείες να επεκτείνουν τις επενδύσεις τους και βιομηχανικές τους δραστηριότητες στο εξωτερικό. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στρατηγικός στόχος επέκτασης της Ιαπωνίας ήταν τελικά οι χώρες της ΝΑ Ασίας που χαρακτηρίζονταν από τους χαμηλούς μισθούς.

Τις προϋποθέσεις για τις αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν, όσον αφορά το ρόλο που παίζουν πλέον οι πολυεθνικές επιχειρήσεις στην παγκόσμια οικονομία, συνέβαλλε αποφασιστικά η εξέλιξη της τεχνολογίας. Τις τελευταίες δεκαετίες υπήρξε τεράστια πρόοδος, αρκετοί την ονόμασαν «Τρίτη Βιομηχανική Επανάσταση», στις επικοινωνίες, στις μεταφορές, χαρακτηριστικό παράδειγμα το Διαδίκτυο, που έδωσαν εκείνα τα τεχνικά μέσα που βοήθησαν τις επιχειρήσεις συνολικά, να οργανώσουν και να κατευθύνουν τα παγκόσμια συστήματα της βιομηχανίας και ακόμη τα συστήματα διανομής. Σπουδαίο ρόλο έπαιξε και η εξέλιξη των χρηματοοικονομικών αγορών, όπως και άλλων υπηρεσιών, οι οποίες συνέβαλλαν αποφασιστικά στη δυναμική

πορεία των διεθνών επενδύσεων. Όλες αυτές οι αλλαγές βοήθησαν τις πολυεθνικές εταιρείες να επιλέγουν τις πηγές ανεφοδιασμού, επίσης να έχουν τη δυνατότητα της τοποθεσίας των εγκαταστάσεων των παραγωγικών δυνάμεων λαμβάνοντας υπόψη το συγκριτικό πλεονέκτημα, όπως και άλλους παράγοντες. Πολύ σημαντικό ρόλο έπαιξαν και οι μέθοδοι παραγωγής και η βιομηχανική οργάνωση, που ήταν καθοριστικά στοιχεία για την πορεία της διεθνοποίησης των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων.

Πολύ σημαντική πηγή για την πληροφόρηση της πορείας των πολυεθνικών εταιρειών είναι η έκδοση του Κέντρου Υπερεθνικών Εταιρειών των Ηνωμένων Εθνών (World Investment Rublication, Vol. III: Developed Countries, 1993d), που περιλαμβάνει πλήρη στοιχεία για τις άμεσες ξένες επενδύσεις. Προκειμένου να αποδείξουν την επέκταση οι πολυεθνικές εταιρείες βασίζονται στα δεδομένα για τη ροή του ισοζυγίου πληρωμών, δίνοντας έμφαση στην αύξηση των επενδύσεων στο εξωτερικό από τη μία μεριά και την αύξηση των ροών προς τη χώρα προέλευσης από την άλλη.

Υπάρχει ακόμη μία ανάλυση του Dicken η οποία περιλαμβάνει πληροφορίες που αφορούν τα γεωγραφικά και κλαδικά πρότυπα των πολυεθνικών εταιρειών και ιδιαίτερα της Γερμανίας και της Ιαπωνίας. Πολύ σημαντική θεωρείται και η μελέτη του Dunning που αφορά τη δραστηριοποίηση των πολυεθνικών εταιρειών και λειτουργεί και αυτή με βάση τα δεδομένα που υπάρχουν γύρω από τη ροή του ισοζυγίου πληρωμών και ακόμη την εσωτερική και εξωτερική επένδυση.

ΕΝΑΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΤΡΟΠΟΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ

Η γενική τάση που επικρατεί είναι ότι οι υπηρεσίες προσελκύουν το μεγαλύτερο μέρος των άμεσων επενδυτικών εκροών, παρότι ο τομέας της βιομηχανικής παραγωγής είναι το σημαντικότερο τμήμα του ΑΕΠ και η ξένη διείσδυση στο συγκεκριμένο τομέα εξακολουθεί να παραμένει περισσότερο σημαντική σε σχέση με τις υπηρεσίες. Η κατανομή των άμεσων ξένων επενδύσεων στη βιομηχανική παραγωγή αποδεικνύει ότι οι άμεσες ξένες επενδύσεις κατευθύνονται όλο και περισσότερο στη σύγχρονη βιομηχανική παραγωγή που έχει υψηλή προστιθέμενη αξία, όπως είναι τα χημικά, τα

αυτοκίνητα και τα ηλεκτρονικά και απομακρύνεται από επενδύσεις σε βιομηχανίες οι οποίες έχουν χαμηλή προστιθέμενη αξία και ειδικότερα είναι έντασης εργασίας, όπως είναι τα υφάσματα, ο ρουχισμός, τα δέρματα και η επεξεργασία τροφίμων (Hirst-Thompson).. Επίσης στις αρχές της δεκαετίας του '90 παρουσιάζονταν καθημερινά στρατηγικές που συγκεντρώνονταν στην οριζόντια ενοποίηση. Το 1993 οι έξι σημαντικότεροι επενδυτές στο εξωτερικό ήταν οι ΗΠΑ (50.244 εκατ. δολάρια), η Μεγάλη Βρετανία (25.332 εκατ. δολάρια), η Ιαπωνία (13.600 εκατ. δολάρια), η Γαλλία (12.166 εκατ. δολάρια), η Γερμανία (11.763 εκατ. δολάρια) και οι Κάτω Χώρες (12.404 εκατ. δολάρια) (ΟΟΣΑ 1993, Πίνακας 1).

Πολλές φορές σήμερα υποστηρίζεται ότι το μόνο παγκόσμιο είναι η αγορά. Υπό την έννοια αυτή οι επιχειρήσεις επεκτείνουν στο εξωτερικό εκείνες τις δραστηριότητες που έχουν να κάνουν με τις πωλήσεις. Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις δεν αντιπροσωπεύουν άμεσα αυτή την τάση από τη στιγμή που θεωρείται ότι είναι υπεράκτιες και ότι μπορούν να παράγουν σε οποιαδήποτε περιοχή του κόσμου και να πραγματοποιούν από εκεί τις εξαγωγές τους. Στο τέλος της δεκαετίας του '80, οι πωλήσεις της χώρας καταγωγής εξακολουθούν να κυριαρχούν στη δραστηριότητα των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Το κυρίαρχο στοιχείο είναι, ότι οι πωλήσεις της χώρας καταγωγής κατέχουν τα 2/3 ή και περισσότερο από τις συνολικές πωλήσεις των εταιρειών (Hirst-Thompson). Βασικό χαρακτηριστικό επομένως είναι μία τάση πόλωσης των πολυεθνικών εταιρειών στην περιφέρεια της χώρας καταγωγής και η τάση πόλωσης αφορά τις εταιρείες της Γερμανίας, των ΗΠΑ, της Μεγάλης Βρετανίας και της Ιαπωνίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις της Μεγάλης Βρετανίας και της Γερμανίας κινούνται κυρίως στον γεωγραφικό ορίζοντα του τριγώνου «Ευρώπη-Μέση Ανατολή-Αφρική», οι ιαπωνικές εταιρείες κινούνται στην περιοχή Ασία-Ειρηνικός, ενώ οι πολυεθνικές εταιρείες των ΗΠΑ στη Βόρειο Αμερική και στην περιοχή ΝΑ Ασία-Ειρηνικός. Έτσι, επομένως, όπως βαδίζουν τα πράγματα οδηγούνται σε ένα σχήμα που κάνουν πλέον εμφανή την περιφερειοποίηση των αγορών (Hirst-Thompson).

Βάσει των στοιχείων που διαθέτουν οι συγγραφείς, οδηγούνται στο συμπέρασμα ότι έχουμε την κυριαρχία «περιφέρειας-χώρας καταγωγής».

Όσον αφορά τις θυγατρικές συνδεδεμένες, την ίδια περίοδο, προκύπτουν ορισμένες ενδιαφέρουσες διαφορές ανάμεσα στις χώρες:

Η πρώτη διαφορά είναι ότι μόνο το 45% των ιαπωνικών θυγατρικών και συνδεδεμένων έχουν την έδρα τους στη χώρα καταγωγής, ενώ το 68% των γερμανικών θυγατρικών και συνδεδεμένων βρίσκονται στην Ευρώπη. Εκτός από αυτή τη διαφορά, εμφανίζονται ξανά θυγατρικές και συνδεδεμένες που έχουν την έδρα τους στη χώρα καταγωγής, παρά το γεγονός, στην περίπτωση των αμερικανικών και καναδικών επιχειρήσεων, η Ευρώπη αποτελεί μία σημαντική περιοχή για τις θυγατρικές και τις συνδεδεμένες (Hirst-Thompson). Η Λατινική Αμερική παρουσιάζεται σαν ένας σχετικά σημαντικός προορισμός στη συγκεκριμένη περίπτωση.

Από την άλλη οι εταιρείες που ανήκουν στον τομέα των υπηρεσιών παρουσιάζουν μεγαλύτερη διασπορά. Οι γερμανικές θυγατρικές και συνδεδεμένες εταιρείες υπηρεσιών είναι σημαντικές στην Αφρική. Όμως στην πραγματικότητα αυτό ισχύει μόνο στη Νότιο Αφρική (Hirst-Thompson). Ένα άλλο χαρακτηριστικό είναι ότι η Ιαπωνία δεν αποτελεί σημαντική τοποθεσία για τις θυγατρικές και συνδεδεμένες εταιρείες υπηρεσιών, εκτός από τις αμερικανικές εταιρείες. Αυτό το στοιχείο ανατρέπει τη λογική που ήθελε ότι Ιαπωνία ήταν μία κλειστή οικονομία για τις επιχειρήσεις των ΗΠΑ.

Χρησιμοποιώντας πάντα τα στοιχεία των συγγραφέων, για την περίοδο **1992-93** έχουμε την κυριαρχία των πωλήσεων στη χώρα καταγωγής. Αυτό συμβαίνει κυρίως στην περίπτωση του πρωτογενούς και του δευτερογενούς τομέα, παρά το γεγονός ότι ισχύει σε μικρότερο βαθμό και για τον τομέα της βιομηχανικής παραγωγής και ιδιαίτερα στην περίπτωση των ευρωπαϊκών χωρών, με εξαίρεση τις κάτω χώρες. Εκτός από την κυριαρχία της χώρας καταγωγής, ένα άλλο πολύ σημαντικό στοιχείο είναι η συγκέντρωση των πωλήσεων σε πολύ λίγες γεωγραφικές περιοχές. Χαρακτηριστικό, αν και ακραίο παράδειγμα, είναι οι ιαπωνικές εταιρείες, όπου τα δεδομένα αναφέρονται μόνο στην ίδια την Ιαπωνία, την Ευρώπη, τις ΗΠΑ-Καναδά και στον υπόλοιπο κόσμο. Όλα αυτά αναφέρονται σαν απόδειξη για τη μαζικά υψηλή συγκέντρωση των πωλήσεων των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Οι Κάτω Χώρες, η Μεγάλη Βρετανία και οι ΗΠΑ εμφανίζουν την ευρύτερη διασπορά με βάση τις γεωγραφικές περιοχές, ενώ παράλληλα παρουσιάζουν

την εξωτερική δυνατότητα για το άνοιγμα των συγκεκριμένων οικονομιών (Hirst-Thompson).

Η εικόνα της βιομηχανικής παραγωγής είναι πιο ποικίλη και από την άλλη ο πρωτογενής τομέας παρουσιάζει ακραία τάση πόλωσης στη χώρα καταγωγής, αλλά δεν είναι απόλυτα σημαντικός τομέας. Η δραστηριότητα των πωλήσεων των εταιρειών των ΗΠΑ συγκεντρώνονται στις ΗΠΑ και στις γειτονικές χώρες (ΗΠΑ, Καναδά, Λατινική Αμερική και τα υπόλοιπα τμήματα της Αμερικής), ενώ από την άλλη η Ευρώπη είναι η μοναδική περίπτωση από τις άλλες που είναι σημαντική. Οι ευρωπαϊκές δυνάμεις, ενώ συγκεντρώνονται σε άλλα ευρωπαϊκά κράτη, φαίνεται να έχουν ελαφρά ευρύτερη γεωγραφική διασπορά της δραστηριότητας και δεν είναι τόσο εμφανώς εγκλωβισμένες ανά περιφέρεια (Hirst-Thompson).

Όσον αφορά τα περιουσιακά στοιχεία για την περίοδο 1992-93, παρατηρούμε μία ακραία συγκέντρωση περιουσιακών στοιχείων στη χώρα καταγωγής για την Ιαπωνία και τις ΗΠΑ. Η Γαλλία έχει την πλέον ομοιόμορφη κατανομή μεταξύ των τομέων βιομηχανικής παραγωγής και υπηρεσιών. Η Μεγάλη Βρετανία έχει την ευρύτερη γεωγραφική διασπορά των περιοχών που υπάρχουν περιουσιακά στοιχεία. Οι κάτω χώρες είναι η περιοχή που φαίνεται να αντιστοιχεί στην έννοια της πολυεθνικοποίησης της βιομηχανικής της βάσης, από τη στιγμή που η χώρα καταγωγής κατέχει μόνο το 1% των περιουσιακών της στοιχείων και η υπόλοιπη Ευρώπη το 38%. Στον τομέα των υπηρεσιών οι Κάτω Χώρες έχουν την πλέον κυρίαρχη τάση πόλωσης στη χώρα καταγωγής. Σε γενικές γραμμές τα περιουσιακά στοιχεία του τομέα των υπηρεσιών έχουν τη βάση τους στη χώρα καταγωγής από ότι τα περιουσιακά στοιχεία της βιομηχανικής παραγωγής.

Συγκεντρώνοντας τα ανωτέρω στοιχεία, οι Hirst-Thompson θεωρούν ότι οι πολυεθνικές εταιρείες εξακολουθούν να βασίζονται στη χώρα καταγωγής σαν το κέντρο των οικονομικών τους δραστηριοτήτων, παρά το γεγονός ότι θέλουν να πιστεύουν ότι η σημερινή εποχή, είναι η εποχή της παγκοσμιοποίησης. Στο σύνολο τους, πιστεύουν, εξακολουθούν να παραμένουν πολυεθνικές εταιρείες και όχι υπερεθνικές εταιρείες. Η συγκεκριμένη συγκέντρωση στη χώρα καταγωγής έχει δύο πλευρές: Η πρώτη είναι ο ρόλος της χώρας καταγωγής και η δεύτερη είναι ο ρόλος της περιφέρειας καταγωγής. Συγκρίνοντας με την ανάλυση που πραγματοποιήθηκε το 1987, προκύπτει ότι την περίοδο 1992-

93 οι τάσεις πόλωσης στη χώρα καταγωγής ήταν το ίδιο σημαντικές με τις τάσεις πόλωσης στην περιφέρεια καταγωγής το 1987.

ΜΙΑ ΑΝΤΙΘΕΤΗ ΑΠΟΨΗ: ΤΕΡΑΤΑ Ή ΠΗΓΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Οι καπιταλιστές των 1.000 μεγαλύτερων πολυεθνικών επιχειρήσεων στον κόσμο ελέγχουν τα 4/5 της παγκόσμιας βιομηχανικής παραγωγής (Economist, 29/1/2000). Οι 500 μεγαλύτερες επιχειρήσεις που αναφέρονται στο Global ελέγχουν το 25% του παγκόσμιου ΑΕΠ και οι 500 μεγαλύτερες εταιρείες του Fortune το 42% του αμερικανικού ΑΕΠ. Η παγκόσμια οικονομία αναπτύσσεται με 2%-3% το χρόνο, ενώ οι πολυεθνικές επιχειρήσεις με 8%-10% το χρόνο. Τα έσοδα των δέκα μεγαλύτερων πολυεθνικών φθάνουν τα 801 δις. δολάρια και τα οποία αντιστοιχούν σε μεγαλύτερα ποσά από τα έσοδα που εισπράττουν περισσότερο από 100 χώρες μαζί.

Τρεις δεκαετίες πριν, οι πολυεθνικές επιχειρήσεις θεωρούνταν ανεύθυνες και επικίνδυνες εξαιτίας της τεράστιας μονοπωλιακής τους δύναμης. Στη δεκαετία του '90 θεωρήθηκαν, μαζί με τους ηγέτες του Τρίτου Κόσμου στο Νταβός, σαν φορείς ξένου κεφαλαίου, τεχνολογίας και τεχνογνωσίας. Στα τέλη του 20^{ου} και στις αρχές του 21^{ου} αιώνα αποτελούν την πιο ορατή πλευρά της παγκοσμιοποίησης και κύριες υπεύθυνες για τη εξαγορά εγχώριων επιχειρήσεων, μαζί με την εκτόπιση κάποιων άλλων από την αγορά. Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμη και οι ευημερούσες χώρες θεωρούν τις πολυεθνικές εταιρείες επικίνδυνες για την ύπαρξη τους, εξαιτίας του υπερβολικού τους μεγέθους (Economist, 29/1/2000).

Οι 100 μεγαλύτερες πολυεθνικές επιχειρήσεις είχαν πωλήσεις σε προϊόντα το 1997 2,1 τρις. δολάρια, το οποίο αντιστοιχεί 13 φορές το ελληνικό ΑΕΠ. Οι επενδύσεις τους στο εξωτερικό αγγίζουν στο 2,1 τρις. δολάρια και μαζί με τις θυγατρικές τους απασχολούν έξι εκατ. άτομα. Οι περισσότερες από αυτές έχουν έδρα τις ΗΠΑ και την Ευρώπη. (Εκθεση της Διάσκεψης των Ηνωμένων Εθνών για το Εμπόριο και την Ανάπτυξη, «UNCTAD», 2000). Πέρα από τις 100 μεγάλες πολυεθνικές υπάρχουν ακόμη και 60.000 ακόμη πολυεθνικές με 500.000 θυγατρικές εταιρείες σε ολόκληρη τη γη. Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις ελέγχουν σήμερα το 25% της παγκόσμιας παραγωγής. Ο κύκλος εργασιών

για το έτος 1998, έφθασε τα 11 τρις. δολάρια, όταν η συνολική αξία των παγκόσμιων εξαγωγών φθάνει τα 7 τρις. δολάρια.

Για να γίνουν περισσότερο κατανοητά τα ανωτέρω θα αναφέρουμε το εξής παράδειγμα: Οι πωλήσεις της Mitsui και της General Motors μαζί, ξεπερνούν το ΑΕΠ της Πορτογαλίας, της Δανίας και της Τουρκίας μαζί, ενώ οι πωλήσεις οι οποίες ξεπερνούν τα 50 δις. δολάρια, είναι μεγαλύτερες από το ΑΕΠ όλων των αφρικανικών χωρών, που βρίσκονται κάτω από τη Σαχάρα και είναι οι φτωχότερες στον κόσμο.

Ακόμη, προκειμένου να κατανοήσουμε την ιλιγγιώδη πραγματικότητα, θα επιμείνουμε στα μεγέθη και τους αριθμούς, προκειμένου να καταλάβουμε, πόση, τελικά, σημασία έχει η περιφερειοποίηση της λειτουργίας των πολυεθνικών επιχειρήσεων, προκειμένου να δεχθούμε την ύπαρξη ή μη της παγκοσμιοποίησης ή έστω την τάση για την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και της κοινωνίας. Οι πέντε μεγαλύτερες αυτοκινητοβιομηχανίες και κατασκευάστριες φορτηγών αυτοκινήτων, συγκεντρώνουν το 60% των πωλήσεων των τροχοφόρων στον κόσμο. Οι πέντε μεγαλύτερες πετρελαιοβιομηχανίες ελέγχουν περισσότερο από το 40% της παγκόσμιας παραγωγής πετρελαίου. Ο ελβετικός όμιλος ηλεκτρονικών μηχανημάτων ABB διαθέτει διευκολύνσεις σε 140 χώρες, ενώ από την άλλη η Royal Dutch/Shell, πραγματοποιεί έρευνες για την εύρεση πετρελαίου σε 50 χώρες, έχει διυλιστήρια σε 34 χώρες και ελέγχει την αγορά 100 χωρών.

Το 1970 υπήρχαν περίπου 7.000 μητρικές πολυεθνικές επιχειρήσεις. Σήμερα ο αριθμός τους φθάνει στις 38.000 και το 90% από αυτές εδρεύει στις βιομηχανικές χώρες και ελέγχει πάνω από 207.000 ξένες θυγατρικές εταιρείες. Από τις αρχές της δεκαετίας του '90, οι διεθνείς πωλήσεις των θυγατρικών εταιρειών ξεπέρασαν τις εμπορικές εξαγωγές και έγιναν το βασικό όχημα για την πώληση αγαθών και την παροχή υπηρεσιών στις ξένες αγορές. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο μεγάλος αριθμός των πολυεθνικών επιχειρήσεων θα μπορούσε να οδηγήσει σε λανθασμένα συμπεράσματα. Και τούτο γιατί θα πρέπει να γίνει κατανοητό, ότι ο κύριος όγκος του πλούτου βρίσκεται στην κατοχή των 100 μεγαλύτερων πολυεθνικών επιχειρήσεων στον κόσμο, οι οποίες το 1992 είχαν ενεργητικό 3,4 τρις. δολάρια, από τα οποία το 1,3 τρις. δολάρια βρίσκονται εκτός των χωρών προέλευσης τους.

Οι 100 μεγαλύτερες επιχειρήσεις στον πλανήτη πραγματοποιούν το 1/3 των άμεσων ξένων επενδύσεων των χωρών από τις οποίες και προέρχονται. Είναι χαρακτηριστικό ότι από τα μέσα της δεκαετίας του '80 παρατηρείται μία τεράστια αύξηση των επενδύσεων των πολυεθνικών επιχειρήσεων στις λιγότερο βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες. Ανάμεσα στο 1992-95, ο κύκλος εργασιών των μεγαλύτερων 200 πολυεθνικών επιχειρήσεων στον πλανήτη αυξήθηκε κατά 10,3%. Παρατηρούμε, δηλαδή, ότι έχουμε να κάνουμε με μία αύξηση που είναι σχεδόν διπλάσια από το 5,2% του ΑΕΠ των 150 χωρών μελών τα οποία δεν ανήκουν στον ΟΟΣΑ, και ακόμη πιο μεγάλη αύξηση από το 6,4% που ήταν η αύξηση του παγκόσμιου ΑΕΠ (Le Monde Diplomatique", Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 16/1/2000).

Τίποτα από όλα αυτά δεν αποδεικνύει τα οφέλη που θα είχαν οι αναπτυσσόμενες χώρες από τις πολυεθνικές εταιρείες, οι οποίες θα επένδυαν στις περιοχές τους. Δεν επιβεβαιώθηκε επομένως η αισιοδοξία ότι για τις αναπτυσσόμενες χώρες και ιδιαίτερα στη ΝΑ Ασία και τη Λατινική Αμερική, το πολυεθνικό κεφάλαιο θα τις οδηγούσε στην ομάδα των λεγόμενων ανεπτυγμένων χωρών. (Θα αναπτύξουμε περισσότερα πιο κάτω).

Επομένως θα μπορούσαμε να πούμε ότι κάτω από τις προϋποθέσεις που αναφέραμε, οι πολυεθνικές εταιρείες είναι σε ένα βαθμό προϊόν της νέας παγκόσμιας οικονομίας και της αναδυόμενης παγκοσμιοποίησης, παρά τις αντιρρήσεις για περιφερειοποίηση που απομακρύνει από την προοπτική της παγκοσμιοποίησης.

ΜΑΘΗΜΑ ΕΝΑΤΟ:

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

Η ΝΕΑ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Τις τελευταίες δεκαετίες το κράτος, και κυρίως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, υπήρξε σημαντικός φορέας τόσο για την οικονομική ανάπτυξη όσο και για την διακυβέρνηση. Πέρα από τα στοιχεία που αναφέραμε, το κράτος αποτελούσε εγγυητή για τον αποκλειστικό έλεγχο συγκεκριμένων εδαφών. Σημαντικό, επίσης, στοιχείο ήταν η σκοπιά της διεθνούς ανάπτυξης μέσα από τις συνεργασίες, τις συμφωνίες ανάμεσα στα κράτη και τη δυνατότητα των κρατών να κυριαρχούν έναντι της κοινωνίας, στο βαθμό που οι συμφωνίες των κρατών δεν επενέβαιναν στις εσωτερικές υποθέσεις των άλλων.

Για πολλούς συγγραφείς π.χ. Hirst, Thompson, Βεργόπουλος, κ.α., ενώ ο διακυβερνητικές ικανότητες του κράτους έχουν αλλάξει και σε πολλές πλευρές έχουν σημαντικά αποδυναμωθεί, για παράδειγμα η μακροοικονομική διαχείριση, παρόλα αυτά, πιστεύουν ότι εξακολουθούν να διατηρούν ένα θεσμό εξαιρετικής σημασίας, ιδιαίτερα για τη δημιουργία των κατάλληλων συνθηκών για αποτελεσματική διαχείριση. Οι παρατηρήσεις τους για τις διακυβερνητικές ικανότητες και του ρόλου που παίζει το κράτος είναι οι εξής:

A. Εάν η διεθνής οικονομία δεν αντιδράσει σε ένα μοντέλο παγκοσμιοποιημένου οικονομικού συστήματος, τα έθνη-κράτη παίζουν σημαντικό ρόλο στην οικονομική διακυβέρνηση και στο επίπεδο των εθνικών, αλλά και στο επίπεδο των διεθνών διαδικασιών.

B. Οι μορφές διαχείρισης των διεθνών αγορών και άλλων οικονομικών διαδικασιών περιλαμβάνουν τις σημαντικότερες εθνικές κυβερνήσεις, όμως με ένα καινούργιο ρόλο. Τα κράτη δεν λειτουργούν πλέον ως βασικοί ρυθμιστές της διεθνούς οικονομίας, κατάσταση που απορρέει από την κυριαρχία τους ως οντότητα, αλλά περισσότερο σαν τμήματα μιας διεθνούς πολιτείας. Οι βασικές λειτουργίες του κράτους είναι διασφάλιση του ελέγχου των

υπερεθνικών και υποεθνικών μηχανισμών διακυβέρνησης και παροχή νομιμότητας των συγκεκριμένων μηχανισμών διακυβέρνησης.

Γ. Το βασικό χαρακτηριστικό του κοινωνικού κράτους πρόνοιας ήταν ο αποκλειστικός έλεγχος των περιοχών που βρίσκονταν στη δικαιοδοσία του. Ο έλεγχος αυτός έχει μειωθεί από τις διεθνείς αγορές, αλλά εξακολουθεί να έχει σημαντικό λόγο στη διασφάλιση του εδαφικού ελέγχου και στη ρύθμιση των πληθυσμών. Οι σύγχρονοι άνθρωποι έχουν μικρότερη κινητικότητα από την κινητικότητα των αγαθών και του χρήματος. Υπ' αυτήν την έννοια παραμένουν «εθνικοποιημένοι» και εξαρτώνται από διαβατήρια, βίζες και άλλα αποδεικτικά έγγραφα για τη διαμονή και την εργασία τους. Ο ρόλος του δημοκρατικού κράτους σαν κάτοχο περιοχών στις οποίες ρυθμίζει τον πληθυσμό του, του δίνει τη δυνατότητα να έχει μία συγκεκριμένη διεθνή νομιμότητα με τέτοιο τρόπο που καμία άλλη υπηρεσία που να ασχολείται με τον πληθυσμό δεν θα μπορούσε να παρέχει.

Το βασικό χαρακτηριστικό του κράτους ήταν η εθνική κυριαρχία. Το σύγχρονο κράτος κατείχε το μονοπώλιο στα μέσα βίας που χρησιμοποιούσε σε συγκεκριμένα εδάφη. Τον 17^ο αιώνα δημιουργήθηκε η σύγχρονη έννοια του κράτους που έγινε αποδεκτή από όλα τα μέλη του τότε διεθνούς κόσμου. Με τα μέσα που απέκτησε, μετατράπηκε σε μεγάλη πολιτική αρχή με αποκλειστική κατοχή εδαφών και παράλληλα σε κυρίαρχη μορφή διακυβέρνησης, η οποία δεν αποδεχόταν ως ανταγωνίστρια οποιαδήποτε άλλη υπηρεσία ή αρχή. Η άνοδος του σύγχρονου κράτους, σαν εδαφικά συγκεκριμένη και παράλληλα πολιτικά κυρίαρχη εξουσία, ήταν στενά συνδεδεμένη και εξαρτημένη από τις διεθνείς συμφωνίες. Οι διεθνείς συμφωνίες έδωσαν τεράστια ώθηση στο κράτος και έκαναν δυνατή την εσωτερική δύναμη της εξουσίας, η οποία εξέπεμπε από τον κράτος και τους μηχανισμούς του. Οι ανθρώπινες δραστηριότητες καθορίζονταν από τη θέσπιση κανόνων εκ μέρους του κράτους και σύμφωνα με τις συμφωνίες η δικαιοδοσία θέσπισης κανόνων ανήκε στη δεσπόζουσα νόμιμη αρχή. Η σύγχρονη μορφή πολιτικής θεωρίας, που είναι η θεωρία της διαχείρισης και της πολιτικής υποχρέωσης σ' ένα σύγχρονο κράτος, εξελίχθηκε προτού εμφανιστεί η έννοια της μαζικής δημοκρατίας και προσαρμόστηκε με σχετική ευκολία σ' αυτήν (Hirst-Thompson).

Από όλα τα ανωτέρω, προκύπτει ότι μέχρι και τη δεκαετία του '60 το κράτος ήταν η κυρίαρχη κοινωνική οντότητα. Η ταύτιση κοινωνίας και κράτους ήταν πολύ έντονη. Το πρότυπο του κράτους κατηύθυνε κάθε κοινωνική δραστηριότητα σε κάθε κοινωνικό σύστημα, είτε καπιταλιστικό, βασισμένο στον τύπο της αστικής δημοκρατίας, είτε της σοσιαλιστικής δημοκρατίας των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης. Ιδιαίτερα τα σοσιαλιστικά κράτη τα οποία βασίζονταν σε μία κεντρικά σχεδιασμένη οικονομία, είχαν εξαντλήσει τις μεταρρυθμιστικές τους ικανότητες και η κρίση σε πολλές χώρες ήταν έντονη, όπως για παράδειγμα στη Τσεχοσλοβακία. Η κρίση του 1989 ήταν απλώς το επιστέγασμα της πορείας τους. Σε όλη την προηγούμενη διάρκεια η πολιτική του ήταν η σταθερότητα του συστήματος, η οποία εξασφαλιζόταν με την πλήρη απασχόληση, η κοινωνική πρόνοια και μία σχετικά σταθερή οικονομική ανάπτυξη.

Όλη αυτή η αντίληψη για το κράτος άλλαξε ξαφνικά με μεγάλη ευκολία μετά το 1989. Οι εξεγέρσεις που πραγματοποιήθηκαν στις περισσότερες χώρες, οδήγησαν σε μία διαφορετική αντίληψη για τον κόσμο, ενώ παράλληλα τα πρώην σοσιαλιστικά κράτη έχασαν τη διαχειριστική τους ικανότητα, με αποτέλεσμα να ακολουθούν το ρεύμα της εποχής και οι εθνικές διαδικασίες έγιναν παγκόσμιες.

Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΚΕΥΝΣΙΑΝΟΥ-ΦΟΡΝΤΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Αναφέραμε πιο πάνω ότι το κράτος με όποια μορφή μέχρι και τη δεκαετία του '60 ήταν η κυρίαρχη κοινωνική οντότητα. Το κευνσιανό-φορντικό κράτος ήταν ένα υπόδειγμα το οποίο εφαρμόστηκε με μεγάλη επιτυχία μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70. Η βασική βοήθεια που προσέφερε ήταν ότι χρησίμευε στη διαδικασία συσσώρευσης κεφαλαίου, απαραίτητη για επενδύσεις. Από ένα σημείο και μετά άρχισε να γίνεται φραγμός στην αξιοποίηση του κεφαλαίου.

Το καθεστώς συσσώρευσης κεφαλαίου έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των ΗΠΑ μετά την κρίση του '29 και υιοθετήθηκε από τη δεκαετία του '30. Στην ίδια κατεύθυνση ακολούθησε και η Ευρώπη, αλλά και η Ιαπωνία μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, με κυρίαρχο χαρακτηριστικό τη τόνωση

της ενεργούς ζήτησης, με μοχλό τη δημοσιονομική και νομισματική επέκταση. Αυτό το κράτος οδηγήθηκε στα όρια του στα τέλη της δεκαετίας του '60 και στις αρχές της δεκαετίας του '70, με αφορμή την κλιμάκωση του πληθωρισμού, την συμπίεση των κερδών, το πάγωμα των επενδύσεων που οδήγησε στην αύξηση της ανεργίας. Αυτό το φαινόμενο ονομάστηκε στασιμοπληθωρισμός και τελικά αποτέλεσε τη αιτία για την τελική πτώση του ήδη κλυδωνιζόμενου κευνσιανού-φορντικού κράτους και της ανάπτυξης του.

Πάντως θα πρέπει να θεωρείται πολύ σημαντική η συνεισφορά του κευνσιανού-φορντικού κράτους για τουλάχιστον τρεις δεκαετίες στις ανεπτυγμένες δυτικές οικονομίες, για πολλούς μαρξιστές και οι σοσιαλιστικές χώρες αποτέλεσαν υποδείγματα κευνσιανού-φορντικού εξαιτίας του τρόπου που αναπτύχθηκε η δομή του σοσιαλισμού, και η ολική κρίση του συμπάρεσυρε βασικές μορφές κεφαλαιακής σχέσης, οι οποίες αποτελούσαν θεμελιώδη χαρακτηριστικά του συγκεκριμένου μοντέλου ανάπτυξης και του μοντέλου συσσώρευσης, τόσο σε παγκόσμια κλίμακα όσο και σε εθνικό πλαίσιο.

Όλα αυτά βοήθησαν σημαντικά να αναπτυχθεί μία νέα οικονομική λογική που θα έβγαζε την κοινωνία και την οικονομία από το αδιέξοδο. Στην αντικειμενική εξέλιξη του συστήματος και στην διεθνοποίηση της πορείας του, εμφανίστηκε και επεβλήθη με την παρουσία της η νεοφιλελεύθερη σκέψη, η οποία ήδη στις ΗΠΑ την επεξεργάζονταν συστηματικά στα πανεπιστήμια του Σικάγο, κ.λ.π. και η οποία βρήκε τους πλέον πιστούς εφαρμογείς στις πολιτικές που ακολούθησαν ο Ρήγκαν και η Θάτσερ. Η νέα κυρίαρχη οικονομική σκέψη βρήκε αποφασιστική στήριξη στη θεωρία της μονεταριστικής σχολής, η οποία είχε επικεφαλής τον καθηγητή Φρήντμαν.

Η αιτία της κρίσης του κευνσιανού κράτους οφείλεται στο γεγονός ότι η λογική της συσσώρευσης και ότι αυτό εξασφάλιζε, στην ουσία ήταν εμπόδιο στην περαιτέρω αξιοποίηση του κεφαλαίου. Δηλαδή ο τρόπος παραγωγής και η διαδικασία που ακολουθήθηκε, προκειμένου να εφαρμοστεί μία συγκεκριμένη οικονομική πολιτική για την παραγωγή κέρδους έφθασε στα όρια της και η παραπέρα επιμονή μόνο εμπόδια θα δημιουργούσε, γι' αυτό που λέμε αξιοποίηση του κεφαλαίου. Η πορεία του συγκεκριμένου μοντέλου οδήγησε στη μεγάλη κρίση η οποία εκφράστηκε με τα συμπτώματα του στασιμοπληθωρισμού και συνακόλοθα την πτώση του ποσοστού κέρδους,

που οδήγησε στην μείωση των επενδύσεων, ενώ παράλληλα η πολιτική του κράτους κοινωνικής πρόνοιας οδήγησε στην αύξηση του μεριδίου της εργασίας στο ΑΕΠ και επομένως μείωση του κεφαλαίου και των κερδών του και, τέλος, μία ακόμη μεγάλη αιτία και αφορμή που οδήγησε στην τελική του κρίση ήταν οι πετρελαϊκές κρίσεις του 1973 και 1979.

Η βασική μορφή της λειτουργίας της οικονομικής δομής του καπιταλιστικού συστήματος στις προηγούμενες δεκαετίες, ήταν η τεύλοριστική λογική. Το βασικό θεμέλιο της παραγωγικής ικανότητας του συστήματος ήταν ο μαζικός εργάτης και χαρακτηριστική η έλλειψη της καινοτομικής τεχνολογίας που θα μπορούσε να αυξήσει την παραγωγικότητα και να μειώσει το κόστος παραγωγής στο πλαίσιο του ανταγωνισμού της αγοράς. Από την άλλη ο μαζικός εργάτης δεν ήταν εκείνη η καταναλωτική δύναμη για να πραγματοποιηθεί τόσο η παραγωγή όσο και το κέρδος.

Το βασικό χαρακτηριστικό του κράτους κοινωνικής πρόνοιας ήταν η κοινωνικά σχεδιασμένη ασφάλιση, ώστε να μπορεί να διατηρεί τους ανέργους αλλά και εκείνους που βρίσκουν περιοδικά εργασία ως καταναλωτές, προκειμένου να αναπαράγεται το σύστημα. Έτσι αυτό που ονομάζουμε κοινωνική πρόνοια ήταν στρατηγικός στόχος του συστήματος και ακόμη πιο πέρα μία αναγκαία δαπάνη, η οποία επίσης ήταν δεκτό ότι πραγματοποιούνταν από τη μη αξιοποίηση του παραγωγικού κεφαλαίου, που ήταν αναγκαίο προκειμένου να διατηρηθεί το επίπεδο της συνολικής κατανάλωσης, αναγκαίο, επίσης, για την αναπαραγωγή της συσσώρευσης κεφαλαίου και τη συνολική διαδικασία για τη σταθεροποίηση του συστήματος.

Με το άνοιγμα των παγκόσμιων αγορών και την κινητικότητα των κεφαλαίων, δημιούργησε αδυναμίες στην παρεμβατική πολιτική του κράτους και το οδήγησε σε μία διαρκή αναπροσαρμογή, με σκοπό να διατηρηθεί η ικανότητα της παραγωγής και των κερδών σε εθνικό επίπεδο, από τη στιγμή που το διεθνοποιημένο κεφάλαιο δημιουργεί μεγάλες πιέσεις. Το κευνσιανό-φορντικό κράτος παρουσιάζει, παρόλα αυτά, αδυναμίες προσαρμογής στα νέα δεδομένα που δημιουργεί το διεθνοποιημένο κεφάλαιο και οδηγείται σε κρίση. Η λογική της διεθνοποίησης του κεφαλαίου απαιτεί την ενοποίηση του εθνικού, διεθνικού και κοινωνικού χώρου.

ΠΟΙΑ ΕΙΝΑΙ Η ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΟΥ

ΚΡΑΤΟΥΣ-ΠΡΟΝΟΙΑΣ;

Ένα από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά που ανέδειξε ο 20^{ος} αιώνας είναι η γέννηση, η εξέλιξη και η ανάπτυξη του κράτους-πρόνοιας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της μορφής κράτους ήταν τα κράτη των σκανδιναβικών χωρών και ως ένα βαθμό στα περισσότερα κράτη της Ευρώπης, που κυριαρχεί μία μεγάλη παράδοση, τα οποία είχαν ως βασικό χαρακτηριστικό τη δημόσια παιδεία, τη δημόσια υγεία, η οποία είχε πολλές κοινωνικές παροχές και τέλος διάφορες άλλες μορφές κοινωνικής ασφάλισης. Από την άλλη πλευρά είναι το μοντέλο που κυριάρχησε στις αγγλοσαξωνικές χώρες και κύρια τις ΗΠΑ και τη Μεγάλη Βρετανία, ιδιαίτερα στην εποχή του Ρήγκαν και της Θάτσερ. Ειδικά το κράτος των ΗΠΑ, που αποτελεί και το κυρίαρχο πρότυπο, βασιζόταν και βασίζεται κυρίως στη λειτουργία της αγοράς και της ατομικής πρωτοβουλίας.

Με το άνοιγμα των παγκόσμιων αγορών και τη διεθνή κινητικότητα των κεφαλαίων, η μέχρι πρόσφατα κυριαρχία του κοινωνικού κράτους περιορίζεται και τη θέση παίρνει το κράτος της αγοράς και της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, δηλαδή έχουμε την κυριαρχία του μοντέλου του κράτους των ΗΠΑ και επομένως δημιουργείται η ανάγκη να περιοριστεί το κράτος στο ελάχιστο δυνατό. Έχουμε το τέλος μιας θεωρητικής προσέγγισης του κοινωνικού κράτους που είχε κυριαρχήσει στο πλαίσιο της αντίληψης για την πολιτική οικονομία μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Αυτό σημαίνει ότι είχε λειτουργήσει ένα συναινετικό πλαίσιο, που στόχο είχε την απουσία σύγκρουσης ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία, στοιχείο απαραίτητο για τη συσσώρευση κεφαλαίου. Το βασικό στοιχείο που συνέβαλλε αποφασιστικά στην κοινωνική ειρήνη, οφείλεται στην μεγάλη αύξηση των κοινωνικών δαπανών οι οποίες αφορούσαν την υγεία, την παιδεία και τις κοινωνικές συνθήκες ασφάλισης. Ο βασικός κοινωνιολόγος θεωρητικός της κοινωνικής πρόνοιας Esping-Andersen, έχει μετατοπίσει το ενδιαφέρον του από τις τάξεις και την κοινωνική ανισότητα σε έννοιες όπως η οικογένεια και το άτομο (Φάιν, Ταχυδρόμος, 2/11/22001). Ο λόγος είναι ότι η θεώρηση του δέχεται, ότι το θεμέλιο της πολιτικής του κράτους πρόνοιας στη σύγχρονη εποχή είναι, πλέον, η

διαχείριση κινδύνου και επιπλέον η κοινωνική πολιτική που έχει μεταμορφωθεί σε δημόσια επιχείρηση κοινωνικών κινδύνων.

Ο Esping-Andersen προκειμένου να θεμελιώσει την άποψη του, στήριξε τη θεωρία του στη λογική της ύπαρξης τριών διαφορετικών μοντέλων κοινωνικής πρόνοιας, τα οποία θεώρησε ότι εμπεριείχαν στο πλαίσιο τους μία ποικιλομορφία των συστημάτων πρόνοιας ανάμεσα στα κράτη και στα διαφορετικά προγράμματα πρόνοιας (Φάιν). Τελικά έχει την άποψη ότι υπάρχουν τρία είδη βασικά είδη κράτους πρόνοιας:

- α. το σοσιαλδημοκρατικό, με τυπικό παράδειγμα τη Σουηδία
- β. είναι το λεγόμενο κορπορατιστικό, ή πατερναλιστικό, όπου το πλέον βασικό παράδειγμα για την επιβολή του είναι η Γερμανία
- γ. υπάρχει το φιλελεύθερο, το οποίο η βασική του αρχή είναι η αγορά και τα βασικά πρότυπα αυτού του είδους είναι η Μεγάλη Βρετανία και οι ΗΠΑ.

Ήδη έχουν πραγματοποιηθεί αρκετές εργασίες οι οποίες προσπαθούν να βασιστούν στην κλασική τυπολογία του Esping-Andersen, όμως δημιουργήθηκαν σημαντικά αναλυτικά και εμπειρικά εμπόδια προκειμένου να λειτουργήσει το συγκεκριμένο σχήμα το οποίο δημιούργησε ο συγγραφέας. Αυτό σημαίνει ότι πολλά συστήματα στις χώρες του μεσογειακού νότου, ακόμη στη Νοτιοανατολική Ασία και στην Ιαπωνία δεν μπορούσαν τελικά να ενταχθούν στο συγκεκριμένο σχήμα ανάλυσης με τα τρία μοντέλα. Από τη στιγμή δε, που είχαμε περαιτέρω ανάλυση του σχήματος για τα συγκεκριμένα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας, γίνεται σαφές ότι η ένταξη τους σε ένα από τρία μοντέλα ήταν πολύ δύσκολη.

Αναφέραμε πιο πάνω ότι οι έννοιες, όπως κοινωνική τάξη, η ανισότητα, οι κοινωνικές διαφορές, αντικαταστάθηκαν από τις έννοιες «διαχείριση του κινδύνου και της οικογένειας». Σε όλη την ανωτέρω μεταβολή της σκέψης, τεράστιο ρόλο έπαιξε και η επιρροή του νεοφιλελευθερισμού που επικράτησε διεθνώς. Η μορφή της έκφρασης της οικονομίας της αγοράς και της αποτελεσματικότητας της υπήρξε η Θάτσερ, όπως ήδη προαναφέραμε, η οποία γκρέμιζε μία χρόνια παράδοση της Ευρώπης με το κράτος της κοινωνικής πρόνοιας, που η τοποθέτηση της ολοκληρώθηκε με μία διατύπωση: **«δεν υπάρχει αυτό που αποκαλείται κοινωνία»**, στην ουσία ενθάρρυνε μία λιγότερο ακραία ιδεολογία η οποία παρουσιάζεται ως αντίθετη στο νεοφιλελευθερισμό (Φάιν). Για τη συγκεκριμένη προσέγγιση, οι κοινωνικές

παροχές έχουν νόημα, αλλά θεωρούνται ως εναλλακτική μορφή ιδιωτικών παροχών και είναι αυτό που απομένει από τη στιγμή που θα αφαιρεθούν εκείνα που παρέχει η αγορά. Οι αποδέκτες των παροχών έχουν ενσωματωθεί στο νέο ύψος του μανάτζμεντ του δημόσιου τομέα, το οποίο τελικά αποτελεί μία μίμηση του ιδιωτικού, δηλαδή μία προσαρμογή στους κανόνες της αγοράς. Τελικά οι σύγχρονοι πολίτες έχουν μετατραπεί σε πελάτες κατανάλωσης υπηρεσιών, ενώ παράλληλα δεν έχουν καμία συμμετοχή στη λήψη των αποφάσεων του δημόσιου τομέα. Οι μόνες αποφάσεις που μπορούν πλέον να λάβουν, είναι η ανάγκη κάλυψης των ελλειμμάτων χρηματοδότησης της κοινωνικής πρόνοιας. Είναι η τελική κατάληξη της εμπορευματοποίησης και της ιδιωτικοποίησης των υπηρεσιών της κοινωνικής πρόνοιας. Γίνεται φανερό ότι ο δημόσιος τομέας έχει μετατραπεί σε ιδιωτικό τομέα με διαφοροποιημένα κριτήρια, ο οποίος τελικά διευκολύνει την εύκολη πλέον μετάβαση στον ιδιωτικό τομέα, επιταχύνοντας τις διαδικασίες υποταγής της κοινωνίας στην οικονομία της αγοράς. Το κωμικό στοιχείο είναι ότι τελικά το κράτος έχει μετατραπεί σε μέσο για να διορθώνονται οι ατέλειες της αγοράς, απομακρυνόμενο ουσιαστικά από τη δημιουργία μίας συλλογικής κοινωνίας, η οποία συνειδητά θα προάγει τα συμφέροντα των πολιτών και της κοινωνίας ως σύνολο.

Είναι εύκολο να διαπιστώσει κανείς τις επιπτώσεις που έχει δημιουργήσει η κυριαρχία του νεοφιλελευθερισμού στη διαμόρφωση της αντίληψης περί κοινωνικού κράτους και η οποία ενισχύθηκε σημαντικά από τη στιγμή που επικράτησε η παγκοσμιοποίηση τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πραγματικό επίπεδο με την εξέλιξη της οικονομίας. Είναι γεγονός ότι η έννοια του κράτους κοινωνικής πρόνοιας, όπως αυτό ήταν διαμορφωμένο είτε με την σκοπιά της πολιτικής οικονομίας είτε με τη διατύπωση των τριών μοντέλων του Esping-Anderson, αποτελούσε ένα ζήτημα που αφορούσε στενά το έθνος-κράτος. Τώρα πια στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης αποτελεί δύναμη τέτοιου μεγέθους, ταχύτητας και εύρους, ώστε να υποβιβάζει όλα τα υποκείμενα της, δηλαδή τα άτομα του έθνους-κράτους, σε μία ομοιόμορφη μάζα από πιόνια (Φάιν). Ειδικότερα στο ζήτημα της πρόνοιας, οι κυβερνήσεις έχουν χάσει τη δυνατότητα αυτόνομης πολιτικής, τουλάχιστον για το είδος και το ύψος των παροχών. Τα συστήματα της κοινωνικής πρόνοιας έχουν ενταχθεί πλήρως στους κανόνες της παγκόσμιας αγοράς. Για τον Ulrich Beck, ο οποίος

αποτελεί ένας από τους πλέον εξέχοντες θεωρητικούς στην ανάλυση του σύγχρονου καπιταλισμού, θεωρεί ότι ο σύγχρονος καπιταλισμός είναι μία κοινωνία κινδύνου, σε βαθμό που λοιδορώντας αυτή, θεωρεί ότι στη θέση των Ηνωμένων Εθνών έχει εμφανιστεί ένας οργανισμός ο οποίος αποκαλείται «Ηνωμένη Κόκα Κόλα».

ΜΙΑ ΕΝΤΟΝΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗ ΣΧΕΣΗ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ **ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ**

Η κυρίαρχη αντίληψη που επικρατεί στη σύγχρονη εποχή, όπως ήδη έχουμε αναφερθεί, είναι η νεοφιλελεύθερη ιδεολογία, η οποία θεωρεί ότι για την καλύτερη δυνατή ανάπτυξη της παγκόσμιας οικονομίας, θα πρέπει να εφαρμοστεί η απελευθέρωση κάθε μορφής κοινωνικής δραστηριότητας και κυρίως η κατάργηση κάθε μορφής κρατικής ή κοινωνικής παρέμβασης, προκειμένου να βελτιωθεί η ευημερία των κοινωνιών στον πλανήτη. Επανέρχονται με ένα άλλο τρόπο στην αρχική έκφραση της λογικής του φιλελευθερισμού, όπως εκφράστηκε από τον Άνταμ Σμίθ, στην οποία θα πρέπει να λειτουργήσουν οι κανόνες της ελεύθερης οικονομίας και το σύστημα της παγκόσμιας οικονομίας μπορεί να βρει από μόνο του την ισορροπία του και μπορεί να αυτορυθμιστεί χωρίς την παρέμβαση από κανένα κοινωνικό παράγοντα.

Στη σημερινή εποχή της κυριαρχίας του κεφαλαίου και των κοινωνικών ομάδων που εκπροσωπεί, έχουμε την προσπάθεια της επιτάχυνσης των διαδικασιών απελευθέρωσης των οικονομικών δραστηριοτήτων, επιχειρώντας παράλληλα να πειστούν οι λαοί για την αναγκαιότητα και την χρησιμότητα αυτής της εξέλιξης, εξαντλώντας κάθε περίπτωση προπαγάνδας. Για πολλούς συγγραφείς, η έννοια παγκοσμιοποίηση ήταν μία προσπάθεια ιδεολογικής επιβολής ή ακόμη και εφεύρεση (Hirst, Thompson, Buordieu, Amin, Gray, και οι Έλληνες όπως ο Βεργόπουλος, η Δελιβάνη κ.α.). Για όλους τους ανωτέρω στην έννοια της παγκοσμιοποίησης υπάρχει μία εξέλιξη που διαστρεβλώνει την πραγματικότητα και είναι πλέον γεγονός ότι έχει διαμορφωθεί ένα πλαίσιο εννοιών που αναφερόμενο στην οικονομία της αγοράς, επιχειρεί να την ταυτίσει με την έννοια της ανθρώπινης ελευθερίας και με την ανάπτυξη ως

έννοια της ευημερίας. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι τα παλαιότερα ζητήματα της κοινωνικής αλληλεγγύης έχουν αντικατασταθεί από την ατομικότητα στο πλαίσιο της διεθνοποιημένης και διαπλεκόμενης οικονομίας. Μία ολόκληρη εποχή, η οποία βασιζόταν στην παραγωγή της πολιτικής και στην έκφραση της όχι μόνο στην κορυφή αλλά και στην καθημερινότητα, υποχωρεί και έχουμε την προσαρμογή των χωρών στις εξελίξεις της διεθνούς πραγματικότητας. Η ιδεολογία του οικονομισμού, αποτέλεσμα εκείνων που έχουν αναγορεύσει την πολιτική οικονομία σε κυρίαρχη ιδεολογία, έχει επικρατήσει στην καθημερινή λογική, αποτελεί την πρωτοκαθεδρία και αδιαφορεί για τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η κοινωνία, από τη στιγμή μάλιστα που όλα αυτά, στο πλαίσιο της ελεύθερης αγοράς, αυτορυθμίζονται, όπως διακηρύσσει ο νεοφιλελευθερισμός. Υπάρχει μία γενική τάση στο πλαίσιο της οποίας η πολιτική και η οικονομία δεν έχουν διαχωριστικές γραμμές και εν δυνάμει αποτελούν στο σύνολο τους σχέσεις μεταξύ ανθρώπων, με τη διαφορά ότι οι οικονομικές συναλλαγές δημιουργούν μετατοπίσεις και ισχυροποιούν τις κυρίαρχες κοινωνικές ομάδες σε βάρος των αδύνατων. Το κύριο χαρακτηριστικό της ταύτισης της πολιτικής και της οικονομίας, είναι ότι έχει εξαλειφθεί η πολιτική με την έννοια της συμμετοχής για αποφάσεις στη διαδικασία της παραγωγής και της διευθέτησης των μεγάλων κοινωνικών θεμάτων και έχει, πλέον, περιοριστεί στη διαδικασία της κατανομής, στην οποία ωφελούνται οι ισχυρές κοινωνικές ομάδες που είναι ευνοημένες από την παγκόσμια οικονομία. Η πολιτική με την έννοια που τη γνωρίζαμε ως σήμερα, αποτελούσε ένα μόνιμο αναγκαίο κακό για την αστική τάξη, που πλέον στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης μπορεί να απαλλαγεί από διαδικασίες που τις θεωρούσε ως τροχοπέδη.

Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί, ότι η άρνηση του πολιτικού είναι στην ουσία μία ουτοπία και αδύνατο να εκτοπιστεί. Από τη στιγμή που δεν μπορεί να παραμεριστεί η έννοια του πολιτικού, γίνεται η προσπάθεια της απεμπόλησης της πολιτικής όπως αυτή εκφράζεται από τις μαζικές, δημοκρατικές και κοινοβουλευτικές δυτικές κοινωνίες και αντικατάσταση της πολιτικής από θεσμούς και φορείς της πολιτικής, οι οποίοι δεν θα είναι υποχρεωμένοι να περνάνε μέσα από τις διαδικασίες της λαϊκής βούλησης και επιλογής (Μελάς, «Το εθνικό κράτος στην εποχή της παγκοσμιοποίησης», ΕΙΡΜΟΣ τ. 3). Γίνεται ολοφάνερο ότι βρισκόμαστε σε μια διαδικασία υποτίμησης του ρόλου της

πολιτικής, συστατικό στοιχείο της κρατικής εξουσίας και των χειρισμών της για εσωτερικά και εξωτερικά θέματα, επίσης στον τρόπο αντιπροσώπευσης στο πλαίσιο της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και ακόμη περισσότερο υποτίμηση της νομιμοποίησης της πολιτικής δύναμης δια μέσου αυτής. Η κατάργηση των ορίων της πολιτικής συνδέεται με νέα κέντρα και νέα πεδία υποπολιτικής, τα οποία βρίσκονται στα κέντρα εξουσίας του οικονομικού και επιστημονικού συστήματος και από την άλλη στα πεδία αντίστασης και διαμαρτυρίας των νέων κοινωνικών κινημάτων (Derpe, Η Νέα Διεθνής Τάξη, «Νέα Σύνορα-Λιβάνη»).

Ο νεοφιλελευθερισμός επιχειρεί να υποτάξει το κράτος και την πολιτική σε μια αντίληψη, στην οποία ο ατομικισμός είναι κυρίαρχος και οδηγεί σε δραστηριότητες της ανθρώπινης ζωής που ελάχιστη σχέση έχουν με το πολιτικό, οδηγώντας τον τρόπο ζωής των ατόμων στην τέλεια απομόνωση.

Από όσα αναφέραμε, γίνεται κατανοητό ότι οι υποστηρικτές της παγκοσμιοποίησης, στους οποίους ήδη έχουμε αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο, θεωρούν ότι το εθνικό κράτος περνάει μεγάλη κρίση διότι η σύγχρονη εποχή υπάρχει μία διαχείριση της διεθνούς οικονομίας, στην οποία το κράτος μόνο εμπόδια μπορεί να φέρει στα οικονομικά και κοινωνικά θέματα. Οι εθνικές πολιτικές έχουν περιοριστεί από τη λειτουργία και την κυριαρχία των παγκόσμιων δυνάμεων και επιβάλλονται ακόμη και σε ισχυρά κράτη (στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης). Τα σύνορα δεν μπορούν να επιβάλλουν περιορισμό και τα κεφάλαια κινούνται και επενδύουν ελεύθερα χωρίς χωρικά όρια. Το να εφαρμόσει κάποια χώρα μία δημοσιονομική ή νομισματική πολιτική με βάση τους κανόνες της εθνικής κυριαρχίας, μοιάζει με ουτοπία από τη στιγμή που οι διεθνείς δυνάμεις και οι πολυεθνικές εταιρείες επιβάλουν τους όρους τους, με αποτέλεσμα οποιαδήποτε παρέμβαση του εθνικού κράτους να είναι αδύνατη. Όσον αφορά την παλιά λειτουργία του κράτους πρόνοιας για την εξασφάλιση των εργατικών δικαιωμάτων και της κοινωνικής πρόνοιας τους, αποτελεί βάρος για την εξέλιξη της οικονομίας και θεωρείται επιζήμια για την ανταγωνιστικότητα. Εξάλλου η κυριαρχία των διεθνών αγορών με την ευμετάβλητη συμπεριφορά τους, οι νέες μορφές παραγωγής και εξειδίκευσης που κυριάρχησαν από τη δεκαετία '80, με τις όποιες αλλαγές συμβαίνουν σήμερα, οδηγεί σε νέες εξελίξεις του εργατικού κινήματος με φθίνουσα σημασία στην μεσολάβηση του για να υπερασπιστεί

τα δικαιώματα των εργαζομένων, και είναι ακόμη δυσκολότερο για να μεσολαβήσει και να επιβάλλει την τιμή της εργατικής δύναμης. Και το τελευταίο οχυρό του παραδοσιακού εθνικού κράτους σαν υπερασπιστής της εθνικής κυριαρχίας και της προστασίας των πολιτών από οποιαδήποτε εχθρική έχει απεμποληθεί, αν λάβει κανείς υπόψη το τι γίνεται την τελευταία δεκαετία. Εδώ θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι δεν θα πρέπει να υπερτιμήσουμε τη σημασία του έθνους-κράτους στο ρόλο που έπαιξε στη διαχείριση της οικονομίας γενικά και της εθνικής οικονομίας ειδικά. Είναι πολύ σημαντικό να τονίσουμε, ότι η οικονομία ήταν η τελευταία από τις πράξεις του έθνους-κράτους που της προσέδωσε εθνική σημασία. Εξάλλου το έθνος-κράτος είναι μία ιστορική υπόθεση και με τη μορφή όπως το γνωρίσαμε τις τελευταίες δεκαετίες, ήταν προϊόν των αναγκών της διεθνούς κοινωνίας όπως προέκυψαν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Το έθνος-κράτος όπως εμφανίστηκε ήταν προϊόν της συναίνεσης των κοινωνικών τάξεων και μία μορφή άμυνας απέναντι στις κομμουνιστικές χώρες. Ήταν επίσης μία απάντηση στη μεγάλη κρίση του 1929 και τέλος επιλέχθηκε ως ο μόνος δρόμος για την αναστήλωση των οικονομιών των ανεπτυγμένων χωρών της Δυτικής Ευρώπης, οι οποίες είχαν καταστραφεί κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Τέλος ήταν μία προσπάθεια για την εκχώρηση αρμοδιοτήτων, η οποία πήγαινε κόντρα στη λογική της ελεύθερης αγοράς, έχοντας ως στόχο και σκοπό την κατανομή και την ανακατανομή του πλούτου και των πόρων στο στενό πλαίσιο των ατόμων μιας χώρας, συγκροτώντας την έννοια της εθνικής οικονομίας.

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΘΝΟΣ ΚΡΑΤΟΣ

Η παγκοσμιοποίηση ως επικρατούσα έννοια της εποχής δεν έχει την πολυτέλεια να υποτιμήσει τις οικονομικές, και τις πολιτικές αντιθέσεις και συγκρούσεις όπως αυτές διαμορφώνονται στις διάφορες περιφέρειες του πλανήτη (φαινόμενα τρομοκρατίας, κ.λ.π.). Οι θεωρητικοί που παρατηρούν την παγκοσμιοποίηση με μεγάλη αμφιβολία, όπως παρατηρεί η Ankie Hoogvelt, έχουν στρέψει την προσοχή τους στη λογική της άσκησης της

κυριαρχίας και ακόμη στις ρυθμίσεις που επιδιώκουν οι εθνικές κυβερνήσεις, ενώ στην ουσία αγνοούν ότι και στις δύο περιπτώσεις συμβάλλουν στις απαιτήσεις για την ολοκληρωτική καθιέρωση της παγκοσμιοποίησης. Επομένως, η ίδια η παγκοσμιοποίηση είναι συνεχής διαδικασία και όχι ένα τελικό αποτέλεσμα, επιπλέον δεν υπάρχει ακόμη ούτε μία παγκόσμια οικονομία ή ακόμη μία παγκόσμια κοινωνία, από τη στιγμή που πολλά ακόμη εξαρτώνται από την πολιτική τακτική των εθνικών κυβερνήσεων στα ζητήματα που θεωρούνται κλειδιά για την παγκοσμιοποίηση (A. Hoogvelt, *Globalization and the Postcolonial World*, University Press, 1997). Θεωρεί επίσης ότι η φάση εδαφικής επέκτασης της παγκοσμιοποίησης έχει πραγματοποιηθεί και ξεφεύγει από τη διαδικασία της εμβάθυνσης αλλά όχι και από τη διαδικασία της διεύρυνσης της καπιταλιστικής ολοκλήρωσης, που είναι η κύρια σύγχρονη φάση και η οποία χαρακτηρίζεται ως παγκοσμιοποίηση. Για τη ίδια, βασική αιτία των παραπλανήσεων είναι η σύγχυση της έννοιας της παγκοσμιοποίησης με την έννοια της διεθνοποίησης, που σημαίνει αυξανόμενη διαπλοκή των εθνικών οικονομιών μέσα από το διεθνές εμπόριο και την υπερεθνικότητα των πολυεθνικών εταιρειών, που στηρίζουν τη βάση και την οργάνωση της παραγωγής πέρα από τα στενά εθνικά σύνορα. Επομένως, πολλοί θεωρούν την οικονομική παγκοσμιοποίηση σαν μια διαδικασία στην οποία η εθνική οικονομία και οι στρατηγικές λειτουργίες της εθνικής οικονομίας θα πρέπει να θεωρούνται ότι δεν έχουν καμία σχέση με αυτή. Ακόμη η παγκοσμιοποίηση δεν θα πρέπει να συγχέεται με τις περιφερειακές ολοκληρώσεις (Ευρωπαϊκή Ένωση, NAFTA) και ακόμη να μη θεωρείται ότι συνδέεται με την ολοκλήρωση των περιφερειακών οικονομιών σε παγκόσμιο επίπεδο. Την παγκοσμιοποίηση μπορούμε να την κατανοήσουμε μέσα από τη μεγαλύτερη συσχέτιση «χρόνου-τόπου», επίσης, μπορούμε να την κατανοήσουμε μέσα από την κυριαρχία μιας παγκόσμιας αγοράς η οποία απέχει από τη λογική ενός διεθνούς ανταγωνισμού της αγοράς. Για την A. Hoogvelt, οι επιπτώσεις που παρατηρούνται στις εθνικές κοινωνίες, οφείλονται στην έντονη πίεση που δέχονται τα ανεπτυγμένα εθνικά κράτη για την εμπέδωση της παγκοσμιοποίησης. Όλη αυτή η πίεση δεν προέρχεται από μία μικρή ομάδα διεθνούς κεφαλαίου αλλά στη συγκεκριμένη εξέλιξη συμμετέχει και ένα ευρύτερο κοινωνικό στρώμα, το οποίο πιστεύει ότι για να επιβιώσει και να παίξει ένα ρόλο στη διεθνή οικονομία, θα πρέπει να

διασυνδεθεί με τις οικονομίες της ΝΑ Ασίας και λιγότερο με την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης (A. Hoogvelt, *Globalization and the Postcolonial World*).

Η παγκοσμιοποίηση οδηγεί σε αναδιάταξη στην ισορροπία των δυνάμεων και την αναπροσαρμογή της δομής της παγκόσμιας τάξης μέσα σε δεδομένα ιστορικά πλαίσια (R. W. Cox, "Realism, Positivism and Historicism", στο R. W. Cox & T. J. Sinclair, *Approaches to World Order*, Cambridge University Press, 1996). Οι κοινωνικές σχέσεις, όπως διαμορφώνονται, και οι σχέσεις ισχύος δεν έχουν πλέον σχέση με τη παλιά μορφή της λειτουργίας των κρατών που ήταν η πυραμίδα αλλά με μία νέα μορφή που είναι οι ομόκεντροι κύκλοι και οι οποίοι ξεπερνούν τα εθνικά κρατικά σύνορα (Cox). Στο κεντρικό κύκλο, υποστηρίζει η Hoogvelt, ανήκουν οι ελίτ της κοινωνίας σε όλα τα κράτη και σε όλες τις ηπείρους οι οποίες βρίσκονται σε διαφορετική αναλογία γεωγραφικής κατανομής, στον δεύτερο ομόκεντρο κύκλο ανήκουν εκείνες οι ομάδες της κοινωνίας που απασχολούνται με την οικονομία της παγκοσμιοποίησης και τέλος υπάρχει ένας μεγαλύτερος κύκλος, που είναι εξωτερικός και στον οποίο ανήκουν τα περιθωριοποιημένα κοινωνικά στρώματα της παγκοσμιοποίησης, τα οποία δεν συμμετέχουν στην παραγωγική διαδικασία και τα οποία πιθανά να μην αποτελούν αγορά καταναλωτικών αγαθών. Ακόμη, η συγγραφέας, διαπιστώνει ότι η διαδικασία της οικονομικής παγκοσμιοποίησης δεν δέχεται τη γεωγραφική διάκριση «ανάπτυξη-υπανάπτυξη» και υιοθετεί ένα μη-γεωγραφικό κοινωνικό διαχωρισμό με βάση τον κοινωνικό αποκλεισμό κοινωνικών ομάδων ακόμη και μέσα στις ανεπτυγμένες κοινωνίες της Δύσης. Αυτό φυσικά σημαίνει, ότι όσο η παγκοσμιοποίηση προχωρά δημιουργείται ένα οξύτατο κοινωνικό πρόβλημα και κάνουν την εμφάνιση τους διαρκώς και περισσότερες περιθωριοποιημένες κοινωνικές ομάδες στις ανεπτυγμένες κοινωνίες της Δύσης αλλά και σε άλλες κοινωνίες, ενώ είναι εμφανής η απουσία ενός προγράμματος πολιτικής δράσης το οποίο θα μπορέσει να αντιμετωπίσει τη συγκεκριμένη κατάσταση. Επομένως, από μία άποψη, για να υπάρξει σταθερότητα στη νέα παγκόσμια τάξη, όπως αυτή έχει διαμορφωθεί μέχρι σήμερα, η νέα κατάσταση δεν έχει πρόβλημα μόνο οικονομικό, αλλά πρωτίστως είναι πρόβλημα του νόμου και της τάξης. Απαιτείται μία προσπάθεια να τακτοποιηθούν θέματα, όπως τα περιθωριοποιημένα κοινωνικά στρώματα, σε ενδοκρατικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο. Ο

βασικός ρόλος του σύγχρονου κράτους φαίνεται τελικά ότι είναι να μεταβάλλει τη λειτουργία του και να επιχειρεί να προσαρμόσει την εθνική οικονομία στο πλαίσιο της διεθνούς οικονομίας. Είναι φανερό ότι το παγκόσμιο σύστημα παραγωγής και το παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα αποτελούν ευδιάκριτες σφαίρες στις σχέσεις ισχύος που περιορίζουν το σύστημα κρατών σε εκείνο το βαθμό στον οποίο και τα κράτη επηρεάζονται από αυτό. Ο Cox, ονομάζει τη σύγχρονη μορφή του κράτους ως μορφή διεθνοποίησης του και η νέα κρατική μορφή συμβάλλει στη μετατροπή της λειτουργίας του κράτους σε ένα όχημα μεταφοράς της πειθαρχίας της οικονομίας της παγκόσμιας αγοράς στην εσωτερική εθνική οικονομία (Hoogvelt).

Από τη σκοπιά της διεθνούς και εθνικής ασφάλειας υπάρχουν δύο τάσεις μακροχρόνιες που συνοδεύουν την παγκοσμιοποίηση:

1. Η ασφάλεια της παγκοσμιοποίησης εξακολουθεί να εξαρτάται από τη στρατιωτική δύναμη, που εκδηλώνεται και αναπτύσσεται σε εδαφική βάση.
2. Η εθνική αμυντική πολιτική προσπαθεί να εναρμονίσει τις εθνικές επιδιώξεις ασφάλειας με εκείνες τις διαδικασίες προσαρμογής ή ενσωμάτωσης σε υπερεθνικούς αμυντικούς θεσμούς που εξυπηρετούν τις ανάγκες ασφάλειας της παγκόσμιας οικονομίας (Σ. Αλειφαντής, «Διεθνής Ασφάλεια και Παγκοσμιοποίηση», ΕΙΡΜΟΣ , Τ. 3).

ΜΑΘΗΜΑ ΔΕΚΑΤΟ:

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ

Η δημοκρατία είναι ίσως η πιο δυναμική ιδέα του 20ου αιώνα. Στο τέλος του 20ου και στις αρχές του 21^{ου} αιώνα η πλειοψηφία των εθνών-κρατών ισχυρίζονται ότι έχουν δημοκρατία. Στο πλαίσιο αυτό, οι χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, με επικεφαλής τη πρώην ΕΣΣΔ είχαν ονομαστεί «λαϊκές δημοκρατίες». Έτσι οι μόνες χώρες που δεν ονομαζόντουσαν δημοκρατικές, ήταν κάποιες χώρες με ημι-φεουδαλικά χαρακτηριστικά, όπως για παράδειγμα η Σαουδική Αραβία κ.α., οι οποίες όμως και αυτές στην ουσία έχουν επηρεαστεί από τη λειτουργία των λεγόμενων ανοικτών κοινωνιών και των δημοκρατικών θεσμών που κυριαρχούν σ' αυτές.

Αν θέλαμε να δώσουμε ένα ορισμό της δημοκρατίας, περισσότερο θα ανοίγαμε θέμα προς συζήτηση εξαιτίας των πολλών ερμηνειών και θέσεων που υπάρχουν γι' αυτήν, παρά θα καταλήγαμε σ' ένα συμπέρασμα. Ακόμη δυσκολότερο είναι να καταλήξει κάποιος σε ένα ορισμό στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Από την άλλη, το περιεχόμενο που προσδίδει κάποιος στην έννοια της δημοκρατίας σήμερα προσδιορίζει και την ιδεολογική του ταυτότητα και ακόμη περισσότερο την στάση που κρατά απέναντι στο φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης.

Έτσι ένας ορισμός που έχει δοθεί από τον A. Giddens, τον θεωρητικό του «Τρίτου Δρόμου», ορίζει τη δημοκρατία σαν ένα σύστημα που ενέχει τον αποτελεσματικό ανταγωνισμό ανάμεσα στα πολιτικά κόμματα για τις θέσεις εξουσίας (Α. Γκίντενς, «Ο κόσμος των ραγδαίων αλλαγών», Εκδ. Μεταίχμιο, 2001). Εδώ θα πρέπει να πούμε ότι οι αντικρουόμενες απόψεις είναι σημαντικές, κυρίως από ανθρώπους που τοποθετούνται ιδεολογικά και πολιτικά απέναντι από την παγκοσμιοποίηση, όπως για παράδειγμα του Τ. Φωτόπουλου με την «Περιοριστική Δημοκρατία». Σε μια δημοκρατία

πραγματοποιούνται τακτικές και δίκαιες εκλογές που λαμβάνουν μέρος όλοι οι πολίτες μιας χώρας. Το δικαίωμα της δημοκρατικής συμμετοχής συνδέεται με τις πολιτικές ελευθερίες της έκφρασης της ελεύθερης άποψης και ακόμη την ελευθερία να δημιουργείς πολιτικές ομάδες και οργανώσεις και να συμμετέχεις ελεύθερα και με πλήρη συνείδηση σ' αυτές. Ανάλογα με τις μορφές που μπορεί να πάρει, διαφέρει και ο βαθμός εκδημοκρατισμού. Ένα παράδειγμα που χρησιμοποιεί ο Giddens, είναι τα ποιοτικά χαρακτηριστικά που υπάρχουν για παράδειγμα στις ΗΠΑ και στη Μεγάλη Βρετανία, στις οποίες και διαφέρουν.

Η δημοκρατία στη Δύση αναπτύχθηκε κυρίως σε όλη τη διάρκεια του 20ου αιώνα. Τον 19^ο αιώνα οι δημοκρατικές ιδέες συνάντησαν τεράστια αντίδραση από τις αντιδραστικές κυρίαρχες κοινωνικές τάξεις της εποχής. Πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οι γυναίκες είχαν δικαίωμα ψήφου σε τέσσερις μόνο χώρες: Τη Νορβηγία, την Αυστραλία, τη Φινλανδία και τη Νέα Ζηλανδία. Στην Ελβετία οι γυναίκες μέχρι το 1974 δεν είχαν δικαίωμα ψήφου. Άλλες χώρες, λίγο πριν από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του '70, όπως η Γερμανία, η Ιταλία, η Ισπανία και η Πορτογαλία, είχαν την πικρή εμπειρία διακυβέρνησης από απολυταρχικές κυβερνήσεις και από φασιστικά ή στρατιωτικά καθεστώτα. Από τα μέσα της δεκαετίας του '70 και μετά οι δημοκρατικές κυβερνήσεις στον πλανήτη έχουν αυξηθεί σημαντικά. Πολλοί θεωρούν ότι η πολιτική μοιάζει περισσότερο με διεφθαρμένη επιχείρηση, στο πλαίσιο της οποίας οι πολιτικοί προσπαθούν να ικανοποιήσουν τα δικά τους συμφέροντα, αντί να ικανοποιούν τις ανάγκες των εργαζομένων. Στη σημερινή εποχή, εξακολουθούν να υπάρχουν άνθρωποι που πιστεύουν ότι κυρίαρχα ζητήματα για τον άνθρωπο είναι η οικολογία και η καθημερινή καταστροφή του περιβάλλοντος, τα ανθρώπινα δικαιώματα, η πολιτική στήριξης των εργαζομένων και των ανέργων, η σεξουαλική ελευθερία κ.λ.π. Ενώ για την οικονομία πιστεύουν ότι οι πολιτικοί δεν έχουν τη δυνατότητα να ασχοληθούν και να παρακολουθήσουν τις δυνάμεις που κινούν τον κόσμο (Γκίντενς). Μπορεί να γίνει άμεσα κατανοητό, ότι ο λόγος που δεν μπορούν οι πολιτικοί να παρακολουθήσουν τις συγκεκριμένες δυνάμεις, είναι ότι ξεπερνούν τα στενά εθνικά-κρατικά όρια. Τίθεται επομένως το ερώτημα: Υπάρχει δυνατότητα να διατηρηθεί και να ενισχυθεί η δημοκρατία και ακόμη η ενεργητική διακυβέρνηση, όταν αυτές οι έννοιες μοιάζουν σαν να έχουν χάσει

την επαφή τους με την πραγματικότητα; Ο Γκίντενς δίνει της εξής απάντηση: Αυτό που χρειάζεται στις δημοκρατικές χώρες είναι η εμβάθυνση της ίδιας της δημοκρατίας. Αυτή την διαδικασία την αποκαλεί **«εκδημοκρατισμό της δημοκρατίας»**. Επιπλέον, θεωρεί ότι η δημοκρατία πρέπει να καταστεί υπερεθνική. Θεωρεί ότι σήμερα ο εκδημοκρατισμός είναι αναγκαίος «πέρα από» και «κάτω από» το επίπεδο του έθνους. Η εποχή της παγκοσμιοποίησης απαιτεί παγκόσμιες απαντήσεις και αυτό είναι απαραίτητο τόσο για την πολιτική όσο και για τα άλλα επίπεδα της κοινωνικής ζωής. Η εμβάθυνση της δημοκρατίας είναι απαραίτητη διότι οι παλιοί μηχανισμοί του συστήματος διακυβέρνησης δεν λειτουργούν πλέον σε μια κοινωνία, στην οποία οι πολίτες ζουν στο ίδιο περιβάλλον πληροφόρησης με εκείνους που βρίσκονται πιο πάνω από αυτούς και φυσικά κατέχουν την εξουσία (Γκίντενς). Από την άλλη, θα πρέπει να αναφερθεί ότι οι δυτικές δημοκρατικές κυβερνήσεις δεν υπήρξαν ποτέ τόσο μυστικοπαθείς, όπως υπήρξαν οι κυβερνήσεις των πρώην σοσιαλιστικών χωρών ή κυβερνήσεις που αντιπροσώπευαν αυταρχικά καθεστώτα. Παρ' όλα αυτά μυστικοπάθεια έχουν επιδείξει και οι συγκεκριμένες κυβερνήσεις (Γκίντενς). Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα που αναφέρει και ο ίδιος είναι το γεγονός της απόκρυψης, κατά την περίοδο του ψυχρού πολέμου, των πυρηνικών δοκιμών και της ανάπτυξης των οπλικών συστημάτων, από τις κυβερνήσεις των ΗΠΑ και της Μεγάλης Βρετανίας.

Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ

Στη σημερινή εποχή, υπάρχει έντονα η πεποίθηση ότι οι σκοποί θα μπορούν να είναι ειρηνικοί και θα μπορέσουν να λυθούν, όταν όλοι οι ανταγωνισμοί και οι πόλεμοι θα τεθούν υπό διαπραγμάτευση και ειδικά το παράδειγμα του πολέμου θα μπορέσει να λυθεί, μόνο εάν εφαρμοστεί σε όλη την έκταση της κοινωνίας το εμπόριο. Η κοινωνία της αγοράς, που είναι η κοινωνία των ανταγωνιστών και των συνεταίρων θέλει να θεωρεί ότι είναι μία κοινωνία χωρίς εχθρούς και επομένως δεν έχει να διαπραγματευτεί καμία εχθρότητα (P. Taquieff, «Παγκοσμιοποίηση και Δημοκρατία», εκδόσεις 21^{ου}). Παρόλα αυτά η «δημοκρατία της αγοράς» αποτελεί ένα χώρο συνύπαρξης και

ομάδων, τα οποία κινούνται και λειτουργούν με βάση το ατομικό τους συμφέρον, ο Taquieff την ονομάζει «υπερμερική μορφή δημοκρατίας», το οποίο τίθεται στην αντίθετη πλευρά μιας αληθινής δημοκρατίας, που είναι μία εθελοντική κοινότητα ελεύθερων ανθρώπων και ίσων πολιτών, οι οποίοι, όπως πιστεύει ο D. Birnbacher, συμμετέχουν με ενεργό τρόπο στον προσδιορισμό και τον καθορισμό του κοινού καλού, έχοντας ως κέντρο τη συμμετοχή σε μία κοινότητα με υπεύθυνους ανθρώπους, οι οποίοι έχουν έντονα τα συναισθήματα υπευθυνότητας στις μελλοντικές γενιές (Taquieff).

Το συγκεκριμένο συναισθήμα υπευθυνότητας που έχει αναπτυχθεί, που αφορά την ηθική των ατόμων και των θεσμών, έχει την καταγωγή του στην υπερβολική εκμετάλλευση του ανθρώπου και την προκάλεσε η δομή και η λογική της βιομηχανικής κοινωνίας. Υπήρχε μία έντονη τάση προς τον παραγωγισμό, ο οποίος τελικά απεδείχθη καταστροφικός για τον πλανήτη, γιατί δεν μπορούσε να περιοριστεί από τη λογική και τις αξίες που επέβαλλε η σύγχρονη αστική δημοκρατική κοινωνία, εξαιτίας του φιλελεύθερου, κτητικού και ανταγωνιστικού ατομισμού. Υπήρχε έντονη εκμετάλλευση για τις ανάγκες της ίδιας της παραγωγής, από την άλλη παραγωγή για χάρη της ίδιας της εκμετάλλευσης, τα οποία όλα είχαν ένα υπέρτατο στόχο: το κέρδος δίχως όρια. Έτσι μέσα στον πυρήνα της δημοκρατίας επικράτησαν οι αξίες του καπιταλισμού και επέβαλλε μία κανονιστική λειτουργία προς όφελος του, επιβεβαιώνοντας τον όρο: δημοκρατία του καπιταλισμού. Η δημοκρατική ιδέα υπέστη ένα εκφυλισμό με την αντικατάσταση των αρετών του πολίτη από τις στρατηγικές των εγωιστικών ατόμων που προσπαθούν να ικανοποιήσουν μόνο τα συμφέροντα τους και τη μεγιστοποίηση των τελευταίων, αδιαφορώντας για τα προβλήματα που μπορεί να δημιουργούν στους συνανθρώπους τους. Στο ζήτημα της δημοκρατίας της αγοράς, έχει διαμορφωθεί μία κατάσταση και μία πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα, που βασίζεται στις λογικές ότι τα προβλήματα των ανθρώπων θα λυθούν στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, παραμελώντας τα κοινωνικά δικαιώματα του πολίτη στο όνομα του ανταγωνισμού, αφήνοντας έτσι να λύσει τα προβλήματα η παγκοσμιοποίηση και η λειτουργία των χρηματιστηρίων, νομιμοποιώντας την κυρίαρχη λογική των «παγκοσμιοποιητικών καθεστώτων», όπως εύστοχα χαρακτηρίζει την παγκόσμια κοινωνία σε άρθρο του στη *Monde diplomatique* ο Ignacio Ramonet. τον Ιανουάριο του 1997.

Είναι φανερό ότι προσπαθούν να μετατρέψουν την παγκόσμια κοινωνία σε κοινωνία της μαζικής κατανάλωσης, οδηγώντας την σε συμπεριφορές οι οποίες θα είναι χειρότερες από εκείνες της δεκαετίας του '50 και του '60 οι οποίες αμφισβητήθηκαν έντονα από τα κινήματα εκείνης της εποχής. Παράλληλα την ομογενοποίηση, την οποία ήδη έχουμε αναφέρει στην αρχή οριοθετώντας την έννοια της παγκοσμιοποίησης, θέλουν να τη διαμορφώσουν στο πλαίσιο που θα εξυπηρετεί εκείνες τις ελίτ που θα αποκομίζουν κέρδη από την ομογενοποίηση της κατανάλωσης, που είναι η ακραία μορφή συμπεριφοράς της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης. Το κυρίαρχο χαρακτηριστικό της θα είναι η αναζήτηση της απόλαυσης και η ικανοποίηση μίας τέτοιας προοπτικής θα μπορεί να καθορίσει, τι είναι ανθρώπινο και τι ανθρωπιά του ανθρώπου (Taquieff). Μία τέτοια παγκοσμιοποίηση, είναι μία κοινωνία ομοιογενής η οποία δεν έχει συγκρούσεις, οι άνθρωποι θα μοιάζουν μεταξύ τους ως καταναλωτικά ζώα, η διαφορά θα εξαλειφθεί και επομένως η πολιτική θα μαραζώσει διότι δεν θα τη χρειάζεται κανείς, στο πλαίσιο της κυριαρχίας της νεοφιλελεύθερης καπιταλιστικής παγκοσμιοποίησης. Η κοινωνία θα είναι μία απολιτική κοινωνία, άρα μία κοινωνία χωρίς την ύπαρξη του άλλου και τέλος χωρίς ηθική (Taquieff). Μία δημοκρατία που θέλει να ονομάζεται πλήρης, πρέπει να είναι μία κοινότητα που θα στηρίζεται στη επικοινωνία και δεν θα υπάρχουν διακρίσεις. Επομένως, οι σύγχρονες κοινωνίες που θεωρείται ότι είναι κοινωνίες πολύπλοκες, για να μπορέσουν να διατηρήσουν τα ανωτέρω θα πρέπει να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις για ένα ελάχιστο κοινωνικό δεσμό, ο οποίος θα βασίζεται στην αμοιβαία εμπιστοσύνη. Δημιουργείται μία συλλογική ταυτότητα, η οποία προϋποθέτει τη δέσμευση του ατομικού υποκειμένου και δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την πολιτική του ύπαρξη. Στο πλαίσιο της συλλογικής ταυτότητας, οι ατομικοί εγωισμοί ξεπερνιούνται στο πλαίσιο της ταύτισης τους με άλλους, μέσα σ' ένα κοινό εγχείρημα ή μέσα από την κοινή ταύτιση με μια ιστορική κοινότητα, η οποία έχει θεμελιωθεί πάνω σε ορισμένες αξίες (C. Taylor, "Cross-Purposes: The Liberalism Communitarian Debate", στο Nancy Rosenblum (επιμ.), *Liberalism and the Moral Life*, Κέιμπριτζ). Για τον Taylor, ο πατριωτισμός μπορεί να επαναπροσδιοριστεί από τη συμμετοχική αυτοκυβέρνηση, που είναι τμήμα μιας βαθιάς παράδοσης του πολιτειακού ουμανισμού.

Σύμφωνα με τον Taquieff, η δημοκρατία έχει νόημα μόνο στον πληθυντικό: Αυτό σημαίνει ότι υπάρχουν δημοκρατίες γιατί υπάρχουν λαοί, έθνη, πολιτικές κοινότητες. Η ιδέα το να υπάρχει μία ενιαία δημοκρατία αποτελεί μία κενή αφαίρεση ή ακόμη αποτελεί την έκφραση μιας επικίνδυνης αυτοκρατορικής ουτοπίας, η οποία είναι θεμελιωμένη πάνω στο όνειρο μιας πλανητικής αυτοκρατορίας η οποία κυβερνάται από τους υπερ-ολιγάρχες, που στην ουσία αποτελούν την κάστα των ανώτατων απατεώνων που εγκωμιάζουν προς όφελος τους τη Δημοκρατία, αφού προηγουμένως έχουν απαλλοτριώσει το περιεχόμενο της ονομασίας της και έχουν απαγορεύσει την πραγματική της εφαρμογή (Taquieff). Το περιεχόμενο της δημοκρατίας αποτελεί ένα τεράστιο κενό, που όμως εξακολουθεί να διατηρεί ένα εντυπωσιακό όνομα, που βρίσκεται στη διάθεση εκείνων που μπορούν να εκφράσουν τις ελπίδες τους και έτσι γίνεται συμβολικά επικίνδυνη.

Τη δημοκρατία την οποία επικαλούνται οι περισσότεροι ως θετική έννοια, λειτουργεί σαν ένα απόλυτο και προσφέρεται σαν μία επίσημη πίστη και παράλληλα κυριαρχεί σαν ιστορική αναγκαιότητα. Η πορεία της δημοκρατικής εξέλιξης γίνεται αντιληπτή σαν μία διαρκής και μοιραία εξέλιξη και παράλληλα ο τελικός σκοπός, ο οποίος οδηγεί στη καρδιά του προοδευτικού οράματος, που σημαίνει πορεία χωρίς συμβιβασμούς προς την ελευθερία, την ευημερία και τη δικαιοσύνη. Στις δεκαετίες του '80 και του '90 η αμοιβαία συνύπαρξη ή και η ταύτιση ακόμη της οικονομικής και πολιτικής προόδου είχε λειτουργήσει σαν γενικό αξίωμα και δεν είχε σχεδόν ποτέ δεχθεί κριτική ανάλυση. Η συνύπαρξη θεωρήθηκε σαν τυπική κατάληξη της προοδευτικής κοινωνίας, στο πλαίσιο της λογικής ότι όλα τα πράγματα μπορούν να συνυπάρξουν χωρίς ιδιαίτερες προστριβές.

Η δημοκρατία είναι κενή περιεχομένου όσο και το «Υπέρτατο Ον», αυτό σημαίνει ότι έχει τη δυνατότητα να γεμίζει διαρκώς με πολλές σημασίες (Taquieff). Αποτελεί την ονομασία του Καλού. Η λέξη «δημοκρατία» αντιστοιχεί με ένα αποφασιστικό πολεμικό επιχείρημα που καταδικάζει χωρίς όρους και οριστικά, τους αντιπάλους της που μεταμορφώνονται σε εχθρούς της δημοκρατίας. Για τον Taquieff, είναι ένα δόγμα όψιμης νεωτερικότητας. Εκείνο που απουσιάζει από την πολιτική στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, είναι ένα βάθρο ανθρωπολογίας, μιας ανθρωπολογίας που θα ακούει και στις οικολογικές επιταγές. Αρκεί να δει κανείς τις αποφάσεις των μεγάλων σε όλες

τις τελευταίες συναντήσεις τους, τις επιταγές των πολυεθνικών επιχειρήσεων στο πνεύμα της παγκοσμιοποίησης και την πιστή εφαρμογή από τους πολιτικούς, κυρίως των μεγάλων δυνάμεων όπως οι ΗΠΑ, αποφάσεις που στρέφονται στην προστασία του περιβάλλοντος.

ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Η δημοκρατία μαζί με την αγορά, αποτελούν λέξεις που θεωρούνται σημαντικές στη σημερινή εποχή, ιδιαίτερα η δημοκρατία που είναι τόσο διαδεδομένη που κανείς πια δεν αναρωτιέται για την ιστορική της αφετηρία και τη ιστορική της σημασία, όπως επίσης και για τα προβλήματα προκύπτουν και τα τοποθετεί στην κοινωνία για λύση. Για τον S. Amin, η δημοκρατία είναι μία έννοια και μία σύγχρονη ιστορικά πραγματικότητα η οποία συγκροτήθηκε και αναπτύχθηκε παράλληλα με τον καπιταλισμό (S. Amin, «Οικονομική Παγκοσμιοποίηση και Πολιτικός Οικουμενισμός», από το «η πολιτική σήμερα, Νίκος Πουλαντζάς, εκδ. Θεμέλιο, 2001). Για τον ίδιο όλες οι προηγούμενες μορφές οργάνωσης του διαλόγου στο πλαίσιο της άσκησης της εξουσίας δεν έχουν άμεση σχέση με τη σύγχρονη δημοκρατία. Τα φιλοσοφικά συστήματα του αρχαίου κόσμου είχαν διαμορφωθεί από μία μεταφυσική ιδεολογία, στο πλαίσιο της οποίας μια κυρίαρχη κοσμική τάξη επέβαλλε την εξουσία στα άτομα και στην κοινωνία. Από τη σκοπιά αυτή, η έναρξη της σύγχρονης εποχής χαρακτηρίζεται από μία φιλοσοφική ρήξη με το παρελθόν. Το πολιτικό σύστημα στην αρχαιότητα αποτελούσε ένα σύστημα οργάνωσης του δημόσιου χώρου, το οποίο αφορούσε τις υποχρεώσεις του πολίτη απέναντι στην πολιτεία, ενώ στη νεότερη εποχή με τη λειτουργία των συνταγμάτων, εννοείται και σαν σύστημα των ατομικών διακιωμάτων του πολίτη και, ακόμη, τη δυνατότητα της πρόσβασης των πολιτών στην άσκηση της πολιτικής εξουσίας. Ενώ το αίτημα της πολιτικής διακυβέρνησης, ως δημοκρατικό αίτημα, στην αρχαιότητα ήταν υποχρεωτικό πρόταγμα της εξουσίας απέναντι στον πολίτη ως ανεξάρτητη αρχή και ως αυτόνομο υποκείμενο, στη σύγχρονη εποχή αποτέλεσε ως απαίτηση από τα κάτω, υπό την μορφή αιτημάτων, πολιτικών και οικονομικών, και διεκδικήσεων. Η δημοκρατία δεν μπορεί να εξισορροπεί και να διορθώνει τις οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες και

δημιουργεί ένα ειδικό πολιτικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο έστω και τυπικά συνταγματικά, οι πολίτες μπορούν να είναι τυπικά ίσοι, ανεξάρτητα εάν στην πραγματική κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα παράμενουν άνισοι. Τη σύγχρονη εποχή, ο Amin την χαρακτηρίζει σαν την περίοδο της ελευθερίας, αλλά και της ανασφάλειας.

Οι κοινωνικές τάξεις, οι κοινότητες, οι κοινωνίες που βιώνουν την ύπαρξη τους στα πολιτικά κράτη, οι κοινωνικοί μετασχηματισμοί και η απόκλιση τους από τους αρχικούς τους στόχους, αποτελούν απορίες και αγωνίες, που ένα κλειστό κοινωνικό σύστημα αδυνατεί να δώσει. Η ίδια η ύπαρξη της δημοκρατίας έρχεται να δώσει απαντήσεις και λύσεις σε όλα αυτά τα ζητήματα, απαντήσεις που εμπεριέχουν ως συστατικό στοιχείο στη λογική τους, τη διαρκή κίνηση της κοινωνίας και τη διαρκή της εξέλιξη και την αναπαραγωγή των προβλημάτων που θα πρέπει διαρκώς να λύνει. Για τον Amin, το καπιταλιστικό κοινωνικό σχέδιο ορίζει ως υποκείμενο της ιστορίας τον αστό, ο οποίος ταυτόχρονα είναι και πολίτης και επιχειρηματίας. Έχουμε να κάνουμε με μία διπλή ιδιότητα από την οποία απορρέει και ο διαχωρισμός που επιβάλλει η αστική νεωτερικότητα ανάμεσα στον τομέα της πολιτικής, ο οποίος πρέπει να χαρακτηρίζεται από τα στοιχεία και τις αρχές της δημοκρατίας, και στον τομέα της οικονομίας, η οποία καθορίζεται από την έννοια της ατομικής ιδιοκτησίας, τις ελεύθερες επιχειρήσεις και ακόμη από τον ανταγωνισμό της αγοράς (S. Amin, «Οικονομική Παγκοσμιοποίηση και Πολιτικός Οικουμενισμός»). Η δημοκρατία για την οποία κάνουμε λόγο θα καθιερώσει τα ατομικά δικαιώματα, τη ελεύθερη έκφραση, την διάκριση των εξουσιών και έχοντας μεγάλη φαντασία θα θεσμοθετήσει και τους ανάλογους θεσμούς, όπως το κοινοβούλιο, τα νομοθετικά σώματα και τις πλειοψηφικά εκλεγμένες κυβερνήσεις και θα καθορίσει τον πολίτη που θα έχει την ελευθερία να ασκήσει τα συγκεκριμένα δικαιώματα. Ο πολίτης είναι η κορυφή της δημοκρατίας. Για πολύ καιρό ο πολίτης θα είναι ο ευκατάστατος άνδρας και παράλληλα ο κάτοχος της ιδιοκτησίας και ο μοναδικός αποδέκτης του δικαιώματος ψήφου. Έως ότου καθιερωθεί το καθολικό δικαίωμα ψήφου πέρασε αρκετός καιρός και πραγματοποιήθηκε τελικά μέσα από τους αγώνες της εργατικής τάξης. Για τον Amin, η συνάρτηση αγορά=δημοκρατία δεν έχει ιδιαίτερη σχέση με την ιστορική πραγματικότητα. Η σύγχρονη δημοκρατία έχει επιβληθεί μέσα από τους αγώνες των τάξεων που είναι θύματα της αγοράς.

Η σύγχρονη αστική σκέψη δεν έχει τη δυνατότητα να διακρίνει την αντίφαση που εμπεριέχει ο αυστηρός διαχωρισμός ανάμεσα στις δύο όψεις της κοινωνικής ζωής. Αντίθετα τις αντιμετωπίζει σε δύο διαστάσεις της χειραφέτησης (Amin, «Οικονομική Παγκοσμιοποίηση και Πολιτικός Οικουμενισμός): του πολίτη και του επιχειρηματία. Η σκέψη ότι τα άτομα που δεν έχουν την ιδιότητα του πολίτη ή του επιχειρηματία, όπως οι γυναίκες ή η εργατική τάξη, θα έπρεπε να απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα δεν έχει ακόμη επικρατήσει (Amin). Επομένως, δεν θα πρέπει να αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι οι ηγέτες της αμερικανικής ανεξαρτησίας είχαν δικαιώματα στους σκλάβους, χωρίς αυτό να αποτελεί ιδιαίτερο πρόβλημα και να τουςμποδίζει να δηλώνουν δημοκράτες.

Η κρίση της δημοκρατίας είναι από τα πλέον σημαντικά ζητήματα της σύγχρονης εποχής. Οι δύο όψεις της κοινωνικής ζωής δημιουργούν όλες τις προϋποθέσεις για να βιώνει ο καπιταλισμός μία διαρκή αντίφαση, δηλαδή την επέκταση και την ανάπτυξη της δημοκρατίας και τη μονόπλευρη δικτατορία της αγοράς, δηλαδή πρόκειται για μία προοπτική που πρόκειται να λάβει πολύ μεγάλες διαστάσεις (Amin).

Για τον ίδιο, οι αντιφάσεις του σύγχρονου καπιταλισμού θέτουν και τις οικονομικές διαστάσεις της πολωτικής παγκοσμιοποίησης απέναντι στο πολιτικό σχέδιο της αυτονομίας των εθνών της περιφέρειας της αυτονομίας των εθνών της περιφέρειας που προσπαθούν να καλύψουν τη διαφορά. Την περίοδο από το 1945 έως και το 1990 κυριάρχησαν τρία συστήματα: το κράτος πρόνοιας στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, το σοβιετικό μοντέλο στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και τα λαϊκιστικά εθνικά σχήματα του Τρίτου Κόσμου. Το κάθε ένα από τα ανωτέρω συστήματα είχε βασιστεί στη λογική μιας έντονης ρύθμισης των αγορών, ενώ το σύστημα του σιοβιετισμού καλλιέργησε την ψευδαίσθηση του απόλυτου περιορισμού της παρεμβατικής σφαίρας της αγοράς (Amin). Όλες οι συγκεκριμένες μορφές ρύθμισης επέφεραν δημιούργησαν ιδιαίτερη άνοδο στην οικονομική ανάπτυξη, η οποία απέκτησε ρυθμούς που δεν ξαναπαρουσιάστηκαν στην πορεία της ιστορίας. Ακόμη και η αρνητική εκτίμηση της συγκεκριμένης εποχής, κυρίως από τους εκπρόσωπους του νεοφιλελευθερισμού, οι οποίοι μιλούσαν ξεκάθαρα για την αποτυχία των συγκεκριμένων μοντέλων, ήταν στην ουσία ένα ιδεολογικό αδιέξοδο, το οποίο τελικά ξεπεράστηκε από τα ίδια

τα πράγματα. Οι συγκεκριμένες ρυθμίσεις, στις οποίες έχουμε αναφερθεί, δεν μετρίασαν τη θεμελιώδη αντίφαση του συστήματος ανάμεσα στην επέκταση της συσσώρευσης του κεφαλαίου και από την άλλη στην εδραίωση της δημοκρατίας. Στο κράτος της κοινωνικής πρόνοιας στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές δυτικές δημοκρατίες, η πρακτική της πολιτικής δημοκρατίας έγινε σεβαστή σε ένα μεγάλο βαθμό. Για τον Amin, το περιεχόμενο της πολιτικής δημοκρατίας στην ουσία ουδέποτε υπήρξε κοινωνικό, από τη στιγμή που δεν πραγματοποιήθηκε καμία κοινωνικοποίηση στα μέσα παραγωγής. Ουσιαστικά, τα ευρωπαϊκά πολιτικά συστήματα οδηγήθηκαν χωρίς επιφυλάξεις προς το γενικευμένο δημοκρατικό πρότυπο μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ακολουθώντας παράλληλα και το συνδυασμό στις διαδικασίες ενσωμάτωσης στις κατευθύνσεις οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής (Βεργόπουλος, «Το τέλος της δημοκρατίας, Ειρμός, τ. 3). Τελικά, εκείνο, που κυρίως πραγματοποιήθηκε και θα πρέπει να αναγνωριστεί, είναι η επέκταση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, που κι αυτά ψαλιδίζονται μετά την 11^η Σεπτεμβρίου 2001 στο πλαίσιο της διεθνούς εκστρατείας κατά της τρομοκρατίας, διεθνούς και εγχώριας. Η τελική κατάληξη όλων αυτών υπήρξε η μαζικοποίηση, η οποία κατάφερε να οδηγήσει στη χειραγώγηση και στην αποπολιτικοποίηση των συνειδήσεων και παράλληλα υπέστη διάβρωση η έννοια της δημοκρατίας.

Ο καπιταλισμός έχει μπει στην τρίτη φάση της ανάπτυξης του, η οποία πολύ πιθανό να τον οδηγήσει σε μεγάλη κρίση και σε διαρκή αδιέξοδο. Για τον S. Amin, η συγκεκριμένη φάση, θα είναι η φάση της κατάρρευσης του. Ανεξάρτητα από τις απόψεις που διατυπώνουν οι διάφοροι εκφραστές της σύγχρονης φάσης του καπιταλισμού, έχουμε τη διαρκή τεχνολογική και επιστημονική επανάσταση την οποία δεν μπορεί να αμφισβητήσει κανείς. Τα ρομπότ και η αποκέντρωση των παραγωγικών συστημάτων, οδηγούν στον κατακερματισμό της οικονομικής ζωής και παράλληλα στην πτώση του μεριδίου που διεκδικούν οι διάφορες βιομηχανικές επιχειρήσεις. Η λογική του νεοφιλελεύθερου εκσυγχρονισμού θεωρεί ότι όλοι αυτοί οι μετασχηματισμοί θα αποτελέσουν φορείς προόδου. Αυτό, ίσως, είναι μία απλοϊκή σκέψη από τη στιγμή που θεωρούμε ότι αυτό που ονομάζουμε Ιστορία δεν ελέγχεται από την τεχνική, αλλά αντίθετα η μάχη για τον έλεγχο της, όπως και για την οικονομία η οποία αποτελεί κινητήριο δύναμη του συστήματος, εξαρτάται σε

μεγάλο βαθμό από τις κοινωνικές σχέσεις (Amin). Δεν παραβλέπει, βεβαίως, τη σύζευξη όλων αυτών των μετασχηματισμών, αλλά αντίθετα πιστεύει ότι βρισκόμαστε σε μία εξέλιξη με εναλλακτικές προτάσεις κοινωνικών σχέσεων, οι οποίες αγνοούνται από την κυρίαρχη συζήτηση. Η ανάπτυξη του ιστορικού καπιταλισμού είναι η επιδείνωση των αντιφάσεων του: η αποξένωση του ανθρώπου από τα αγαθά-προϊόντα, παγκόσμια πόλωση και καταστροφή της φυσικής υποδομής (Amin).

Η βασική αντίθεση του σύγχρονου καπιταλισμού στηρίζεται σε δύο βασικά δίπολα: το ένα είναι «αγορά-δημοκρατία» και το άλλο «παγκοσμιοποίηση-οικουμενισμός», που είναι όροι αντιθετικοί μεταξύ τους παρά συμπληρωματικοί. Έχουμε την οικονομική λογική του καπιταλισμού, η οποία απλουστεύεται από την κυριαρχία των εννοιών της αγοράς, και από την άλλη έχουμε την παγκοσμιοποίηση η οποία εξουσιάζει τα δημοκρατικά ιδεώδη, όπως και εκείνους οι οποίοι στοχεύουν στην καλυτέρευση των συνθηκών ζωής και το ξεπέρασμα της φτώχειας των λαϊκών τάξεων αλλά και των εθνών που είναι τα θύματα της παγκοσμιοποίησης. Η βασική αντίθεση του καπιταλισμού δεν έχει λυθεί και αναμένεται τα πράγματα να χειροτερεύσουν ακόμη περισσότερο. Στο βαθμό που θα κυριαρχεί η οικονομική λογική, η δημοκρατική λογική και τα ιδεώδη της θα παραμένουν στο περιθώριο και η κοινωνία θα οδηγείται στην βαρβαρότητα.

Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

Σήμερα, στις αρχές του 21^{ου} αιώνα με την κυριαρχία της παγκοσμιοποίησης, στην ουσία η σημασία της λειτουργίας της δημοκρατίας υποβαθμίζεται. Από την άλλη, με βάση τα ανωτέρω, αυτό που υποβαθμίζεται και απαξιώνεται είναι η σύγχρονη μορφή δημοκρατίας, προϊόν του ρεύματος του διαφωτισμού, μαζί με τις διαδικασίες κοινωνικού περιεχομένου και των κοινωνικών της στόχων. Η δημοκρατία ως πολιτικό πρότυπο υποδαυλίζεται στα θεμέλια της και στις προϋποθέσεις της και τίθεται στο περιθώριο και εξαρθρώνεται κατά το μέτρο που η νεότερη πολιτική είχε συνδεθεί ομοθετικά και γραμμικά με το οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο (Βεργόπουλος, «Το τέλος της δημοκρατίας»). Πολλοί μελετητές σήμερα δημιουργούν φόβο στην κοινωνία και παράλληλα δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στο υπέρογκο οικονομικό κόστος της λειτουργίας των

δημοκρατικών θεσμών, δείχνοντας την ανάγκη προς την κατεύθυνση που προσπαθούν να εξωβελίσουν οτιδήποτε αντιβαίνει στην κυριαρχία της παγκοσμιοποίησης. Από την άλλη, υπογραμμίζεται το σημαντικό πολιτικό κόστος που προέρχεται από τις υποτιθέμενες αναγκαίες και αντιδημοφιλείς οικονομικές αποφάσεις (Βεργόπουλος). Θα μπορούσε η δημοκρατία να αποτελέσει τη θεμέλιο λίθο για τη λειτουργία της κοινωνίας και να αποτελέσει το οχυρό για την προστασία των πολιτών από τις κυρίαρχες οικονομικές επιλογές της κοινωνικής ελίτ του πλανήτη. Αντί γι' αυτό, παρακολουθούμε έντρομοι να επιτίθενται στη δημοκρατία και οι θεσμοί της, όπως και οι δημοκρατικές διαδικασίες να θεωρούνται όχι απλά εμπόδιο, αλλά ότι έχουν ξεπεραστεί και δεν μπορούν να ανταποκριθούν στις σύγχρονες ανάγκες της αγοράς, που θα πρέπει να γίνει η επιτακτική ανάγκη των σύγχρονων κοινωνιών, που είναι η αποδόμηση τους και η πλήρης αποδιάρθρωση. Για τον Βεργόπουλο, η σημερινή πτώση του κοινωνικού έχει συμπαρασύρει και εκείνη του πολιτικού, στο βαθμό όμως που το πολιτικό στοιχείο στη νεότερη εποχή αποτελεί προέκταση αλλά και παράρτημα του κοινωνικού.

Ο πλέον σύγχρονος εκφραστής της έννοιας για τη φθορά της δημοκρατίας, ο Allan Bloom, κάνοντας αναφορές στο αρχαίο πρότυπο του Πλάτωνα, κατήγγειλε τη σύγχρονη δημοκρατία για μετριότητα και κοινοτοπία, επίσης για ποιοτική έκπτωση και παρακμή (A. Bloom, "Closing of the American Mind", 1988. "The Republic of Plato, 1991). Είναι σαφές ότι για τις κυρίαρχες κοινωνικές ομάδες του πλανήτη οι συγκεκριμένες απόψεις βρήκαν απήχηση και έγιναν η αφετηρία για τη διαμόρφωση του κυρίαρχου λόγου για τη δημοκρατία. Ο Bloom, με αναφορές στις έννοιες του κοινωνικά «καλού» και του αισθητικά «ωραίου», προσπάθησε να δημιουργήσει την έκπτωση των αξιών της δημοκρατίας, γιατί στηρίζουν το ασήμαντο στην κοινωνία και το ξεπεσμένο στον αισθητικό τομέα. Από όσα αναφέραμε, γίνεται κατανοητό ότι η επίθεση του κατά της δημοκρατίας δεν έγινε με πολιτικά επιχειρήματα, αλλά προσπάθησε να δημιουργήσει μία πλάνη με βάση το κοινωνικό στοιχείο και το αισθητικό. Ακόμη περαιτέρω, μέσα από τη σκέψη του και τη προβολή της, διαμορφώθηκε ένα πνεύμα νοσταλγίας και αριστοκρατισμού που έλκεται από το παρελθόν, από την άλλη ένα ρεύμα που αποδέχεται και αναλαμβάνει την κοινωνική ασημαντότητα, το οποίο υπόχεται μία αιώνια ανία και πλήξη για την ανθρωπότητα, μέσα σε ένα δημοκρατικό σύστημα χαμηλών τόνων και χωρίς

το παραμικρό και πολιτικό διακύβευμα (Βεργόπουλος). Ακόμη περιατέρω ο Fukuyama ανήγγειλε το τέλος της ιστορίας και του ίδιου του ανθρώπου, την οριστική του σοσιαλισμού και την κυριαρχία στον πλανήτη της οικονομίας αγοράς και του καπιταλισμού, εξαρθρωμένο από τα στοιχεία του δημοκρατικού πολιτεύματος, τα οποία αποτελούν εμπόδιο και αναγχρονισμό για την εξέλιξη και τις ανάγκες της παγκοσμιοποίησης (F. Fukuyama, «Το τέλος της Ιστορίας», εκδ. Νέα Σύνορα). Η δημοκρατία περνά στο στάδιο της παρακμής από τη στιγμή που η εξέλιξη της κοινωνίας έχει προδιαγράψει την πορεία της και η νέα εποχή είναι αποκλειστικά η εποχή της τεχνικής. Από τη στιγμή που επικρατεί η κοινωνία της πληροφορίας και η παγκοσμιότητα της και από την άλλη η οικονομία και αυτή παγκοσμιοποιείται, γίνεται σαφές ότι το έθνος-κράτος περνά στο περιθώριο και μαζί του ότι συνδέεται μ' αυτό. Επομένως, η δημοκρατία, η εθνική οικονομία και η πολιτική σαν έκφραση της κοινωνίας και της δημοκρατίας χάνουν το περιεχόμενο τους και οδηγούνται σε μία ελλειπτική τροχιά. Ο ίδιος όμως αν και μίλησε για το τέλος της ιστορίας, ουδέποτε πιστικά δεν πρότεινε μία εναλλακτική λύση με πολιτικό περιεχόμενο, αλλά προσπάθησε να εγκλωβίσει την κοινωνία σε ένα οικονομικό μονόδρομο, υποστηριζόμενο από την προπαγάνδα των κυρίαρχων του πλανήτη.

Επηρεασμένοι από την κατεύθυνση, που αναφέραμε πιο πάνω, πολλοί διανοούμενοι αναπαράγουν τις παραπάνω απόψεις χρησιμοποιώντας, μάλιστα, οικονομικά επιχειρήματα και, έτσι, στην ουσία υποσκάπτουν τα θεμέλια των πολιτικών θεσμών της δημοκρατίας και της κοινωνίας, έχοντας ως πρωταρχική αρχή τη παγκοσμιοποίηση και την επιδίωξη της ανταγωνιστικότητας. Η νεότερη δημοκρατία σήμερα είναι εγκλωβισμένη από μία οικονομικίστικη λογική, σε τέτοιο βαθμό που η δημιουργία της και η πορεία της σε όλο το ιστορικό της παρελθόν να πραγματοποιήθηκε από αντίστοιχες οικονομίστικες λογικές και προϋποθέσεις. Υπ' αυτές τις προϋποθέσεις η σύγχρονη δημοκρατία είναι ιδιαίτερα ευάλωτη, για τον απλούστατο λόγο ότι το θεσμικό της πλαίσιο ήταν εξ αρχής οικονομικίστικο. Έτσι η έννοια και το περιεχόμενο της δημοκρατίας είναι έξω από τις ανάγκες της παγκοσμιοποίησης και παθητική η ουσία της για την ελεύθερη κίνηση των διεθνών κεφαλαίων. Στο όνομα της ελεύθερης κίνησης των κεφαλαίων, εξοβελίζεται το πραγματικό νόημα της ελευθερίας, στο όνομα της οποίας οι λαοί έκαναν επαναστάσεις διεκδικώντας την ελευθερία τους αδιαφορώντας για

τις θυσίες τους σε ανθρώπινες ζωές, αποδεικνύοντας ότι η οικονομικίστικη σκέψη απέχει πολύ από την ουσία της και το περιεχόμενο της δημοκρατίας.

Στη σημερινή εποχή, η δημοκρατία δεν έχει κατανοηθεί ως πολιτική υποχρέωση και άσκηση του πολίτη, ενώ αντιθέτως υποσκάπτεται και ως ατομικά δικαίωμα με επιχειρήματα οικονομικίστικά και κοινωνιολογικά (Βεργόπουλος, «Το τέλος της δημοκρατίας»). Για τον Βεργόπουλο, είναι δεκτό ότι οι οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις επηρεάζουν την πορεία του δημοκρατικού πολιτεύματος, αλλά μέσα από την πολιτική και την ιδεολογία, κάτι που δεν συμβαίνει στην επικρατούσα σκέψη γύρω από την παγκοσμιοποίηση. Στη σημερινή εποχή με το συγκεκριμένο πλαίσιο εργασιακά σχέσεων, έχει αυξηθεί σε μεγάλο βαθμό ο αριθμός των ανέργων και των αστέγων. Το σύστημα εργασιακών σχέσεων έχει αποσταθεροποιηθεί, αποτέλεσμα της κυριαρχίας του νεοφιλελευθερισμού και, έτσι, στη σημερινή εποχή γίνεται μία προσπάθεια να δημιουργούνται ατομικά συμβόλαια εργασίας. Η πολιτική ανασυγκρότηση της δημοκρατίας θα μπορούσε να αποτελέσει τη βάση για να δημιουργηθούν συνθήκες αντίστασης στις σημερινές τάσεις της αποδιάρθρωσης της κοινωνίας, έστω και καπιταλιστικής, ενώ παράλληλα η ανασυγκρότηση της δημοκρατίας θα μπορέσει να ανασυγκροτήσει τις κοινωνίες με σεβασμό, στη βάση των ανθρωπολογικών χαρακτηριστικών της (Βεργόπουλος).

Η δημοκρατική κοινωνία έχει τη δυνατότητα να περιορίσει τις διαλυτικές τάσεις της κοινωνίας, που έχει σαν συνέπεια από τη πορεία της παγκοσμιοποίησης και των αγορών, όπως επίσης από τη λειτουργία των χρηματιστηρίων και των κινήσεων του διεθνούς κεφαλαίου και να δοθεί ιδιαίτερη βάση στα χαρακτηριστικά του ανθρώπινου παράγοντα. Για τον Βεργόπουλο, όταν υπάρχει πλήρης και ανεξέλεγκτη κυριαρχία των αγορών, των χρηματιστηρίων και του αφηρημένου χρήματος, στην ουσία εγκαθιδρύεται ο οικονομικός ολοκληρωτισμός. Το βασικό χαρακτηριστικό του δημοκρατικού πολιτεύματος είναι η νομιμοποίηση του με κριτήρια κυρίως πολιτικά και όχι οικονομικά. Υπάρχουν σύγχρονες αντιλήψεις οι οποίες πιστεύουν ότι αν υπάρχει δημοκρατικό έλλειμμα στην εποχή μας αυτό μπορεί να αντικατασταθεί από τις δημοκρατικές διαδικασίες που θα ακολουθούνται στο εσωτερικό των μεγάλων επιχειρήσεων. Δεν θα πρέπει η λειτουργία μιας κοινωνίας με το εσωτερικό της λειτουργίας μιας επιχείρησης. Αυτό είναι ένα πρόβλημα που αφορά

αποκλειστικά τις επιχειρήσεις και κυρίως τις πολυεθνικές και ανεξάρτητο από τη λειτουργία της πολιτικής δημοκρατίας που αφορά την κοινωνία στο σύνολο της και αναπαριστά τις σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους και το πρόβλημα άσκησης της πολιτικής εξουσίας.

Η δημοκρατία είναι αδιαπραγμάτευτη και απαραίτητη και ανεξάρτητη από οποιαδήποτε οικονομική αξία (A. Sen, "Development. As Freedom", 1999). Ο ίδιος θεωρεί ότι όχι μόνο η δημοκρατία και η ελευθερία είναι ανεξάρτητες από τις οικονομικές αξίες, είναι παράλληλα και πολιτικά κριτήρια μέσα από τα οποία κάποιος μπορεί να διακρίνει ανάμεσα σε θετικές οικονομικές αξίες και σε αρνητικές. Η ανάπτυξη δεν αποτελεί κάτι το θετικό, παρά μόνο στο πλαίσιο που λειτουργεί για τις ανάγκες των ανθρώπινων δικαιωμάτων και του αιτήματος για ελευθερία και δημοκρατία. Είναι πολύ δύσκολο να αποδειχθεί στη εποχή μας, ότι στη τυφλή οικονομική ανάπτυξη έχει συμβάλει η δημοκρατία και γι' αυτό έχει νομιμοποιηθεί στην εποχή μας. Πρόκειται για μία αποτυχημένη προσπάθεια της εφημερίδας New York Times.

ΜΑΘΗΜΑ ΕΝΔΕΚΑΤΟ:

ΟΙ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ

ΕΠΟΧΗ

Το αποτέλεσμα της παγκόσμιας οικονομίας είναι τα εκατομμύρια των εξαθλιωμένων εργαζομένων. Η ανισότητα έχει φθάσει στα ακραία της σημεία, η φτώχεια και η εξαθλίωση έγιναν συστατικό στοιχείο στη σημερινή εποχή και η ανεργία, μαζί με την υποαπασχόληση τα βασικά χαρακτηριστικά της. Κυρίαρχο στοιχείο στις τελευταίες δεκαετίες, που άλλαξαν ριζικά το τοπίο στο χώρο της οικονομίας και της εργασίας, είναι οι τεχνολογικές αλλαγές που μειώνουν τις θέσεις εργασίας, η μεταφορά της τεχνολογίας σε περιοχές με φθηνό εργατικό δυναμικό και ο διεθνής ανταγωνισμός που έχει σαν συνέπεια να υπάρχουν επιπτώσεις στις αγορές εργασίας στις βιομηχανικές κυρίως χώρες. Παράλληλα η παλιά δημοσιονομική πολιτική του κράτους κοινωνικής πρόνοιας έχει περιοριστεί, με αποτέλεσμα να περιορίσει στο ελάχιστο τις κυβερνητικές πολιτικές στην προσπάθεια τους να πραγματοποιήσουν δημόσιες δαπάνες. Επομένως, οι εργαζόμενοι, την εποχή που οι πολυεθνικές επιχειρήσεις έχουν αναπτύξει ένα έντονο ανταγωνισμό μεταξύ τους, οι οποίοι βρίσκονται στη δίνη αυτού του ανταγωνισμού, ενώ έχουν ανάγκη αυτό το κοινωνικό κράτος αυτό δεν μπορεί να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις τους.

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο κυριάρχησε, στο πλαίσιο της διεθνούς οικονομίας, το διεθνές εμπόριο το οποίο με τις τεχνολογικές εξελίξεις και τις επενδύσεις, συνέβαλλαν αποφασιστικά στην τόνωση της εθνικής παραγωγικότητας και στην αύξηση του πλούτου. Παράλληλα, είχαμε μία κατανομή του κοινωνικού πλούτου με πρωταγωνιστή το κοινωνικό κράτος, που συνέβαλλε στο μέγιστο βαθμό στην οικονομική τόνωση των εργαζομένων. Τις τελευταίες δύο δεκαετίες, παρατηρούμε μία εντυπωσιακή άνοδο του διεθνούς εμπορίου και των συναλλαγών, ενώ παράλληλα έχουμε

μία ανισοκατανομή του πλούτου σε βάρος των εργαζομένων, όπως για παράδειγμα στις ΗΠΑ, ενώ από την άλλη η ανεργία έχει λάβει μεγάλες διαστάσεις, όπως για παράδειγμα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η διεθνής οικονομική ολοκλήρωση δεν αποτελεί μία ανεξέλεγκτη υπόθεση στην εποχή μας, αλλά έχει προχωρήσει σε μεγάλο βαθμό γεγονός που οφείλεται στις αποφάσεις που έχουν πάρει οι μεγάλες βιομηχανικές χώρες τις τελευταίες δεκαετίες. Όλες αυτές οι αποφάσεις ενώ ωφελούν την παγκόσμια οικονομία ως ενιαίο σύνολο, έχουν σημαντικές αρνητικές επιδράσεις στην κοινωνία (Ε. Karstein, «Οι εργαζόμενοι και η παγκόσμια οικονομία», από το κατανοώντας την παγκοσμιοποίηση, επιμ. Θ. Πελαγίδη). Οι δυνάμεις που προσπαθούν να επηρεάσουν στη σύγχρονη εποχή τους εργαζόμενους, αποτελούν μέρος της διεθνούς παγκόσμιας οικονομίας και επιχειρούν ένα ακόμη μεγαλύτερο άνοιγμα της διεθνούς οικονομίας, το οποίο συνοδεύεται από ένα σκληρό και αδυσώπητο ανταγωνισμό μεταξύ τους, με μία παράλληλη σκληρή και συντηρητική δημοσιονομική πολιτική. Εκτός από τα ανωτέρω, θα πρέπει να παρατηρηθεί ότι παρότι οι εργαζόμενοι πληρώνουν τις σκληρές συνέπειες του ανταγωνισμού ανάμεσα στις δυνάμεις της παγκόσμιας οικονομίας, δεν υπάρχει μέριμνα και καμία κοινωνική πολιτική η οποία θα αμβλύνει τις αρνητικές συνέπειες των επιλογών του διεθνούς συστήματος.

Εκτός από αυτό γίνεται περισσότερο εμφανές σήμερα, ότι δεν υπάρχει μέριμνα για την ύπαρξη πολιτικών και κοινωνικών προγραμμάτων που θα στηρίζουν τους εργαζόμενους από τις συνέπειες του ανταγωνισμού των δυνάμεων της παγκόσμιας οικονομίας, ενώ αντιθέτως, τουλάχιστον στις ΗΠΑ ίσως και σε άλλες χώρες κυρίως ευρωπαϊκές, σιγά-σιγά διαμορφώνεται μία δημόσια συζήτηση η οποία είναι δυσμενής για τους εργαζόμενους και πιθανότατα θα αλλάξει τα πράγματα προς το χειρότερο. Υπάρχουν λύσεις που χειροτερεύουν τα πράγματα, κυρίως από εκείνους που προσπαθούν να δώσουν λύσεις στα οικονομικά προβλήματα προτείνοντας τον προστατευτισμό και τη ξеноφοβία. Έτσι, το άνισο εισόδημα που διαρκώς αυξάνεται, η εργατική ανασφάλεια και η ανεργία, είναι η άλλη όψη του προβλήματος της παγκοσμιοποίησης (Ε. Karstein). Πάντως ο ίδιος πιστεύει, ότι το διεθνές οικονομικό σύστημα θα πρέπει να επανέλθει στην προηγούμενη κατάσταση, για το λόγο ότι η πορεία της παγκόσμιας οικονομίας εξαρτάται από τις εγχώριες πολιτικές. Η επικράτηση του δόγματος της αυστηρής

δημοσιονομικής πολιτικής στην ουσία υπονομεύει τις συμφωνίες που έχουν γίνει με τους εργαζόμενους σε ανεπτυγμένες βιομηχανικές χώρες της δύσης. Πρώτες οι ΗΠΑ έχουν δηλώσει ότι οι εργαζόμενοι δεν μπορούν να διατηρήσουν τα κεκτημένα από τη μεταπολεμική συμφωνία και θα πρέπει, επομένως, να περιορίσουν τις απαιτήσεις τους.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

Από την έναρξη της κοινωνίας του ανθρώπου, ο μοχλός κίνησης της πορείας του και του πολιτισμού του, ήταν η έννοια της εργασίας. Τώρα από τα τέλη του 20ου αιώνα και στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, υπάρχουν συγγραφείς όπως ο Rifkin και άλλοι, που πιστεύουν ότι η εργασία εξαλείφεται συστηματικά από τη διαδικασία της παραγωγής, σε βαθμό που ως ένα βαθμό να θεωρείται η κυρίαρχη άποψη. Αυτό σημαίνει, ότι η μαζική εργασία σε λιγότερο από ένα αιώνα δεν θα υπάρχει στην οικονομία της αγοράς και πιθανότατα θα εκλείψει από τα προηγμένα βιομηχανικά έθνη του κόσμου (J. Rifkin, «Το τέλος της εργασίας και το μέλλον της», εκδόσεις Νέα Σύνορα- Α.Α. Λιβάνη). Η νέα τεχνολογία έχει αναπτυχθεί σε μεγάλο βαθμό, ώστε να διευρύνεται και στο χώρο της εργασίας με τρόπο που οι μηχανές να υποκαθιστούν τους ανθρώπους, με αποτέλεσμα εκατομμύρια εργαζόμενοι να βρίσκονται σε εργασιακό αδιέξοδο και να αναζητούν την επιβίωση τους μέσα από τα ταμεία ανεργίας. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι επιχειρηματίες και οι οικονομολόγοι πιστεύουν, ότι η αύξηση του ποσοστού ανεργίας δεν είναι παρά μία βραχυπρόθεσμη προσαρμογή σε ισχυρές δυνάμεις που οδηγούνται από την αγορά και επιταχύνουν το ρυθμό με τον οποίο εισέρχεται η παγκόσμια οικονομία σε μια τρίτη βιομηχανική επανάσταση (Rifkin). Η παγκοσμιοποίηση συνδέεται βαθιά με τη νέα τεχνολογία, την αυτοματοποιημένη παραγωγή και την άνθηση του παγκόσμιου εμπορίου, οδηγώντας την κοινωνία σε καταστάσεις υλικής αφθονίας, που όμως δεν μπορούν να απολαύσουν όλοι οι κάτοικοι του πλανήτη. Εκατομμύρια άνθρωποι ζουν καθημερινά με τις αμφιβολίες τους και πολύ συχνά απολύονται αρκετοί εργαζόμενοι. Στις ΗΠΑ κάθε χρόνο καταργούν περισσότερες από 2 εκατομμύρια θέσεις (“When Will the Layoffs End?”, Fortune, 20 Σεπτεμβρίου 1993). Στο Λος Άντζελες, η First

Interstate Bankcorp, η δέκατη τρίτη χρηματοπιστωτική εταιρεία των ΗΠΑ, μετά από μία αναδιάρθρωση της εταιρείας μείωσε 9.000 θέσεις εργασίας, το οποίο αντιστοιχεί περισσότερο από το 25% του εργατικού δυναμικού της (Rifkin). Στο Κολόμπους της Ιντιάνας, η βιομηχανία Arvin εκσυγχρόνισε το εργοστάσιο μηχανικών εξαρτημάτων των αυτοκινήτων και έτσι απέλυσε σχεδόν το 10% των εργαζομένων της. Στο Ντάνμπουρι του Κονέκτικατ, η Union Carbide αναδιοργάνωσε τα συστήματα παραγωγής, διοίκησης και διανομής της καταβάλλοντας μία προσπάθεια να περιορίσει τις δαπάνες της και να έχει ως κέρδος της σε δαπάνες, περίπου 575 εκατ. δολάρια έως το 1995. Αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν να μισθοδοτούνται από την εταιρεία περισσότεροι από 13.900 εργάτες, το οποίο αντιστοιχεί στο 22% του συνολικού δυναμικού της (Rifkin). Παράλληλα δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας στην αμερικάνικη οικονομία, οι οποίες όμως προσφέρουν χαμηλές αποδοχές και συνήθως προσωρινή ή εποχική απασχόληση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα για να κατανοήσει κάποιος την πορεία της παγκόσμιας οικονομίας, όπως αυτή προδιαγράφεται τα τελευταία χρόνια, είναι τα 2/3 των θέσεων εργασίας που δημιουργήθηκαν το 1994 βρίσκονταν στη βάση των αποδοχών.

Η απώλεια των εργασιών δεν αποτελεί αποκλειστικό φαινόμενο της αμερικανικής οικονομίας. Για παράδειγμα στη Γερμανία, η Siemens, μία από τις μεγαλύτερες πολυεθνικές εταιρείες του πλανήτη, διαμόρφωσε οριζόντια δομή στη διοίκηση της, με μία μείωση των δαπανών κατά 20 έως και 30% και έτσι μ' αυτόν τον τρόπο κατάφερε να απολύσει πάνω από 16.000 εργαζόμενους σε όλα τα μέρη της γης που λειτουργεί (Rifkin). Επίσης, στη Σουηδία ο συνεταιρισμός ειδών διατροφής ICA, που έχει έδρα τη Στοκχόλμη και ένα τζίρο 7,9 δισ. δολάρια, έχει αναδιαρθρώσει τις επιχειρήσεις του και εγκατέστησε ένα σύστημα απογραφής με ηλεκτρονικούς υπολογιστές. Επομένως, έχουμε να κάνουμε με μία τεχνολογική αναδιάρθρωση η οποία έχει εξεικονομήσει θέσεις εργασίας, συμβάλλοντας ώστε η εταιρεία να μειώσει τις αποθήκες της και τα κέντρα διανομής κατά το 1/3, προκειμένου να μειώσει τις γενικές της δαπάνες κατά το ήμισυ. Κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης διαδικασίας, ο ICA απέλυσε 5.000 εργαζόμενους, το οποίο αντιστοιχεί στο 30% του συνολικού εργατικού δυναμικού που διέθετε, μέσα σε τρία χρόνια, ενώ τα έσοδα του οργανισμού αυξήθηκαν σε ποσοστό πάνω από 15%. Στην Ιαπωνία, η εταιρεία τηλεπικοινωνιών **NT T** ανακοίνωσε το 1993 την πρόθεση

της να απολύσει 10.000 εργαζόμενους, με ένα τμήμα του προγράμματος επανασχεδιασμού να συζητά την απόλυση 30.000 εργαζομένων, το οποίο αντιστοιχεί στο 15% του εργατικού της δυναμικού (Rifkin). Γίνεται φανερό ότι οι τάξεις των ανέργων και των ημιαπασχολημένων διαρκώς αυξάνονται στη Βόρειο Αμερική αλλά και στην Ευρώπη αλλά και στην Ιαπωνία.

Στις ΗΠΑ, στη σημερινή εποχή, 90 εκατομμύρια θέσεις εργασίας σε ένα σύνολο 124 εκατομμυρίων θέσεων εργασίας είναι τρωτές στην εισβολή μηχανών. Αυτό σημαίνει ότι μία πρωτοφανή ανεργία ακολουθεί στα επόμενα χρόνια.

Η ΠΟΡΕΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΩΝ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ

Τις τελευταίες δεκαετίες η εξέλιξη της τεχνολογίας και της παγκόσμιας οικονομίας ήταν πολύ σκληρή για τους εργαζόμενους και ειδικά για τους ανειδίκευτους. Η σταθερή τάση στις αγορές εργασίας στις ανεπτυγμένες οικονομίες είναι η σταθερή μετάβαση της ζήτησης από τους λιγότερο ειδικευμένους εργαζόμενους στους περισσότερο ειδικευμένους. Όταν λέμε ειδικευμένοι εργαζόμενοι, εννοούμε τους εργαζόμενους που είναι ειδικευμένοι είτε από τη σκοπιά της εκπαίδευσης, είτε από τη σκοπιά της εμπειρίας. Όλη αυτή η κατάσταση έχει δημιουργήσει μεγάλες ανισότητες στους μισθούς και στα εισοδήματα, ανάμεσα σε εκείνους που είναι περισσότερο ειδικευμένοι και σε εκείνους που είναι λιγότερο ειδικευμένοι σε κάποιες χώρες, αλλά και ανεργία σε εκείνους που είναι λιγότερο ειδικευμένοι σε ορισμένες άλλες χώρες. Στις ΗΠΑ οι μισθοί των εργαζομένων που είναι λιγότερο ειδικευμένοι έχουν μειωθεί απότομα από τέλη της δεκαετίας του '70 σε σύγκριση με τους μισθούς των εργαζομένων που είναι περισσότερο ειδικευμένοι. Ανάμεσα στο 1979 και το 1988, ο μέσος μισθός ενός αποφοίτου κολεγίου σε σχέση με τον αντίστοιχο μέσο μισθό δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης αυξήθηκε κατά 20% και τα μέσα εβδομαδιαία εισοδήματα των ανδρών στα σαράντα τους αυξήθηκαν σε σχέση με τα μέσα εβδομαδιαία εισοδήματα των ανδρών στα είκοσι κατά 25% (M. Slaughter, P. Swagel, «Η παγκοσμιοποίηση μειώνει τους μισθούς και εξάγει θέσεις εργασίας;»). Έχουμε μία διαρκώς αυξανόμενη ανισότητα, η οποία ανατρέπει μία τάση από προηγούμενες δεκαετίες, η οποία φθάνει μέχρι

και το 1910, με αποτέλεσμα να αυξάνεται η εισοδηματική ανισότητα ανάμεσα στους πιο ειδικευμένους και στους λιγότερο ειδικευμένους εργαζόμενους. Ενώ συμβαίνουν τα ανωτέρω, ο μέσος πραγματικός μισθός, ο αποπληθωρισμένος μέσος μισθός, έχει αυξηθεί με αργούς ρυθμούς από τις αρχές της δεκαετίας του '70 και ο πραγματικός μισθός για τους ανειδίκευτους εργαζόμενους έχει στην ουσία μειωθεί. Έχει υπολογιστεί ότι οι πραγματικοί μισθοί των αρρένων αποφοίτων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης έχουν δεχθεί μία μείωση η οποία φθάνει μέχρι και το 20% από τις αρχές της δεκαετίας του '70 (M. Slaughter, P. Swagel). Η μεγάλη εισοδηματική ανισότητα έχει αυξήσει τα εκατομμύρια των φτωχών εργαζομένων στις ΗΠΑ και η κατάσταση αυτή σιγά-σιγά εμφανίζεται και στη Δυτική Ευρώπη, η οποία μέχρι σήμερα τα κύριο χαρακτηριστικό της ήταν το κράτος κοινωνικής πρόνοιας. Ανάμεσα στο 1973 και το 1993, ο πραγματικός ωριαίος μισθός για τους Αμερικανούς χωρίς απολυτήριο έπεσε από 11,85 δολάρια την ώρα σε 8,64 δολάρια την ώρα. Στις αρχές της δεκαετίας του '70 τα νοικοκυριά τα οποία ανήκαν στην ανώτατη κατηγορία εισοδήματος και αποτελούσαν το 5% κέρδιζαν δέκα φορές περισσότερα απ' ό τι το αντίστοιχο 5% το οποίο βρισκόταν στην κατώτερη κατηγορία, σήμερα το πρώτο 5% κερδίζει δεκαπέντε φορές περισσότερα σε σχέση με το κατώτερο 5% (E. Kapstein, «Οι εργαζόμενοι και η παγκόσμια οικονομία»). Τάσεις σαν τις ανωτέρω έχουν εμφανιστεί και στη Μεγάλη Βρετανία αλλά και σε μία χώρα με μεγάλη παράδοση στο κράτος πρόνοιας όπως είναι η Σουηδία.

Σε άλλες χώρες αυτό που λέμε μετάβαση της ζήτησης πραγματοποιήθηκε στην απασχόληση και όχι στο εισόδημα. Είναι απαραίτητο να επισημανθεί, ότι οι χώρες με μεγαλύτερη αύξηση της ανισότητας στους μισθούς, στην ουσία απέκτησαν υψηλότερα ποσοστά ανεργίας για τους εργαζόμενους με λιγότερη ειδικευση. Υπάρχουν διαφορές στα αποτελέσματα για τους μισθούς και την απασχόληση μεταξύ των χωρών, εξαιτίας του γεγονότος των διαφορετικών δομών των αγορών εργασίας. Έτσι, σε χώρες που έχουν ελαστική μισθοδοσία σε αποκεντρωμένες αγορές εργασίας όπως οι ΗΠΑ, και τα τελευταία χρόνια και η Μεγάλη Βρετανία, η μείωση στη σχετική ζήτηση για εργασία λιγότερο εξειδικευμένη, έχει σαν αποτέλεσμα να οδηγήσει τους μισθούς των ανειδίκευτων εργαζομένων σε αρκετά χαμηλότερα επίπεδα. Από την άλλη υπάρχουν χώρες με άκαμπτες δομές εργασίας, τέτοιες είναι οι ευρωπαϊκές χώρες όπως η Γερμανία, η Γαλλία και η Ιταλία, η απασχόληση είναι

χαμηλότερη (M. Slaughter, P. Swagel). Οι εργαζόμενοι δέχθηκαν μία επιπλέον συμπίεση εξαιτίας της μείωσης της βιομηχανικής απασχόλησης. Η βιομηχανική απασχόληση στις ΗΠΑ έπεσε κατά 1,4 εκατομμύρια ανάμεσα στο 1978 και το 1990. Αυτοί που έχασαν τις εργασίες τους και ειδικά οι ανειδίκευτοι, από τη στιγμή που έβρισκαν και πάλι εργασία στην ουσία αμοίβονταν με χαμηλότερο μισθό. Το πρόβλημα του βιομηχανικού τομέα ο οποίος απέτυχε να δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας αποτελεί τον βασικό λόγο της δημιουργίας των οικονομικών προβλημάτων των εργαζομένων, το οποίο και αποτελεί ένα από τα πλέον σημαντικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι ΗΠΑ στη σημερινή εποχή. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι πάνω από το 2% του εργατικού δυναμικού της Αμερικής βρίσκεται στη φυλακή (Kapstein).

Από την άλλη, στην Ευρωπαϊκή Ένωση η ανεργία έχει λάβει τεράστιες διαστάσεις. Για την ακρίβεια, στη Γαλλία η μέση ανεργία ανάμεσα στο 1969 και το 1973 ήταν 2,6%, ενώ σήμερα είναι πάνω από 11%. Επίσης στη Γερμανία, την ίδια περίοδο το ποσοστό ήταν χαμηλότερο και από το 1%, ενώ σήμερα φθάνει το 10%. Τις τελευταίες δεκαετίες το ποσοστό της ανεργίας στο Βέλγιο έχει τετραπλασιαστεί. Οι Ευρωπαίοι έχουν δημιουργήσει μια χαμένη γενιά από εργαζόμενους και τώρα υφίστανται τις συνέπειες αυτού του γεγονότος, από τη σκοπιά της αυξανόμενης εγκληματικότητας, της κατάχρησης χημικών ουσιών, της επιθετικότητας που έχει εμφανιστεί εναντίον των μεταναστών και τέλος της αυξανόμενης επιθετικότητας των ακραίων πολιτικών ομάδων (kapstein). Όλα αυτά έχουν σαν συνέπεια από τη δημιουργία ενός συνόλου τεσσάρων εκατομμυρίων ανέργων στη Γερμανία, το οποίο αποτελεί και το μεγαλύτερο ποσοστό από το 1930.

Επίσης, έχουμε την παράλληλη δραματική μείωση στη συνδικαλιζόμενη εργασία, τόσο στις ΗΠΑ όσο και στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Το ποσοστό της εργατικής δύναμης που ασχολείται ενεργά με τον συνδικαλισμό από το 1970 έως σήμερα έχει μειωθεί από 25% σε 16%, ενώ αντιστοίχως η οργανωμένη εργασία στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Γαλλία, Ιταλία, Ολλανδία, Ελβετία και Βρετανία, έχει μειωθεί (M. Reder and L. Uliman, "Unionism and Unification", στο L. Uliman, B. Eichengreen and W. Dickens, Labor and Integrated Europe, The Brookings Institution, Wasington, 1993). Οι εργαζόμενοι υφίστανται τη μείωση της πολιτικής τους δύναμης και σαν

συνέπεια αυτής της εξέλιξης οδηγούνται σε χαμηλότερους μισθούς και απώλεια εισοδήματος για τους ανειδίκευτους εργαζόμενους, η ανασφάλεια των εργαζομένων δημιουργεί μεγάλους φόβους και οδηγούνται στην οικονομική περιθωριοποίηση. Στην Ευρώπη η οργανωμένη εργασία ήταν το προπύργιο του συνδικαλισμού και υποκινητής της υπεράσπισης των εργατικών δικαιωμάτων και ακόμη ο υπερασπιστής των δικαιωμάτων στις αναπτυσσόμενες χώρες του νότου. Η διεθνής δραστηριότητα των εργαζομένων έχει δώσει σημαντική βοήθεια στις χώρες της Λατινικής Αμερικής, όπως και σε άλλες χώρες στις οποίες οι εργαζόμενοι προσπαθούν να αποκτήσουν το δικαίωμα της συλλογικής διαπραγμάτευσης, τη δυνατότητα της πρόσβασης σε καλύτερες συνθήκες υγείας και σε ασφαλείς συνθήκες εργασίας (Kapstein)

Δύο άλλα σημαντικά ζητήματα σε σχέση με τις τάσεις των αγορών εργασίας, βοήθησαν να γίνουν κατανοητές οι τάσεις του εμπορίου. **Το πρώτο ζήτημα**, αφορά το γεγονός ότι περίπου το 70% της συνολικής μεταβολής της ζήτησης εργασίας στη βιομηχανία των ΗΠΑ, ήταν μία αλλαγή υπέρ της εξειδικευμένης εργασίας μέσα στις βιομηχανίες και όχι από τις βιομηχανίες που είναι χαμηλότερης έντασης εξειδικευμένης εργασίας προς εκείνες της υψηλότερης. Σε όλα τα επίπεδα της βιομηχανικής κατάταξης, η μεγάλη πλειοψηφία των αμερικανικών βιομηχανιών σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '80 προσέλαβαν περισσότερους εξειδικευμένους εργαζόμενους σε σχέση με τη δεκαετία του '70, ενώ παράλληλα οι μισθοί των συγκεκριμένων εργαζομένων είχαν αυξηθεί (M. Slaughter, P. Swagel).

Το δεύτερο ζήτημα, είναι οι εισοδηματικές διαφορές έχουν αυξηθεί ακόμη περισσότερο, και στις λεγόμενες αναπτυσσόμενες χώρες αλλά και στις ανεπτυγμένες χώρες, τα στοιχεία δε, που υπάρχουν δείχνουν ότι η ζήτηση εργασίας και στις αναπτυσσόμενες χώρες έχει στραφεί στους εργαζόμενους με υψηλή ειδίκευση (M. Slaughter, P. Swagel). Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα το οποίο συσχετίζεται με μία έρευνα που έγινε στο Μεξικό σε σχέση με το ελεύθερο εμπόριο, αποδεικνύει ότι από τα μέσα έως και τα τέλη της δεκαετίας του '80, οδήγησε στην αύξηση των σχετικών μισθών των εργαζομένων οι οποίοι είχαν υψηλή ειδίκευση. Ενώ, όπως υποστηρίζουν οι συγγραφείς, θα έπρεπε να περιμένουμε ότι το ελεύθερο εμπόριο θα έπρεπε να αυξήσει τη ζήτηση για ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό, καθώς και τους

μισθούς του, τελικά έχει συμβεί το αντίθετο σε αρκετές από τις αναπτυσσόμενες χώρες.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΜΙΣΘΩΝ

Η εντατική παγκοσμιοποίηση πολύ συχνά συνδέεται με την πτώση των μισθών και ειδικά με την πτώση των μισθών των εργαζόμενων με τη λιγότερη ειδίκευση, ιδιαίτερα όταν αναφερόμαστε στις ανεπτυγμένες χώρες. Όπως αναφέρουν οι M. Slaughter και P. Swagel οι οποίοι ανέπτυξαν δύο προσεγγίσεις, η οικονομική θεωρία δέχεται ότι το διεθνές εμπόριο επηρεάζει τις τιμές των προϊόντων και στις εξαγωγικές και στις εισαγωγικές χώρες και αυτό, επίσης, επηρεάζει την μισθούς στο εσωτερικό των διάφορων χωρών, με τη λογική ότι επηρεάζει τη ζήτηση εργασίας. Όταν αλλάζουν οι τιμές των προϊόντων οι οποίες διαμορφώθηκαν από τον ανταγωνισμό εξαιτίας των εισαγωγών, στην ουσία αλλάζουν τις ευκαιρίες κέρδους των εταιρειών. Οι εταιρείες όταν αντιδρούν κατευθύνουν τους πόρους σε επικερδείς βιομηχανίες και όχι σε βιομηχανίες που βρίσκονται σε οικονομική ύφεση (M. Slaughter, P. Swagel). Αυτό σημαίνει, ότι οι ροές του εμπορίου δημιουργούν μεταβολές στη ζήτηση για εργασία, από τη στιγμή που απαιτούνται περισσότεροι εργαζόμενοι σε νέους κερδοφόρους τομείς και λιγότεροι στους μη κερδοφόρους. Αν η προσφορά εργασίας παραμένει σταθερή, τότε οι αλλαγές στη ζήτηση θα οδηγήσουν στην αύξηση των μισθών, αφού οι εργαζόμενοι θα απαιτήσουν μισθολογική αύξηση για να μετακινηθούν σε επιχειρήσεις που είναι περισσότερο κερδοφόρες (M. Slaughter, P. Swagel).

Η συγκεκριμένη άποψη δέχεται ότι ο ανταγωνισμός των εισαγωγών επιδρά στη μείωση των τιμών των αγαθών που παρασκευάζονται από μη ειδικευμένους εργαζόμενους, σε σχέση με τις τιμές οι οποίες προσδιορίζονται από ειδικευμένους, με αποτέλεσμα οι εγχώριες επιχειρήσεις οδηγούνται στο να παράγουν αγαθά έντασης υψηλής ειδίκευσης εργασίας. Όμως αν οι τιμές των αγαθών στις ανεπτυγμένες οικονομίες αλλάζουν μ' αυτόν τον τρόπο, σημαίνει ότι το εμπόριο μπορεί να έχει συμβάλλει στην ισοκατανομή του εισοδήματος, θα πρέπει όμως να αποδειχθεί ότι οι αλλαγές στις τιμές των αγαθών είναι αποτέλεσμα του εμπορίου και όχι άλλων καθαρά εγχώριων

επιρροών (M. Slaughter, P. Swagel). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι έχει γίνει μεγάλη έρευνα στη συγκεκριμένη υπόθεση και παρόλο που τα συμπεράσματα δεν είναι ακριβή, φαίνεται ότι υπάρχουν ενδείξεις για μεγαλύτερες αυξήσεις στις τιμές των προϊόντων ειδικευμένης εργασίας στις ανεπτυγμένες χώρες. Οι αυξήσεις των τιμών είναι μεγαλύτερες στις βιομηχανίες έντασης ανειδίκευτης εργασίας. Η γρήγορη εξέλιξη της τεχνολογίας συνέβαλλε αποφασιστικά ώστε να υπάρξει η σχετική μείωση των τιμών βιομηχανίας έντασης ειδικευμένης εργασίας, παρά στη μείωση των τιμών στις βιομηχανίες έντασης ανειδίκευτης εργασίας, όπως θα έπρεπε αν λάβουμε ως θέση, τον ανταγωνισμό των εισαγωγών από τις αναπτυσσόμενες χώρες.

Επίσης, ένας τρόπος για να μετρηθεί πως το εμπόριο μπορεί να επηρεάσει τους μισθούς είναι να δοθεί προσοχή στο όγκο του εμπορίου και να αναλυθούν εκείνοι οι παράγοντες οι οποίοι ενσωματώνονται στις εμπορικές ροές αντί στις τιμές των εισαγωγών. Το εμπόριο μπορεί να θεωρηθεί, ότι έχει τη δυνατότητα να μεταφέρει ικανοποιητικά τις υπηρεσίες των εργαζομένων από μία χώρα στην άλλη, με σκοπό να παραχθούν τα εμπορεύσιμα αγαθά. Επομένως, κάθε χώρα που εισάγει απολαμβάνει τις υπηρεσίες των εργαζομένων της χώρας που εξάγει και η τελευταία χάνει το πλεονέκτημα των υπηρεσιών που της προσφέρουν οι εργαζόμενοι της, καθώς αυτές εξάγονται. Σαν παράδειγμα αναφέρουμε τις ΗΠΑ, η οποία έχει την τάση να εξάγει μεταποιημένα προϊόντα ή ακόμη και αγαθά τα οποία παράγονται από ειδικευμένους εργαζόμενους και στη θέση τους να εισάγει προϊόντα που παράγονται από ανειδίκευτους εργαζόμενους και ακόμη πρώτες ύλες. Παρατηρούμε, ότι η αυξανόμενη σπουδαιότητα του εμπορίου στην αμερικανική οικονομία στην ουσία έχει αυξήσει την προσφορά ανειδίκευτης εργασίας σε σχέση με την προσφορά της ανειδίκευτης εργασίας. Από τα στοιχεία που εξηγούν τα ανωτέρω προκύπτει, ότι το εμπόριο αποτελεί την αιτία για τη συνολική αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας κατά 15% κατά τη διάρκεια του διαστήματος 1980-1985. Το συγκεκριμένο αποτέλεσμα και ποσοστό μειώθηκε μετά από λίγα χρόνια.

Άλλες έρευνες έδειξαν ότι συνολικά για τις ανεπτυγμένες οικονομίες, το εμπόριο τους με τις αναπτυσσόμενες χώρες έχει οδηγήσει σε μία μείωση της ανειδίκευτης εργασίας που φθάνει στο 20%. Οι συγκεκριμένες έρευνες πιο πολύ για την ύπαρξη ορισμένων αμφιβολιών σχετικά με το αν μειώθηκαν οι

θέσεις λόγω εμπορίου και όχι από την εξέλιξη που παρουσίασε η τεχνολογία στις ανεπτυγμένες οικονομίες. Άλλες πάλι έρευνες, υπολόγισαν ότι οι μεταβολές στη ζήτηση στις αγορές προϊόντων ήταν οι βασικές υπεύθυνες για μία αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας λιγότερο από 10%, σε όλα αυτά συμπεριλαμβάνεται και η επίδραση των εισαγωγών.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι είτε αναλυθούν οι τιμές των εισαγωγών είτε ο όγκος των εισαγωγών, στην ουσία οι έρευνες που έχουν γίνει καταλήγουν ότι υπάρχει μία μέση επίδραση του διεθνούς εμπορίου στους μισθούς και στην εισοδηματική ανισότητα. Ο μέσος υπολογισμός για την επίδραση του εμπορίου στους μισθούς και την απασχόληση δείχνει ότι η επίδραση δεν είναι μηδαμινή και ο ρόλος που παίζει το διεθνές εμπόριο δεν είναι σημαντικός. Ίσως το παραπάνω συμπέρασμα να μην πείθει ιδιαίτερα όταν γνωρίζουμε τη σημασία του διεθνούς εμπορίου και την τάση των οικονομιών να γίνονται πιο ανοικτές τις τελευταίες δεκαετίες.

Υπάρχουν δύο εξηγήσεις (M. Slaughter, P. Swagel): Σύμφωνα με την **πρώτη εξήγηση**, οι ανεπτυγμένες οικονομίες μπορεί να μην έγιναν στην ουσία πιο ανοικτές στο διεθνές εμπόριο, παρά το γεγονός ότι οι φόροι μειώθηκαν και αντικαταστάθηκαν από μη δασμολογικά εμπόδια. Σύμφωνα με τη δεύτερη εξήγηση, οι επιχειρήσεις στις ανεπτυγμένες οικονομίες μπορεί να αύξησαν το μίγμα των αγαθών τους, παράγοντας αγαθά που έχουν μικρότερη προστιθέμενη αξία, ώστε να έχουν τη δυνατότητα να αντιμετωπίσουν την απειλή του χαμηλόμισθου ξένου ανταγωνισμού.

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΣΤΟΥΣ **ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΥΣ ΣΤΟ ΒΟΡΡΑ ΚΑΙ ΣΤΟ ΝΟΤΟ**

Η κύρια άποψη που αντιτίθεται στη νεοφιλελεύθερη αντίληψη για την παγκοσμιοποίηση δέχεται, ότι η παγκοσμιοποίηση δημιουργεί μαζική ανεργία και υποαπασχόληση, αύξηση της ανισότητας στα εισοδήματα και στο μοίρασμα του πλούτου, όπως, επίσης, και μεγαλύτερη μακροοικονομική αστάθεια. Τα στοιχεία που αναφέραμε πιο πάνω ισχύουν ακόμη και όταν σε κάποιους τομείς η παγκοσμιοποίηση βελτιώνει τον ανταγωνισμό και την παραγωγικότητα. Θα πρέπει να γίνει σαφές ότι η απορύθμιση των αγορών,

όταν πραγματοποιείται, γίνεται για τις ανάγκες των δανειοδοτών καπιταλιστών. Επομένως, γίνεται κατανοητό ότι η απελευθέρωση των αγορών προς όφελος των δανειοδοτών και των καπιταλιστών λειτουργεί σαν ένας μηχανισμός απαίτησης που περιορίζει τα δικαιώματα των εργαζομένων και του βιοτικού τους επιπέδου. Έτσι, η απορύθμιση των αγορών έχει ως θύματα τους εργαζόμενους, οι οποίοι πληρώνουν τις συνέπειες της ανεργίας και της υποαπασχόλησης, σε μια εποχή που η μακροοικονομική πολιτική των εθνικών κυβερνήσεων για πλήρη απασχόληση αποτελεί «όνειρο θερινής νυκτός».

Τα κύρια στοιχεία της περιόδου της παγκοσμιοποίησης είναι η επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης της πλειοψηφίας των χαμηλόμισθων εργαζομένων στις ανεπτυγμένες βιομηχανικές χώρες. Η συγκεκριμένη περίοδος, χαρακτηρίζεται από ένα συνδυασμό της μείωσης των μισθών, από μία αυξανόμενη ανισότητα και τέλος από μία δραματική αύξηση της ανεργίας. Για παράδειγμα, στις ΗΠΑ το μικρότερο ημερομίσθιο, αφού λάβουμε υπόψη και τον πληθωρισμό, είναι 35% χαμηλότερο σε σχέση με το επίπεδο του 1968. Ο μέσος μισθός των ανειδίκευτων εργατών παραμένει 10% πιο κάτω σε σύγκριση με το 1973, ακόμη και μετά τις αυξήσεις της κυβέρνησης Κλίντον (R. Pollin, «Οι εργαζόμενοι στο στόχαστρο της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης», Οικονομικός Ταχυδρόμος, 1 Δεκεμβρίου 2001). Η μεγάλη πτώση των πραγματικών μισθών οφείλεται στην μεγάλη αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, η οποία κυμάνθηκε περίπου στο 70% από το 1970. Από την άλλη στη Δυτική Ευρώπη, οι πραγματικοί μισθοί δεν έχουν μειωθεί, παρ' όλα αυτά τα μέσα ποσοστά ανεργίας είναι αρκετά υψηλά στα τελευταία 25 χρόνια και είναι περίπου τριπλάσια ή τετραπλάσια από τα μέσα ποσοστά ανεργίας των δεκαετιών του '50 και του '60. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι άνεργοι στη συντριπτική τους πλειοψηφία προέρχονται από νοικοκυριά με χαμηλά εισοδήματα και με μία ανάλογη στοιχειώδη εκπαίδευση.

Η αυξανόμενη εισοδηματική ανισότητα στις ΗΠΑ και η αντίστοιχη υψηλή ανεργία που υπάρχει στη Ευρώπη δεν μπορούν να εξηγήσουν τις αιτίες των συγκεκριμένων τάσεων. Η κύρια εξήγηση πολλών οικονομολόγων δεν στηρίζεται στη λογική ότι σημαντική επίδραση στα ανωτέρω φαινόμενα έχει η παγκοσμιοποίηση. Από την άλλη, οι πλειοψηφία από τους παρατηρητές στις ΗΠΑ αλλά και στη Ευρώπη, η προσπάθεια για να ερμηνευτούν οι ανωτέρω

τάσεις συγκεντρώνεται στην ύπαρξη της τεχνολογικής μεταβολής η οποία παίζει σημαντικό ρόλο στο να ευνοεί τις δεξιότητες. Αυτό σημαίνει ότι η ταχύτητα ενσωμάτωσης της τεχνολογίας της πληροφορικής σε όλο το φάσμα της οικονομικής διαδικασίας έχει δημιουργήσει την τάση αύξησης της ζήτησης εργατικών χεριών που θα είναι ικανά να χειρίζονται αποτελεσματικά τους υπολογιστές, ενώ αντιστρόφως μειώνεται διαρκώς η ζήτηση για εκείνη την κατηγορία που δεν μπορούν να χειρίζονται υπολογιστές. Ήδη αναφέραμε, ότι η μεγαλύτερη ζήτηση των ειδικευμένων σε σχέση με τους ανειδίκευτους έχει οδηγήσει στη αύξηση των μισθολογικών διαφορών και ένας πόλεμος, στην ουσία ανοίγει στους κόλπους των εργαζομένων προς τέρψιν των καπιταλιστών.

Είναι σημαντικό να σημειώσουμε, ότι οι επιπτώσεις που υπάρχουν εξαιτίας των τεχνολογικών μεταβολών είναι διαφορετικές στις ΗΠΑ από ότι στην Ευρώπη, για τον απλούστατο λόγο ότι η αγορά εργασίας είναι περισσότερο ελαστική στις ΗΠΑ από ότι στην Ευρώπη. Αυτό σημαίνει, ότι στις ΗΠΑ ως πρώτη επίπτωση θεωρείται η αύξηση της μισθολογικής ανισότητας ανάμεσα στους ειδικευμένους και στους ανειδίκευτους. Αντίθετα στην Ευρώπη, ως πρώτη επίπτωση θεωρείται η αύξηση της ανεργίας ανάμεσα στους ανειδίκευτους, από τη στιγμή που στην Ευρώπη οι αποδοχές των ανειδίκευτων δεν πέφτουν ούτως ώστε οι επιχειρήσεις να έχουν συμφέρον να τους προσλάβουν.

Για να μπορέσουμε να εξηγήσουμε τις επιπτώσεις της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης στην ανισότητα για τις ΗΠΑ και στην ανεργία για την Ευρώπη, θα πρέπει να εξεταστεί το θεσμικό περιβάλλον με βάση το οποίο πραγματοποιούνται οι συλλογικές διαπραγματεύσεις. Είναι αναγκαίο υπ' αυτές τις προϋποθέσεις να εξεταστεί η εργατική νομοθεσία, τα ποσοστά συνδικαλιστικής συμμετοχής και τα επίπεδα του κατώτερου ημερομισθίου για κάθε χώρα.

Στις ΗΠΑ, οι συνθήκες που υπάρχουν στην αγορά εργασίας και η εφαρμοσμένη μακροοικονομική πολιτική από την εποχή του Ρήγκαν και ύστερα, έχουν συστηματικά εξασθενήσει την διαπραγματευτική ικανότητα των εργαζομένων. Στην Ευρώπη οι μακροοικονομικές πολιτικές, οι οποίες έχουν ως στόχο την αύξηση της απασχόλησης δεν υπάρχουν εδώ και πολύ καιρό. Η κυριαρχία της νομισματικής πολιτικής, η οποία στοχεύει στη μείωση του

πληθωρισμού και η δημοσιονομική λιτότητα έχουν μετατραπεί σε θεσμό διαμέσου της επιβολής της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι χώρες που συμμετέχουν σ' αυτήν έχουν αποκηρύξει την ανεξαρτησία τους στη διαμόρφωση της νομισματικής πολιτικής και αποδέχθηκαν πλήρως το αυστηρό πλαίσιο στη μείωση των δημοσιονομικών δαπανών (R. Pollin). Για να αντιμετωπιστεί η υψηλή ανεργία οι ευρωπαίοι οικονομολόγοι προτείνουν να υπάρχει μεγάλη ελαστικότητα στην αγορά εργασίας, κατά το αμερικάνικο πρότυπο πιστεύοντας ότι είναι η μοναδική λύση για να λυθεί το πρόβλημα.

Οι μισθοί, που είναι κυρίως οι τιμές συντελεστών παραγωγής στο βαθμό που έχει επικρατήσει η παγκόσμια οικονομία, πολλοί πιστεύουν ότι θα έπρεπε να εξισωθούν, υποχωρώντας στις πλούσιες χώρες και παράλληλα θα έπρεπε να σημειώσουν άνοδο στις φτωχές χώρες. Η εξίσωση ανάμεσα στους μισθούς, θα έπρεπε να προσφέρει όφελος στους εργαζόμενους του Νότου και να αυξηθούν στο επίπεδο εκείνων του Βορρά. Ο Pollin κάνει δύο σημαντικές υποθέσεις προκειμένου να εξαγάγει συμπεράσματα. Αφενός, πιστεύει, οι πλούσιες και οι φτωχές χώρες εμφανίζονται με πλήρη απασχόληση και αφετέρου χρησιμοποιούν ταυτόσημες τεχνολογίες παραγωγής. Καμία, όμως, από τις δύο υποθέσεις δεν είναι πραγματική. Αυτό σημαίνει ότι οι περισσότερες αναπτυσσόμενες χώρες διατηρούν υπεράριθμο προσωπικό, οι οποίοι στην ουσία υποαπασχολούνται. Από τη σκοπιά της τεχνολογίας, που αφορά τόσο τη βιομηχανική όσο και την αγροτική παραγωγή, οι περισσότερες αναπτυσσόμενες χώρες εφαρμόζουν πολύ λιγότερες τεχνολογικές μεθόδους παραγωγής σε με τις ανεπτυγμένες χώρες, την περίοδο που ανοίγουν οι οικονομίες. Όταν τα ανωτέρω δεν ισχύουν, τα αποτελέσματα, της ένταξης των αναπτυσσόμενων οικονομιών στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, εξαρτώνται από την αλληλεπίδραση των τεχνολογιών και εργασιακών σχέσεων. Η μη αγροτική παραγωγή σημείωσε μεγάλη αύξηση στις αναπτυσσόμενες χώρες μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η μεταφορά όμως των εργαζομένων μακριά από τη γεωργία συνέβαλλε να αυξηθεί η προσφορά εργασίας και να ξεπεράσει τη ζήτηση και στις πόλεις και στην ύπαιθρο. Αυτό συνέβαλλε ώστε να δημιουργηθεί μεγαλύτερη καθοδική πίεση στους μισθούς των εργαζομένων στις αναπτυσσόμενες χώρες. Ο Pollin πιστεύει ότι αυτή τάση επιταχύνθηκε εξαιτίας της αλληλεπίδρασης των διάφορων παραγόντων. Η μείωση ή η εξάλειψη των δασμών στα αγροτικά προϊόντα βοήθησε στην επέκταση με

φθηνά εισαγόμενα προϊόντα, όπως δημητριακά και άλλα αγροτικά, που δίνουν σημαντικό μερίδιο στις αναπτυσσόμενες αγορές. Οι αγρότες που ζουν στις αναπτυσσόμενες χώρες άλλαξαν και τις αγορές στις οποίες είχαν βλέψεις, από τη στιγμή που οι πλέον κερδοφόρες δραστηριότητες ήταν η εξαγωγή φρέσκων λαχανικών και φρούτων, όπως και ξυλείας που τα διοχέτευαν στις αγορές των ΗΠΑ, της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ιαπωνίας.